

Семетей

2-китеп

Жусуп Мамай

ГҮЛЧОРО МЕНЕН ТОЛТОЙДУН АЛГАЧКЫ БЕТТЕШҮҮСҮ

Элинде жыйын курганы.
«Күнү толуп калды — деп,
Жиберели элчи» — деп,
Чыдап жаны турбады.
Эли-журтун жыйнашып,
Чеченден чечен ылгашып.
Акун ханга жиберди,
Калдайган кара кат жазып,
Аягына мөөр басып:
«Айткан сөздөн танбаса,
Акун хан жооп берсин — деп,
Алдадым десе бултактап,
Атышар жерге келсин — деп.
Алдаса эми Акун хан,
Карала тулпар минебиз,
Алтын эшик калаасын,
Аралап бузуп киребиз.
Каз, өрдөктү кан кылган,
Карчыгадай тиебиз.
Үч күнгөчө жооп берсин,
Үч күндө жооп болбосо,
Үйүнө баса барабыз,
Ардактаган Чүрөгүн,
Ач билектен алабыз.
Ат аркага салабыз,
Антип эбин табабыз.
Жедигердин чегинде,
Чынкожо, Толтой төрт адам,
Ажыбай, Түмөн төрт адам,
Маңдайлашып олтурду.
Эки жактан сегиз жан,
Найзага желек аштады,
Чынкожо сөзүн баштады:
«Жедигердин элинен,
Жер майышкан кол келди.
Кулдук уруп мен үчүн,
Эр Толтойдой зор келди.
Айчүрөктөй сулууга,
Айдаган калың мол келди.
Анык жооп бересиң,
Айчүрөктүн мант берип,
Алдаганы оор келди!»
Аны угуп Ажыбай,
Айтты кебин мамындай:
«Кечээ Манас барында,
Алмамбет, Чубак жанында,
Коңурбай менен Жолойдун,
Олжологон миң нарды,
Тизмеги менен жардатып,
Ал нарынын үстүнө,

Алтын, күмүш зар артып,
Канча каптал чай артып,
Алмамбеттин Сарала,
Башына кебез байлатып,
Айчүрөккө каадалап,
Бел куда болуп кетти эле.
Төгөрөккө дүйнөсүн,
Төгүп суудай септи эле.
Анын уулу Семетей,
Алп чыкты —деп уктум.
Өз-жат дебей дүмөктү,
Салып чыкты —деп уктум.
Теминип ушул түгөнгүр,
Тентек чыкты — деп уктум.
Темир кийген душманын,
Тепсеп чыкты — деп уктум.
Кара сууга кан куйган,
Канкор чыкты — деп уктум.
Аябаган тууганын,
Анткор чыкты — деп уктум.
Анын жообун алсакпы,
Армансыз болуп калсакпы?»
Чынкожо анда кеп айтат,
Чымырканып бек айтат:
«Кечээ Манас өлгөндө,
Эл чогулуп көмгөндө.
Манастан калган көп дүйнө,
Абыке, Көбөш, Жакып хан,
Камчыга ченеп бөлгөндө.
Сыр бешикти талкалап,
Көкбөрү тартып барчалап,
Өлтүрө турган болгондо,
Бакай берген далдалап,
Эки чанач сүт менен,
Эки байтал күч менен,
Кара хандын шаарына,
Качып кеткен Каныкей,
Семетейди калкалап.
Бөлүнгөндү бөрү жеп,
Бөрүнүн богу болгондур.
Какжайган сөөгүн кажыр жеп,
Кажырдын богу болгондур.
Өлгөн эчак Манастын,
Арбагынан коркосуң.
Куйругун эчак кум баскан,
Тентегинен коркосуң.
Эр Толтой менин өзүмдөй,
Эренден эмне коркпойсуң?!»
Анда Ажыбай кеп айтат,
Ачууланбай эп айтат:
«Андай болсо Чынкожом,
Айчүрөктү алдыңа,

Алып келем» — деп айтат.
Түмөнбай анда муну айтат,
Түрүлтүп өңүн кубартат:
«Тием десе Чүрөктү,
Тийбе дээр киши жок.
Тийбеймин десе Чүрөктү,
Тийгин дээр киши жок.
Эрксиз кызды бергидей,
Эр өлтүрүп мен сага,
Кункор болуп калдымбы?
Нар өлтүрүп мен сага,
Пулкор болуп калдымбы?!
Күңгөй кара, күн жарык,
Не билгенди билейин.
Не көргөндү көрөйүн,
Көз көрүнөө зордукка,
Көңгүчөктү өлөйүн!»
Ажыбай менен Түмөнбай,
Айтып жолго кирди эле.
Төрт канаттуу Кара атты,
Чынкожо тартып минди эле.
Узатпастан экөөнү,
Кууп жете барды эле.
Катуу сүйлөп, бек айтып,
Бастырбай матап калды эле:
«Арка тиреп Акунга,
Бел байлаган Ажыбай,
Беренсинген өзүнчө,
Бели катуу Түмөнбай.
Берер болсоң Чүрөктү,
Берем деген жообуңду айт.
Бербес болсоң Чүрөктү,
Бербеймин — деп,— анан кайт!
Алдаркатпай мант берип,
Абыдан кебиң ачып кет.
Алакандай мөөрөңдү,
Ак кагазга басып кет!»
Анда Ажыбай кеп айтат,
Карганып катуу бек айтат:
«Жолборс изден кайтчуубу,
Эр сөзүнөн танчуубу?
Эсимди кудай алыптыр,
Мөөрүм үйдө калыптыр.
Эртең Боз-Учуктун сеңирге,
Айчүрөк алып келбесем,
Төбөсү ачык көк урсун!
Төшү түктүү жер урсун!»
Макул болуп Чынкожо,
Ажыбайдын антына,
«Кебиңден тансаң сойдум» — деп,
Кекетип жанды артына.
Акундун кызы Айчүрөк,

Арылбаган доо болуп,
Ажыбай менен Түмөнбай,
Ит, мышыктай жоо болуп.
Атырылтып ат койду,
Алчактаган тулпардын,
Баскан жери коо болду.
Акун хандын ордого,
Түмөнбай мурун келди дейт.
Аттан түшүп энтелеп,
Айтып салам берди дейт:
«Атактуу Акун теңизим,
Ат көтөргүс семизим.
Чынкожо, Толтой эрлерге,
Элчиге барып келишим.
Чынкожонун Карала ат,
Ажыкем минмек болуптур.
Акун хан сенин шаарыңды,
Ажыбай билмек болуптур.
Жалгыз кызың Чүрөктү,
Боз-Учуктун сеңирде,
Чынкожо менен Толтойго,
Кармап бермек болуптур».
Аны укканда Акун хан,
Арданып өңү бузулду.
Ак сакалы бириндеп,
Ачуудан тери сызылды.
Ал аңгыча Ажыбай,
Аста кирип эшиктен,
Ара жерге кысылды.
«Түмөнбайдын айтканы,
Чынбы, Ажыбай, жалганбы?
Жалган болбой чын болсо,
Табамын акыр айлаңды!»
Жаактууга жай бербес,
Жалтанбаган Ажыбай.
Акун хандан тайманбай,
Айкырык салып муну айтат,
Акун хан өңүн кубартат:
«Калтыраган, куу какбаш,
Калтырабай тим отур!
Үрпөңдөгөн, куу какбаш,
Үрпөңдөбөй тим отур!
Сербеңдеген, куу какбаш,
Сербеңдебей тим отур!
Боз-Учуктун сеңирге,
Кайнаган калың кол келди,
Жер жайнатып мол келди.
Айчүрөктү аясаң,
Акун хан сенин элиңе,
Арылбаган шор келди.
Ардактаган Чүрөктү,
Билсең бүгүн, Акун хан,

Чынкожо менен Толтойго,
Кармап бериш оң келди!
Ойлогонуң, Акун хан,
Бүгүн түпсүз ордосуң.
Аясаң Чүрөк кызыңды,
Кайнаган кара шордосуң!
Чыгып андан кеткидей,
Эшик тапчы, Акун хан,
Чыгарып андан кетейин.
Кирип чыкпай койгудай,
Тешик тапчы, Акун хан,
Киргизип ага кетейин!»
Ажыбайдан каккы жеп,
Акун хан башы тел болду.
Калкылдаган калайык,
Кайнап, ташып сел болду.
Капчыгайга урунган,
Кара бороон жел болду.
Аны көрүп Түмөнбай,
Айчүрөккө чапканы.
Куйрук улаш Ажыбай,
Кубалап аны барганы.
Аттан түшпөй кыйкырып,
Ак ордонун сыртынан,
Түмөнбай доош салганы:
«Ардактаган буулумум,
Үйдө болсоң бери чык.
Өзүңө айтам билгизип,
Алып келген кебимди ук!»
Күлүмсүрөп кашкайып,
Күндөй бети нур чалып.
Чекири жок, кой көздүү,
Сепкили жок, ак жүздүү.
Айчүрөк чыкты кериле,
Ак маралдай маңкайып.
Кашкая карап күлгөндө,
Кабагынан ай жарып.
Ажыбайдан жашырбай,
Айтып өттү Түмөнбай.
Чынкожого Ажымдын
Убада берген болжолун.
Боз-Учуктун сеңирге
Алып барып Чүрөктү
Чынкожо менен Толтойго,
Кармап бермек болгонун.
Акылы артык Айчүрөк,
Ак тотудай кулпунуп,
Күлө карап кеп айтат:
«Ажыке, айтчы — деп айтат.
Карындашың Чүрөктү,
Чынкожо менен Толтойго,
Бермек болуп келдиңби?»

Ойлонуп артың, сөз кылбай,
Өз билгиңче иш кылсаң,
Табамын бир күн эбиңди!»
Ажыбай анда кеп айтат:
«Айчүрөк, укчу — деп айтат.
Алды менен шаарыңа,
Азар түмөн кол келди,
Аз келбеди мол келди.
Алты атар мылтык ийнинде,
Албарстан кылыч кабында,
Апкаарып адам туралгыс,
Ал Чыңкожо жанында.
Атса атып салгыдай,
Чапса чаап салгыдай.
Кейпин көрүп чочконун,
Кеп менен алдын тосконум.
Жайыңды айтып, Айчүрөк,
Карганып араң кутулдум.
Эр көөнүңө жараса,
Тийбейт деген эмине?
Эр көөнүңө жакпаса,
Асмандап учуп, Айчүрөк,
Кетпейт деген эмине?
Самаганың Семетей,
Жетпейт деген эмине?»
Анда Чүрөк кеп айтат:
«Аттуу турбай, агалар,
Чай ичкиле — деп айтат.—
Ыгы келсе андайдын,
Ылайыгын көрөрбүз.
Ыктуу болсо жумушуң,
Ата менен аганын,
Айтканына көнөрбүз».
Алдыда Чүрөк жол баштап,
Эшикти ачып калды дейт.
Ажыбай менен Түмөнбай,
Ордодон көрүп кызыкты,
Акыл, эстен танды дейт.
Ортосунда ордонун,
Байлануу турат он төрт ат,
Он төртү бирдей күлүк ат.
Он төрт аттын ичинде,
Көргөндө салты башкача,
Кежимден жабуу жабылган,
Жем баштыгы манаттан,
Такта соору, тайган төш,
Тамдай болгон Буурул ат,
Ал ырыстуу эрдин малы экен.
Канаты экен, жаны экен,
Көргөн сайын канбастай,
Касиети бар экен.
Кара байыр казан ат,

Теңдеши жок так экен.
Жоболоңдуу жорукта,
Жоого минчүү ат экен.
Он төрт аттын аягы,
Жаа моюндуу Туучунак.
Туягында тура жок,
Жүрөгүндө кара жок,
Телегейи тептегиз,
Байлоодо турат он төрт ат.
Баарысында чала жок,
Байкаган киши билгендей,
Башкача аттар келишкен,
Күлүктүктө даба жок.
Ички тамга киргенде,
Айчүрөк турду муну айтып:
«Көкүл менен саамайым,
Аргын менен ногойдон,
Арстан чыккан ошондон,
Асыл төрө паанайым.
Көкүрөгүң соо болсо,
Көзүңдү ачып өөдө бол.
Хан атамдын калаасын,
Ажыкем билмек болуптур,
Чынкожонун Аласын,
Алып минмек болуптур.
Боз-Учуктун сеңирде,
Болжолдуу тумшук жеринде,
Чынкожо менен Толтойго,
Айчүрөктү алпарып,
Кармап бермек болуптур».
Ажыбай менен Түмөнбай,
Үйгө али кире элек.
Үйдө жаткан кишинин,
Ким экенин биле элек.
Ачылып эшик калганда,
Ажыбай башын салыптыр.
Ал үйдөгү эрлердин,
Эркин жаткан шерлердин,
Караанын көрүп калыптыр.
Аптыгып калган Ажыбай,
Буларды ойго алыптыр.
Коендон окшош эки уул,
Көзгө сүрдүү көрүнөт,
Желмогузбу теги бул?
Кыздардын бери жагында,
Келбээрсип булар олтурган,
Керебет алтын тагында,
Алардан ары төр жакта,
Ажыдаардай айбаты,
Арстандан бирөө көрүндү.
Көрө замат Ажыбай,
Көңүлү нечен бөлүндү.

Айбатынан айбыгып,
Кара жандан түңүлөт.
Ажары анын башкача,
Айдай болгон бир сүрөт.
Кыя салып караса,
Кызыл чийкил, нурлуу жүз,
Туура карап Ажыбай,
Көрө албады нурун түз.
Алтындан кемер курчанган,
Албырып бети нур чалган.
Мусурканып мур жанган,
Муздай темир курчанган.
Мостоюңку бул эрен,
Эки жигит котчу алган.
Семетей келип болгонун,
Ажыбай билет ал кайдан?
Үйгө киши киргизбей,
Эшикке чыкты Семетей.
Ээрчип чыкты кош чоро,
Жоо жарагын белендей.
Айбатынан Семендин,
Аңтарылып көз жайнап,
Күрмөөгө келбей кызыл тил,
Таштагандай бек байлап.
Ажыбай менен Түмөнбай,
Аста басып кедендеп,
Аттарын минип кайтышты,
Артын карап элеңдеп.
Семетей туруп кеп айтат:
«Ой, жигиттер,— деп айтат.—
Мен укканды уктуңбу?
Мен туйганды туйдуңбу?
Айчүрөктүн сөзүнө,
Акылыңды бурдуңбу?
Боз-Учуктун сеңирге,
Ажыбай менен Чынкожо,
Болжошуп келген турбайбы.
Кимиң барсаң, аның бар,
Бириң мында калыңар,
Бир кишилик алың бар.
Бирөөң чалгын чалыңар,
Чалгын чалып баруучуң,
Тайбуурулду минип бар.
Шыгайдын уулу Чынкожо,
Чыгып калса жолуңдан,
Ичин жарып, итке сал.
Канын төгүп, башын ал,
Жүрөк канын тамызбай,
Ичип алып, жолго сал!»
Канчоросу калтылдап,
Гүлүстөн тууган Гүлчоро,
Күлүмсүрөп жаркылдап,

Күзгүдөй көзү жалтылдап:
«Бар десең, аба, барайын,
Барбай кантип калайын?
Жолукса Толтой, Чынкожо
Жообу эмне алайын.
Түрү суук болушса,
Тирүү койбой соеюн.
Хан атам Манас болгон соң,
Сойбой кантип коеюн?
Буурулдун эки күндүк эти бар
Тиктелип жүнү бириндеп,
Тери калган жери бар.
Абыкенин Актелки,
Абыдан сууту каныптыр,
Как ошону минсемби?
Кайгуулга келген жан болсо,
Каршылашкан хан болсо,
Карсылдашкан эр болсо,
Найза саяр шер болсо,
Тайманбай турган жан болсо,
Тамашага батсамбы?
Мингени күлүк ат болсо,
Олжолоп аны кайтсамбы?»
Анда Семең муну айтат,
Айчүрөктүн алдында,
Агартып тишин кылайтат:
«Азелден кудай ак жасап,
Атаң келген дин үчүн.
Каалап келген ак динди,
Калпа, султан, пир үчүн.
Таштап келген тактасын,
Акыреттин камы үчүн.
Айтылат иши ар жерде,
Какандыктын ханы үчүн.
Түгөнбөйт анын жомогу,
Туюнтуп айтса эл үчүн.
Басташкан байлап, белин бек,
Ата конуш жер үчүн.
Сен ошол, Алмамбеттин уулусуң,
Бүгүн сага берейин,
Алдымда минген Буурулум.
Арстаным чоро, кийип ал,
Бараңдын огу батпаган,
Атакемдин буурумун.
Абайлап сөзгө кулак сал,
Акылман чоро, кулумун.
Аттанып чыксаң ак жолтой,
Аркамда жүрсөң сан колдой.
Арка кылган эки уул,
Алдымда жүрсөң миң колдой.
Аттан арман кылбагын,
Аттангын, чором, турбагын.

Байлоодо жүргөн бабында,
Баарысы чабар табында.
Он төрт күлүк ат келди,
Баары тулпар мал келди,
Аралап бүгүн турасың,
Атасы башка жат элди.
Канчоро жатып албасын,
Жайлоого атты айдасын.
Асыл жеңең Айчүрөк,
Азык-түлүк камдасын.
Кас санаган душмандар,
Кагылышсаң кан болсун,
Өнөгүң элде даң болсун.
Алдыңдагы Тайбуурул,
Атагы чыккан хан Буурул,
Кадууга чапсаң чаалыкпас,
Канчалык чапсаң арыбас,
Өөдө-ылдый ылгабас,
Өркөчү бийик, сээри пас,
Тутам шыйрак, жез билек,
Тунук тулпар Буурул ат.
Ката сайып жаралуу,
Калганга болсоң табалуу,
Калтырбай сени талаага,
Алып келет абаңа.
Өлүп калсаң сөөгүңдү,
Таштап атпайт арага.
Он беш асый болгунча,
Өзү айбан болсо да,
Антын актап, тоо сактап,
Дени күйгөн Тайбуурул.
Ишенгеним эки уул,
Арка кылган бир Буурул.
Азырынча, Гүлүстөн,
Ал Буурулду минип тур.
Кандай барсаң андай бар,
Жоо жарактын баарын ал.
Жолукса Толтой, Чынкожо,
Жобунтуп ага кайгы сал!»
Жообун абаң бергенде,
Жоо дегенде сүйүнүп,
Кобурлуу тууган чунагың,
Мыйыгында күлүнүп,
Башкасына карабай,
Буурулду көздөй жүгүрүп.
Куюшканын узартып,
Чап олоңун кыскартып.
Качкан элик чокулуу,
Алдыңкы кашы карк алтын,
Атадан калган аккаңкы ээр[
Тайбуурулга токунду.
Аттанып чороң жүрөрдө,

Арстан Семен муну айтат,
Садагасын кактырып,
Чоролорун жубантат:
«Алыска жүрөр Гүлчоро,
Адамдан артык эр чоро.
Өлбөй жүрсөң жолдошуң,
Тирүү жүрсөң колдошуң.
Канчоро, камда садага,
Гүлчорого жол болсун!»
Абасы анча айтканда,
Канчоро карап турабы?
Алек-далек жүгүрүп,
Арстандай бели бүгүлүп.
Кечиктирбей бу дагы,
Даярланды заматта.
Садагага чабарга,
Сары башыл улагы,
Анын арты жагынан,
Айлана чаап энтелеп,
Алып келди айдатып,
Мала кашка уй менен,
Ак бооз бээни жетелеп.
Арыстаның Семетей,
Атасы айкөл Манастын,
Арбагына жалынып,
Анын атап жолуна,
Ак боз бээни чалдырып,
Мала кашка уйду ал,
Элге тирүү талатып,
Кескилетип алдырып.
Сары улакты Гүлүскө,
Садагага кактырып.
Ак жолуна чороңдун,
Алтындан жолдук чачтырып.
Курун салып мойнуна,
Бата берип барылдап,
Бала жолборс Семетей,
Турганда минтип бакылдап.
Атасынын колдоочу,
Ошолордун баарысы,
Көрүнүп көзгө ашкере,
Келип турду жакындап.
Опол тоодой зор Манас,
Мингени анын Аккула,
Мандайда кызыл меңи бар,
Жылаңайлак, жылаңбаш,
Суулугунда бир бала.
Эки түгөй сур бөжөк,
Эки үзөңгүгө жабышып.
Куйругун көккө көтөргөн,
Кара чаар жолборстор,
Эки жанда кабышып.

Камчы саптай ак жылан,
Үч курчалып белине,
Кулактан башы артылып,
Тилинен күйүп өрт чыгып,
Көзүнөн жалын от чыгып,
Кошулуптур чорого,
Бир ажыдаар бу чыгып.
Бермети беттен төгүлгөн,
Бешене жарык көрүнгөн,
Саамай чачы бириндеп,
Салынып жерге желбиреп.
Шөкүлө башка кийинген,
Өңү анардай кызыл кыз,
Өзү жандан узун кыз,
Учкаша минип артына,
Баратты ийин артылып.
Алтымыш кулжа бөлүнүп,
Эки жакта көрүнүп.
Булар да өттү дапдайын,
Сүрөттөй көзгө тартылып.
Кабылан, жылан, жолборсу,
Сур коен бала жолдошу,
Кыз олуя колдошу.
Аркасында көп экен,
Алтымыш түркүн жөлөгү.
Төрө Манас баатырдын,
Тукумунун өбөгү.
Кош болуп мындан Семетей,
Гүлчорону аттантты,
Саярына колуна,
Сырнайзаны карматты.
Чабарына Ачалбарс,
Айбалтаны байлатты.
Атарына Аккелте,
Ай далыга шайлатты.
Жарактын баарын жам кылып,
Чоронун көөнүн жайлатты.
Бастырарда Гүлчоро,
Баатыр Семең дагы айтты:
«Касташкан душман жоолордон,
Калдайган бийик тоолордон,
Кармашчуу Толтой, Чыңкожо,
Каңгайдан келчүү жоолордон.
Тайманбастан, Гүлчоро,
Качырып найза салгының.
Кабыргасын кыйратып,
Кара боорун жаргының.
Жолдошу чоро бул болсо,
Жолборсу кандай кылат — деп,—
Жүрөгү чыгып кабынан,
Түңүлсүн чочуп жанынан.
Атын уккан баягы,

Боз-Учуктун сеңирге,
Болжолдуу жолдун чегине,
Тармал-Саздын оюна,
Талдуу суунун боюна,
Жалгыз жаман тегирмен,
Душмандын келер жолуна,
Азыр болгун ушуга.
Аттан түшүп жатпагын,
Уктап кокус калбагын.
Түшүп аттан уктайм — деп,—
Түйшүктү башка салбагын.
Абаңдын айткан акылын,
Абайлап, чором, аңдагын.
Унутпастан кунт коюп,
Кулагыңда кармагын».
Батасын алып Семендин,
Тонун кийип берендин.
Бар жарагын асынып,
Шай колдогон эрендин.
Күчү артып күүлөнүп,
Күлүп кетти Гүлчоро,
Атырылып жолборстой,
Жүрүп кетти Гүлчоро.
Боз-Учуктун сеңирге,
Талдуу суунун боюна,
Барып жетип Гүлчоро,
«Болжолдуу сеңир жери — деп,—
Абамдын айткан кеби — деп,—
Кас санашкан душмандын,
Кан болор келди эби — деп.
Жолун тосуп турайын,
Жолукса Толтой, Чынкожо,
Жыпжылма түптүз кылайын.
Кызыл канын агызып,
Кылдай мойнун кыяйын.
Ажалым жетсе өлөйүн,
Азабым болсо көрөйүн.
Атактуу Толтой жолукса,
Найзалашып көрөйүн.
Чынкожо мага кез болсо,
Башын кесип жөнөйүн».
Алып учуп жүрөгү,
Гүлчоронун дегдептир.
Айланып сеңир тумшуктан,
Аттын изин караса,
Анда пенде келбептир.
«Келер бекен булар — деп,—
Таң аткыча турам — деп,
Таң аткыча келбесе,
Таап алып бир киши,
Келгеним кабар кылам» — деп.
Ийе тартып Буурулду,

Тизгинин кайра каңтарып,
Аккаңкы башын кучактап,
Уктады көзүн аңтарып.
Кыйладан бери Гүлчороң,
Кыз-келиндин жанында.
Кызык уйку ала элек,
Кыйналып келген жол тартып,
Абыдан ардык чыга элек.
Үзөңгүгө тамандап,
Сырнайзасын кучактап,
Аккаңкыга баш коюп,
Калды чороң кана уктап.
Муну кое туруңуз,
Сактап жаткан баягы,
Толтой менен Чынкожо,
Ошондон кабар угуңуз.
Ажыбай менен Түмөнбай,
Аттанып алар кеткенде,
Чынкожо менен эр Толтой,
Кошунуна жеткенде,
Чынкожо туруп кеп айтат:
«Э, досум, Толтой — деп айтат.
Балбандык күчтө чыңалдың,
Баатырдык даңкың чыгардың.
Мени менен дос болуп,
Мелжемдүү жерде сыналдың.
Арка болуп өзүмө,
Антташкан сөзгө чыгалдың!
Айкырып сен турганда,
Ар ишти өзүм кылалдым.
Ажыбайды коркутуп,
Жүрөгүн каптан чыгардым.
Бирок дагы сөзүндө,
Тетири турат булардын.
Жумуштан койбой чаланы,
Бүгүн чалгын чалалы.
Кандай болуп жаткандыр,
Айчүрөктүн абалы?
Андан кабар алалы,
Абдан билип абалын,
Анан кайра жаналы.» —
Деп, Чынкожо айтканда,
Баш ийкеп Толтой калганы.
Арты-алдын ойлобой,
Арам нээт чубуттун,
Алдаганын болжобой,
Көөдөгүнө чалганы.
«Чүрөктөн кабар алам» — деп,
Бастырып жолго салганы.
Толтойдун жайын менден ук,
Менден уксаң бейлеп ук.
Каарлуу Толтой баатырдын,

Абдан жайын ээлеп ук.
Кара сакал, балбан эр,
Калмактан олжо алган эр.
Катылышкан душманын,
Кан кылып, мээсин жайган эр.
Качырганын кайсаган,
Касташканы калбаган.
Чыккан эмес калмактан,
Каш кайтарар эч бир жан.
Жеңилбес баатыр Толтойду
Эңишип бенде чыкпаган.
Алым алып, мал алып,
Кызыл дилде зар алып,
Кызылбаштын Контукчу,
Индыстан менен Иранды,
Былк эттирбей коркутчу.
Алым берип, сандалып,
Жанын багып турушчу.
Толтой менен салышып,
Контукчу өлгөн болучу.
Контукчуну сойгон — деп,
Өлгөнчө алар коркушчу.
Индыстан менен Ирандан,
Эч бир бенде албаган,
Эрегишкен эчендин,
Эдебин берип жалмаган.
Кызыл сакал, балбан эр,
Кырымды чаап, алган эр.
Кырым менен Урумга,
Кызыл тумшук, көк көздүү,
Кыжылдаган көп элге,
Кыргынды далай салган эр.
Калың жоодон качпастан,
Каш кайтарган албан эр.
Хан Манастын тушунда,
Чынмачынга барам —деп,—
Чын ачуум келсе меники,
Чоң Бейжинди алам — деп.
Талап кылган ою бар,
Кайда барса ак жолтой,
Кутургурдун жолу бар.
Шай колдогон Семеңе,
Шашып Толтой катылып,
Кыйын болду чатылып.
Түбүндө жүрүп түгөнгүр,
Чынкожонун көөнү — деп,
Мерт болгону эмгиче,
Элде жүрөт айтылып.
Күндү эсептеп эр Толтой,
Чынкожого кеп салды,
Мына мындай олчоңдой:
«Ажыбай менен Түмөнбай,

Келбей калды бүгүн — деп,—
Чынкожо, турат оюмда,
Мына мындай күмөн кеп.
Токсон күн мөөнөт алганда,
Акундун кызы Айчүрөк,
Аккуу болуп учкан, бейм,
Ак булуттуу асманга?
Же болбосо Чүрөктү,
Калмактан калдай алганбы?
Же болбосо Айчүрөк,
Казакка кабар салганбы?
Же болбосо Айчүрөк,
Катагандын хан Кошой,
Анын уулу Жалгызек,
Ага кабар салганбы?
Баштап келип калганбы?
Же болбосо Чынкожо,
Менин, ойлогон оюм жалганбы?
Туюнбадың, тим болдуң,
Же Ажыбай алдап салганбы?
Арстан Манас бел куда,
Болгон башта деди эле,
Же ага кабар салганбы?
Баштап келип калганбы?
Жетим калган Семетей,
Жерин таап алганбы?
Жесир калган Каныкей,
Элин таап алганбы?
Аселде оозун чайкаган,
Ак сакалын жайкаган.
Адамдан ашкан кемеңгер,
Акылман Бакай айлакер,
Бегин таап алганбы?
Акундун кызы Айчүрөк,
Ошол Манас тукуму,
Белсенип чыккан Семетей,
Белин таап алганбы?
Таап келген эрлерди,
Күтүп булар калганбы?
Же болбосо, Чынкожо,
Ажыбай менен Түмөнбай,
Айткан кеби жалганбы?
Алыстан киши келтирип,
Бел байлашып алганбы?
Бек ишенип аларга,
Бекинип жатып калганбы?
Бек ачуум келди меники,
Белгилүү сеңир урчукка,
Аттанып өзүм барсамбы?
Абдан чалгын чалсамбы?»
Мына ошентип эр Толтой,
Суркоенду токунуп,

Сырнайзасын курчутуп.
Кылычы жанда кыңгырап,
Кетелек белде дыңгырап.
Кытайча кызыл доолбас,
Чымын тийсе зыңгырап.
Суркоен минип болкоюп,
Сырнайза колдо койкоюп.
Айбалта белге асылып,
Көк жеке бутта чойкоюп.
Асынып мылтык мурчанып¹,
Муздай темир курчанып.
Өрттөй көзү кызарып,
Куудай мойну узарып.
Кызыталак зор Толтой,
Өзү жөнөп калганы.
Чар тарапка көз салып,
Чалгынды өзү чалганы.
Алдындагы Суркоен,
Арыштай басып элеңдеп,
Белсенип чыккан эр Толтой,
Белин байлап бекемдеп.
Ченчиге келген жоо болсо,
Чымындай жаны чыркырап,
Чыкпас жайга кетер —деп.
Эсирген Толтой келатат,
Эрегишкен жоо болсо,
Эки чайнап жесем —деп.
Андан эч бир кообу жок,
Ойгоно турган ою жок.
Сырнайзаны кучактап,
Аккаңкыга баш коюп,
Коңурук тартып Гүлчоро,
Уктап жатат мас болуп.
Астында Буурул аты бар,
Асманда тийген айы бар.
Айдын жарык мезгили,
Он эки, он үч чагы бар.
Багыштын уулу эр Толтой,
Гүлчоронун жанына,
Келе жаткан жайы бар.
Өңүт алып куу Толтой,
Көлөкө менен жарыктын,
Ортосунда келатат.
Өпкөсү батпай көөдөнгө,
Толтосунда келатат.
Көрүп калды Буурул ат,
Мына ошону жаныбар.
Көрөрү менен Тайбуурул,
Кошкурук атып калганы.
Таттуу уйкудан Гүлчоро,
Умачтай көзүн ачканы.
Көрүнбөй көзгө эч караан,

Уйкуга кайра батканы.
Алдындагы Тайбуурул,
Турбай туйлап, жер чапчып,
Октос берип басканы.
«Арам өлгүр кантет» — деп,
Ачуусу менен Гүлчоро,
Көзүн бардап ачканы.
Бет маңдайын караса,
Бир тоо жылып келатат.
Тообу десе кишидей,
Тоорулуп, өңүп келатат.
Көрөрү менен чороңдун,
Көзү умачтай ачылды.
Найзасын алып колуна,
Тайбуурулду теминип,
«Манастап» бала бакырды.
Тоодой болгон Толтойду,
Тоо экен — деп — жазганбай,
Томуктай кызыл жаш бала,
Токтобостон качырды.
Хан Коңурдан качпаган,
Калың жоодон шашпаган.
Кайран баатыр Толтоюң,
Канчаны жерге жаздаган.
Сыймыгы учуп башынан,
Айрылып атак-даңкынан,
Катуу шашып баладан,
Капысынан качырган.
Айтаарына сөз таппай,
Басарына жол таппай.
Ашыгып Толтой бурулуп,
Суркоендун санына,
Сокмоктуу камчы урулуп.
Акыл-эстен айрылып,
Алактап катуу шашыптыр.
Ажыдаар көрө калгандай,
Артына Толтой качыптыр.
Качырганда турчубу,
Кайраты өткүр жаш бала,
Кандим эмес боз бала,
Болжолдуу жерин биле албай,
Болжоп найза саялбай,
«Кара бою тоодой — деп,—
Кандай болсо андай — деп,—
Бир жерине Сырнайза,
Тийсе учу жарар» — деп,
Энтелеген түгөнгүр,
Эндекей найза алыптыр,
Эң эле катуу сайыптыр.
Шай колдогон баланын,
Шашкалаң сайган найзасы,
Оң бөйрөгүн аралап,

Көбүк этин жаралап,
Мүчүлүш араң жеткени,
Тоодой болгон Толтойго,
Толук найза жетпеди.
Көмөлөнбөй Толтоюң,
Кутулуп аман кеткени.
Алдындагы Суркоен,
Алып барат ашыгып.
Аркасында Тайбуурул,
Арандай оозу ачылып.
Төрт аягы тийген жер,
Кемегедей казылып.
Аркасынан чыккан чаң,
Жөө тумандай жазылып.
Тизгин менен иши жок,
Тигилип чороң октолду.
Чалынып колу тизгинге,
Буйдалып Буурул токтолду.
Кыраан Толтой баатырың,
Кылчайып артын карабай,
Караганга жарабай,
Карчыттан канын куюлтуп,
Качып барат талаалай.
«Карасын кайдан көрдүм — деп,—
Бир беттешпей өлдүм — деп.—
Чынкожо тилин алам — деп,—
Тирүүлөй кордук көрдүм» —деп.
Суркоен менен балактап,
Жаралуу болгон Толтойдун,
Эси кетип салактап.
Күрө тонун жыя албай,
Эки этеги далактап.
«Кайдасың — деп,— Чынкожо»,
Айкырып Толтой алактап.
Коен сур менен койгулап,
Колго кирди шалактап.
Чалынган колун Буурулдун,
Бошотуп минип атына.
Шай колдогон Гүлчоро,
Шашып качкан Толтойдун,
Сая түштү артына.
Ар кандай кызык угасың,
Алардан жомок айтылса.
Баатыр болбойт, шер болбойт,
Башы өлүмдөн тартылса.
Болсо да бала Гүлчоро,
Башын тартпай жөнөдү.
Кандим болгон баатырча,
Азыраак токтоо кылалбай,
Толтой качты катынча.
Дагы турат талабы,
«Тоодой болгон кишини,

Томолотуп жыксам — деп,—
Топого башын тыксам — деп,—
Кылычтап башын кессем —деп,—
Кыпкызыл канын ичсем —деп,—
Абакем менен Чүрөккө,
Кыз-келиндин алдында,
Кызматым айта жетсем»—деп.
Кыз эсине түшкөндө,
Кыялын өзү болжобой,
Аба эсине түшкөндө,
Алды-артын ойлобой.
Алдындагы Буурулду,
Атырылтып аргытып,
Артынан чаңын баргытып.
Алдындагы Толтойго,
Эми кууп жетерде,
Эңкейтип сайып кетерде.
Кайнаган калың көп элге,
Селдей болгон аскерге,
Тумандай болгон топ элге,
Жер союлган аскерге,
Жедигердин Толтою,
Желип кирип барганы,
Өксүп Гүлүс калганы.
Өкүрүгү Толтойдун,
Уккандын баарын чочутту.
Карчыты анын кан болуп,
Калайыкты коркутту.
Шыгайдын уулу Чынкожо,
Акылынан шашканы.
Толтойдун чыгып алдына,
Чылбырынан алганы:
«Сүргөндөй бирөө камчылап,
Суркоен тулпар күлүктү.
Эрдигиңен айрылып,
Салганың кандай түйшүктү?
Эл укса муну эмне дейт,
Өкүрүп, Толтой, не болдуң?
Карабай качып артыңа,
Өкүнүп, Толтой, не болдуң?
Кол сынса да кокустан,
Жең ичинде болучу.
Баш жарылса бирөөдөн,
Бөрк ичинде болучу.
Өлбөй туруп өкүргөн,
Баатыр кантип оңуучу?!
Жерге кирген Толтоюм,
Жеңилдик жайың мына ушу!
Ар канча кууган болсо да,
Аста келсең болбойбу?
Айдап келген колго бу,
Сыр бербесең болбойбу?

Өлсөң башың өлбөйбү,
Өксөбөй келсең болбойбу?
Жаның чыгып жатса да,
Өкүрбөй келсең болбойбу?
Качканыңды көргөндө,
Кайнап жаткан жедигер,
Кантип тосуп токтотом,
Качып берсе калың эл?!»
Жаман сөз ачуу, жан татты,
Жарасынан Толтойдун,
Жабышып өпкө кан катты.
Алып барып түшүрүп,
Эл ичинде кыйыны,
Айлакерлер жыйылды.
Кантемир дары бар эле,
Найза тийген жарага,
Кашкулак өтө дары эле.
Кырма кызыл дарысын,
Келтирди койбой баарысын.
Кантемирди эзилтип,
Хан Толтой баатыр төрөнүн,
Жарасын көрдү чечинтип.
Кайнатма кара дарыны,
Тышынан чаап шыбады.
Ороп-чулгап жаткырып,
Оолак үйгө бактырып.
Сары улагын таптырып,
Садагасын кактырып.
Улуу бешим болгондо,
Ооруган жери басылып.
Ордунан турду эр Толтой,
Чайыттай көзү ачылып.
Көптү көрүп жашаган,
Көптүн башын ашаган.
Жел тобурчак ат минген,
Темир калкан тон кийген.
Журт башкарган жашынан,
Эл башкарган башынан.
Ак сакалдуу карысы,
Байтеке деген вазири:
«Толтой, аман барсыңбы,
Намыссыз тууган жансыңбы?
Анча коркуп качкыдай,
Акылыңан шашкыдай,
Не көрүндү көзүңө,
Не билинди өзүңө?
Калдаңдап качып хан башың,
Кандай жорук баштадың?
Эрликти кайда таштадың?»
Анда Толтой кеп айтат:
«Чалгынга бардым — деп айтат.
Акун хандын шаарында,

Мени кууп чыккындай,
Карчытка найза тыккындай,
Колу жоону бар беле?
Жоого чыгар беттешип,
Күч ортосун чектешип,
Найза саяр кектешип,
Болук уулу бар беле?
Мындан мурда барганда,
Андай шумдук жок эле.
Бүгүн барып карасам,
Кызыл буурул ат минген,
Кыл куйругун шарт түйгөн,
Кызыл чийкил жаш бала,
Он беш менен он төрткө,
Чыгар-чыкпас баштанат.
Башкача сүрдүү бакырат,
«Манастап» ураан чакырат.
Кандай жан — деп — карасам,
Эки түгөй сур бөжөк,
Үзөңгүгө жабышып,
Кара чаар кабылан,
Капталында жарышып,
Жылаңайлак жаш бала,
Жылоодон алып жетелеп,
Учкаша минген кызыл кыз,
Көрүндү башы чекелеп,
Айбыкканым ошондон,
Абаке, али кетелек.
Отуз кулжа он бештен,
Эки жакта бөлүнүп.
Көсө куйрук көк даңгыт,
Көт жагында көрүнүп.
Жаман чуркап алыптыр,
Ошонун бары дабырап,
Ошолорду көргөндө,
Токтоно албай мен качтым,
Акылыман ажырап,
Карчыттан урган найзасы,
Кабыргамды аралап.
Тоодой болгон мен кулду,
Томуктай бала жаралап.
Эс-акылым жыялбай,
Качып бердим талаалап.
Өөдөсүнө калганда,
Өксүтүп атын Суркоен,
Элди көздөй бет алып,
Араң келдим чамалап.
Чалгын чалам жалгыз — деп,—
Чактабай жаман кутурдум.
Сур бууданым болбосо,
Тирүү кайдан кутулдум?!
Ушул болду көргөнүм,

Уятыман өлгөнүм!»
Анда вазир кеп айтат,
Уккандарды муңайтат:
«Бул көргөнүң жалгандыр,
Бул көргөнүң чын болсо,
Астына анын мингени,
Кызыл Буурул ат болсо,
Качырып найза сайганы,
Кызыл чийкил жаш болсо.
Капарга албай кас жоону,
Уктап атчан мас болсо,
Оңун- келген олжосу,
Ал төрөсү эмес чоросу.
Көптү көргөн Айчүрөк,
Көкөлөп учуп баргандыр?
Каңкор Манас тукуму,
Көкжалга кабар салгандыр?
Кошун тартып күркүрөп,
Кудалап келип калгандыр?
Кайгуулга чыгып чоросу,
Хан Толтой сени сайгандыр?
Өлгөн сайын өөрчүүчү,
Өткүр Манас тукуму.
Түгөнгөн сайын түтөөчү,
Түгөнгүр Манас тукуму,
Туйгун келип калгандыр?
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Качырып найза салгандыр,
Кабыргаңды жаргандыр?
Аныгын абдан билели,
Ошолордон болбосун.
Жедигердин ушул доо,
Тукумун үзүп койбосун.
Ушул жерден кайталы,
Тиги жерде эл-журтка,
Акун хан кызы Чүрөктү,
Бербеди» — деп айталы.
Байтекедей карт вазир,
Ушунча айтса насаатты,
Чынокжо буга болбоду.
Айласы кеткен Байтеке,
Аңылдаган ал итке,
Алдында болгон көп иштен,
Айтып сөзүн козгоду:
«Кечээ, Көкөтөйдүн ашында,
Көп жыйындын кашында,
Болгон ишти айтайын,
Бар элем мен башында.
Кытайлардын Коңурбай,
Мааникер сурап бир келген.
Алтын менен күмүштү,
Артык айтып ал кирген.

Мааникерди бербесе,
Калың элди кырам — деп,—
Аягына чыгам —деп,—
Алп Коңурбай, Нескара
Калмак менен кытайдын,
Калтырбай барын жыям — деп. —
Кара кыргыз калкына,
Кылгылыкты кылам —деп,
Эки курдай мал сойсо,
Эт тарттырбай жеп кеткен.
Башкара албай Бокмурун,
Баса албай кордугун,
Баарысынан эс кеткен.
Улуктун баары чогулуп,
Ай тегерек олтуруп,
Ошондо кайта кеңешкен.
Кошой анда кеп айткан,
«Кокуй, балдар,— деп айткан. —
Жакыптын уулу каңкорду,
Кабылан Манас анткорду,
Чакыргын,— десем — болбодуң,—
Чакырбай кана оңгонуң?!
Айткының,— десем — болбодуң,—
Айттырбай кана оңгонуң?!
Таласа этти мейли го,
Талап кетсе таптакыр,
Айылыңды, малыңды
Анда кайсы болгонуң?!
Маанайы бийик адамдан,
Манас менен ойнобо.
Бокмурун, малга чиренип,
Байлыкты артык болжобо.
Адамдан малды артык — деп,—
Өзүңдү өзүң кордобо.
Колдун кири байлыгың,
Кыргын болуп сойлобо.
Адам болбой мал болбойт,
Малыңа сен зордобо!
Манас мында келбесе,
Башкарып ал бербесе,
Берилбей калат бул ашың,
Аман калбайт соо башың!»
Хан Кошойдун ал кебин,
Хандын бары эп көргөн.
Бербеген күлүк Мааникер,
Каз тулпарды мингизип,
Манаттап тонду кийгизип.
Жайма көкүл Айдарды,
Чакырууга жиберген.
Алып барычуу кагазын,
Өзү айтып чийдирген,
Абаң Кошой билерман.

Жайма көкүл жаш Айдар,
Мааникер минип бургутуп,
Талдуу, токой жер келсе,
Так түйүлтүп олтуруп,
Терең, бийик коо келсе,
Терең, эндүү аң келсе,
Тик түйүлтүп олтуруп,
Улуу бешим мезгилде,
Самарканда Манастын,
Салынуу турган ордого,
Барган экен ошондо.
Сарытаздан кеп угуп,
Заары күч Манас — деп угуп,—
Бара албай калган жаш Айдар.
Жакшылык болсо күсөгөн,
Жамандык болсо түзөгөн,
Каныкейге жолугуп.
Буластаган Каныкей,
Болжолдуу ишке данакер.
«Айдар келди чакырып.
Алдында турат Мааникер,
Айтып келген даты бул,
Алып келген каты бул.
Айкөл Манас, эр Бакай,
Ачып кепти, жообун бер.»
Каныкей андай дегенде,
Манас кыйла күүлөнүп,
Өөдө-төмөн сүйлөнүп.
Акыры болуп бараса,
Айкырыкты салыптыр,
Ажыдаарча сүрдөнүп.
Кырк чоро тегиз камынып,
Окшош кызыл жамынып.
Келген экен түн катып,
Ач арстандай чамынып.
Көкөтөйдүн Бокмурун,
Алдынан тосуп келди эле.
Аттан түшүп Манаска,
Кол куушуруп жүгүнүп,
Кош колдоп салам берди эле.
Божураган бул акмак,
Анан мындай деди эле:
«Каңгайлардын Коңурбай,
Мааникер сурап келиптир.
Мааникер бербей мен койсом,
Кырк казанды талкалап,
Кырк бээнин этин жеп кетти.
Калайыктын баарысын,
Кандап кырам —деп кетти.—
Атты алсын десемби,
Ашты анан берсемби?»
Анда Манас кеп айткан,

Ачууланып бек айткан:
«Ой, куураган Бокмурун,
Мааникер берем дегиче,
Манас өлдү десеңчи!
Калдайган калың алашты,
Жерге көмдүм десеңчи!
Кечээ Ийри-Жардын башында,
Кырымкандын ашында,
Алты жүз аттан бир чыккан,
Мааникер күлүк болучу.
Туура-Жардын башында,
Турумкандын ашында,
Тогуз жүз аттан бир чыккан,
Мааникер күлүк болучу.
Мааникер атты бербегин,
Манасты өлдү дебегин.
Калың алаш турганда,
Хан Коңурбай баатырдан,
Кайгырып кам жебегин!»
Мына ошентип эр Манас,
Эл четинде токтолгон.
Кырк чоронун арбагы,
Кызарып күйгөн от болгон.
Кылкандай тегиз кырк башка,
Кылыгы журттан бир башка.
Кырк чоронун баарына,
Кызыл манат кийгизген.
Жарактантып баарысын,
Жалпы боз ат мингизген.
Каш кайтарган адамды,
Кара жерге киргизген.
Кылтыратып кылымды,
Кыйындыгын билгизген.
Кыргыз, калмак бөлүн — деп, —
Кыйкырып ал угузган.
Баш бербеген адамды,
Бадырайтып ургузган.
Эки бөлүп, элди ал
Эки жакка тургузган.
Калмак менен кытайдын,
Калтырбай баарын айдаган.
Кетечинин Ийри-Жар,
Келтирип баарын камаган.
Ошондо мен Манастай,
Ойротту бузар көрбөдүм.
Толкундаса үйөрлөп,
Тоону бузар көрбөдүм.
Аш башкарып эр Манас,
Ат чабылат — деп айткан. —
Күлүгүң болсо чубат — деп, —
Кыргыз менен калмакка,
Кыйкырып Манас тең айткан.

Кыңк эткен адам болбогон,
Кыйыгына тийгендер,
Кыйылып башы оңбогон.
Кыраан баатыр Манастан,
Кылымда адам озбогон.
Чубатканда күлүктү,
Алты миңче ат болгон.
Катар-катар тизилип,
Каркырадай сап болгон.
Мааникерди чаппа — деп,—
Калың калмак шарт койгон.
Аткарып шартын эр Манас,
Аларга да жол койгон.
Ашка келген ошондо,
Бир жүз кырк төрт тайпа экен.
Көбүнөн көп, аздан аз,
Бир миң беш жүз киши ылгап,
Жаш Айдарды баш кылып,
Булар кеткен ат айдап.
Ат кеткен соң эр Манас,
Ат башындай алтынды,
Куржунга салып чак кылды.
Чыккан аттын байгеси,
Кырк миң дилде алтын — деп,—
Кыйкыртып журтка даңк кылды.
Жүз он атка байгени,
Ошондо сайды, мен көрдүм,
Ошол өңдүү каңкорду,
Андан бери көрбөдүм.
Кой башындай алтынды,
Кол куржунга байлатып,
Кошундун баарын жардатып.
Эки балбан күрөшкө,
Эки жактан чыксын — деп,—
Кимиси чыкса байгеге,
Алтынды ошол алсын — деп,—
Кыргыз менен каңгайга,
Кыйкырып Манас жар салган.
Каңгайлардан Ороңгу,
Келип түшкөн балбанга.
Кыргыздан чыгар киши жок,
Калтырашып калың журт,
Камалып жарда калганда,
Жаалуу Манас кеп айткан,
Жалтанбай Кошой зардалга.
Сенден башка киши жок,
Өзүң чык, аба, балбанга.
Чыкпай Кошой кое албай,
Манас айтып салганда.
Катагандын хан Кошой,
Кындыйтып белин буунуп,
Ошондо түшкөн майданга.

Кетечинин кең сазга,
Капыр менен мусулман,
Шыкалыша жык толуп,
Кейип Кошой турганда,
Кийерге шымы жок болуп.
Хан Манастын катыны,
Каныкей тигип кам кылган,
Ажыбайды жиберип,
Кандагайды алдырган.
Кабылан Кошой кийгенде,
Тизесинен келгенде,
Жакыптын уулу Манастын,
Кармаганы шамдагай,
Чечтирип алып чойгондо,
Хан Кошойго чак келген,
Каныкей тиккен кандагай.
Баркырап Кошой кеп кылган,
Манаска кебин эп кылган.
Балам Манас, садага,
Бул буюмду ким кылган?
Анда Манас каткырып,
Келиниң, аба,—деп салган. —
Олуя Кошой карыдан,
Ошондо Каныш бата алган.
Кыргыз, калмак кошулуп,
Батага ал кол жайган.
Ушул келген Семетей,
Кыргыз менен калмактын,
Батасынан бүткөн го,
Кабылан Манас баатырдай,
Атасынан бүткөн го.
Оронгу менен Кошой алп,
Бел кармашып күрөшкөн.
Этек-жеңин түрүшкөн,
Өөдө-төмөн сүрүшкөн.
Ороңгу кармап көтөрсө,
Хан Кошой силкип түшүргөн.
Так көтөрүп Ороңгу,
Жерден үзүп алганда,
Тарс дегиче чалкадан,
Талпактай жерге чабарда,
Калкамандын Кара атын,
Камчылап Манас калганы.
«Карма, Кошой, карма — деп,—
Кайратың сенин кайда» — деп,—
Качырып кирип барганы.
Кайраттанып ошондо,
Кайран балбан хан Кошой,
Оронгуну чандайтып,
Чалкасынан салганда,
Башка тээп тургузбай,
Аттап кетип калганда.

Калың калмак ат коюп,
Калдырашып чуркурап,
«Балбанга чыкмак бар эле,
Башка тепмек жок эле.
Аттаганы кандай» — деп,—
Кирип келген чукулдап.
Жаалы катуу шер Манас,
Жалаң болот испаны,
Жанынан сууруп алганда,
Калың калмак тим болгон,
«Кап, сени»,— деп арманда.
Калмак, кытай эки уруу,
Айтылса тили миң буруу.
Орус, бараң төрт уруу,
Окшобойт тили көп буруу.
Дагы Манас жар салган,
Жөө күрөшкө чыгууну.
Кытайлардын Нескара,
Чыгамын —деп октолгон.
Алаштын калың ичинен,
Ага чыгар жок болгон.
Жүз көрүшүп той тойлоп,
Келин-кыз менен бирге ойноп.
Кеткен экен эр Агыш,
Бүткөн бою тарамыш.
Темир өзөк, таш жүрөк,
Чыканактай ач билек,
Чыгарган аны балбанга,
Нескарадай зардалга.
Бел кармашып, силкишип,
Тизеден жерге киришип.
Бирин бири жыга албай,
Багалчеги кайышып.
Эр Агыш менен Нескара,
Эрегишип тайышып.
Күлкүдөн Агыш токтобой,
Нескарага жабышып.
Кыз-келин менен жаткандай,
Айкалышып канышып.
Аны көрүп алп Манас,
Ачууланып калганы.
Калкамандын Кара атын,
Камчыланып барганы.
Эр Агышты келтирип,
Май куйрукка салганы.
Манас салган оңобу,
Чымырканбай коебу?
Кайрат жыйнап, бел байлап,
Карууланбай болобу?
Эр Агыш ичтен чалды эле,
Көтөрүп жерден алды эле.
Нескараны чандайтып,

Чалкасынан салды эле.
Нескаранын башынан,
Аттап кеткен эр Агыш.
Башка тээп тургузбай,
Таштап кеткен эр Агыш.
Козголуп калмак чур кылган,
Коңурбай баштап чыр кылган
Чырына Манас болбогон,
Тийишкени сойлогон.
Кошой менен эр Агыш,
Байгени алып тойлогон.
Жөө балбандар алды — деп,—
Аттуу эңиш калды — деп,
Кыйкырып Манас жар салган
Эр эңишке чыккын —деп.
Ошондо чыккан Коңурбай,
Алгара минип койкоюп,
Көк темир менен курчанып,
Опол тоодой зоңкоюп.
Коңурбай жайын менден ук,
Менден уксаң бейлеп ук.
Ал Коңурбай капырдын,
Айлакерин ээлеп ук.
Бирди коюп жүздү алган,
Жалгыз жүрүп миңди алган.
Тентек чыккан Коңурбай,
Тең келбеген эч бир жан.
Кытайларды элебей,
Бучкагына теңебей.
Барба десе кенебей,
Аскер алып ченебей.
Чоң Бейжинге кол салган,
Чогуусуна жол салган.
Падыша болуп так минип,
Эсен хандан журт алган.
Ким чыгат буга эми —деп,
Калайык карап калганда,
Кайран баатыр хан Кошой,
Манасты чык,— деп салганда,
Аккула кеткен байгеге,
Атым жок,— деп турду эле,
Байкабаган мен мурун,
Датым көп,— деп турду эле.
Ажыбай анда кеп айткан,
Айдаркандын тобунан,
Кызыл жээрде, кыл күрөң,
Ат көрдүм сага — деп айткан.
Армандуу турган алп Манас,
Ат кабарын укканда,
Эси ким — деп сурабай,
Өзү барган тутканга.
Байлоодо турган жээрдени,

Чечип алып жайма-жай,
Жетелеп бара жатканда,
Эч нерсеге карабай,
Азиз хандын Алмамбет,
Ажыбайды кычыртып,
Алмамбет андан сураган.
Сайышка минер атымды,
Алып кеткен туурадан,
Тиги жагалданган жалкы шер,
Жаалысы катуу кайраттуу эр,
Айтчы Ажыбай ким болот,
Алп туулган баатыр эр?
Ажыбай анда: «Манас — дейт,—
Тааныдың аны ырас» — дейт.
Ажыбайга Алмамбет,
Анда туруп мындай дейт.
«Элүүдөн ашып асыйы,
Өзү калган чагы эле.
Чаппаса камчы баспаган,
Сал камчыраак мал эле.
Ат аясам болбостур,
Алаштын эли оңбостур.
Өпкөлөтө теминип,
Өөдө-ылдый желдирсин.
Баса минип арстаның,
Колтугун ачып кердирсин.
Андан кийин Манасың,
Кол кармашып, ал кирсин».
Алгара минип Коңурбай,
Кылжээрде минип эр Манас,
Карсылдашып сайышты,
Карап турду калтырап,
Калың калмак, көп алаш.
Качырып найза сайышып,
Бир беттешип алышып.
Бура тартып булт койду,
Алгара кыйын мал экен,
Кылжээрде дагы кылт берди,
Тулпарлыгы бар экен.
Хан Коңурдан эр Манас,
Кайра тартар шер эмес.
Андан артык болбосо,
Алптыгы андан кем эмес.
Кайра тартып эр Манас,
Кылжээрдени бурганда,
Хан Коңурбай капырга,
Капталга найза тыкканда,
Каңтара салып жыкканда.
Коңурдун көзү жалдырап,
Калмак менен кытайлар,
Калды катуу алдырап.
Коңурбай кыйын жан экен,

Кыйын жигит ал экен.
Темир чынжыр сым менен,
Байланып алчу неме экен.
Ажыратпай атынан,
Тартып калды Коңурду,
Чынжыры анын чатынан.
Өлбөсө да Коңурдун,
Кызыл өңү кубулду.
Сайганга эсеп болду — деп,
Кыргыздын эли чубурду.
Кара боорун кан кылбай,
Алдырса да байгени,
Аман калды Коңурбай.
Сенин атаң эр Багыш,
Соога, баатыр, соогалап,
Алдына кирип барганда,
Кой башындай алтынды,
Кармата берген зор Манас.
Калбастан теги жоокалап,
Кылга байлап жамбы аткан,
Жамбыны да ашкере,
Мерген Манас өзү аткан.
Нескара өзү сынчы экен,
Айдаркандын Көкчөсүн,
Дуңчулукка чыгарган.
Кыргыз, кытай, калмактын
Алптары тегиз сыналган.
Алты хандын ичинен,
Айкөл Манас жараган.
Ал өңдөнгөн мыктыны,
Мен көрбөдүм адамдан.
Ат келер кези болордо,
Көк-Сазга эл толгондо.
Эл ортосун как жарып,
Ат сүрөгөн ошондо.
Чоң Жолой аты Ачбуудан,
Манастын аты Аккула,
Чагарак суулук өтүшпөй,
Жанаша келген утурга.
Ойлобостон убалын,
Окугандай дубасын,
Канжарлап тилип соорусун,
Өткөрүп кеткен Куласын.
Кызыл алтын кырк миң сом,
Чоң куржунга салдырган.
Байгесин ал Куланын,
Чоң Жолойго алдырган.
Алдырганга арданып,
Арстан Манас чыр салган.
Алың келсе алгын —деп,—
Алың мага келбесе,
Аңылдабай жөн Манас,

Аңырайып калгын—деп,
Бастырып Жолой калганда,
Жандай түшүп эр Манас,
Жаагын айра чапканга,
Элебей да, кенебей,
Куюлтуп канын ченебей.
Бейжинди көздөй бет алып,
Сыздырып Жолой кеткени.
Мааникер менен кубалап,
Артынан Манас жеткени.
Ажыбай бар жанында,
Найзаны алып колуна,
Жолойдун сайган жонуна.
Жыгылып Жолой калганда,
Аны таштап эр Манас,
Ачбуудандай тулпарды,
Ашып белди кетерде,
Аккелте менен бир коюп,
Аны окко учурган.
Бууданга барып келгиче,
Бурула берип токойго,
Буйткалап Жолой кутулган.
Бүгүнкү келген Семетей,
Батадан бүткөн бала эле.
Арбактуу алп Манастай,
Атадан бүткөн бала эле.
Акундун кызы Чүрөккө,
Башында Манас куда эле.
Анын уулу Семетей,
Келиптир бизге удаа эле.
Акундун кызы Чүрөктүн,
Алуучу эри келген соң,
Катылышпай кан төгүп,
Кайтканыбыз биздин оң.
Манастын уулу Семетей,
Оңой-олтоң эр эмес.
Оңойлук менен адамга,
Оодарылар бел эмес.
Гүлчоро менен Канчоро,
Эр Толтой сенден кем эмес.
Кашыңдагы Чынокжо,
Жөн эле жүрөт күүлөнүп,
Ал эч бирөөнө тең эмес.
Барсак барып көрөрбүз,
Ат изинен билербиз.
Келген болсо көкжалдар,
Ийинге тегиз сийербиз.
Манастын уулу Семендин,
Кызыл Буурул аты бар,
Тулпардан күлүк салты бар.
Он беш асый болгуча,
Чоңоюп Семен толгуча,

Түк кишиге көрүнбөй,
Тоодо жүргөн жаныбар.
Кулагында шамы бар,
Куюндан бүткөн жаныбар.
Кере баскан жерлери,
Керегедей аң болот.
Кайра баскан жерлери,
Кашаты бийик жар болот.
Эп келсе, балдар, койгула,
Эсиңер менен болгула.
Эрегишип калп эле,
Элди кырып салбагын.
Эр Толтой менен Чыңкожо,
Ойлонгун иштин ар жагын».
Вазирдин угуп айтканын,
Эр Толтой анда кеп айтат:
«Ой, Чыңкожо кайнагам,
Ырас айтат карт вазир,
Кайталыбы—деп айтат.—
Кечээ Көкөтөйдүн ашында,
Көп жыйындын кашында,
Эр Багыштын жанында,
Эркечтентип ат минген,
Эрке бала мен элем.
Жин жыттанып бээ союп,
Эт бышырган сен элең.
Мактанасың сен бүгүн,
Манаска качан тең элең?
Айчүрөк алып нетесиң,
Кай мураска жетесиң?
Тилимди алсаң барбагын,
Бекер калба салбагын!»
Чыңкожо анда кеп айтат,
Кашын серпип бек айтат:
«Баатырлар ачкан жол ушу,
Баласы эмес Манаска,
Балта чапкан кол ушу!
Эрендер ачкан жол ушу,
Эр Семетей тургайлык,
Манас менен башынан,
Салышта жүргөн кол ушу!
Сен эрке болсоң болгонсуң,
Эл кыдырып көнгөнсүң.
Жасоол болуп ал ашка,
Эт бышырып жүргөмүн.
Май болот буулум жибек —
Эски кийим кийгемин,
Сен ошондо көрүпсүң!
Кайтар болсоң айта сал,
Аккоендун үстүнө,
Ага кошуп малымды ал,
Ок тиштешип антташкан,

Осол Толтой антыңды ал!
Чынкожону сак койбой,
Кардын жарып сууга сал.
Байтеке, дёнем таштабай,
Башымды кесип өзүң ал!»
Антың Толтой алалбай,
Кайтып артка жаналбай
Аккоендой аялдын,
Кадырынан боло албай.
Чынкожонун чыр салган,
Кандап кардын жаралбай.
Алдастаган эр Толтой,
«Аттангын» — деп — акырды
Жедигердин көп колун,
Жер жайнатып жапырды.
Байтеке вазир, Саламат,
Кошулуп ага Жаманак.
Бөлүнүп элден беш берен,
Боз-Учуктун сеңирге,
Из чалып жете келишти.
Тайбуурулдун изинен,
Семетейдин келгенин,
Анык билип сезишти.
«Койгун десе болбойт — деп,
Бадырек Толтой оңбойт — деп.
Чынкожону чыңыртып,
Кардын жарып сойбойт»—деп.
Байтеке вазир муну айтат,
Калың элди муңайтат:
«Көрдүңөрбү мына бу,
Күлүктүн изи турбайбы.
Кере баскан жерлери,
Кемегедей жар болгон.
Кайра баскан жерлери,
Каңтарылып аң болгон.
Катылышсак канкорго,
Каныбыз бөөдө төгүлөт,
Баатыр Толтой бул жерге,
Башыбыз биздин көмүлөт!»
Мына ушинтип Байтеке,
Ажалдан мурда жан берди.
Хан Толтойду кайгыртып,
Карайлатты бүт элди.
Муну мындай таштайлы,
Чынкожо мен Толтойдун,
Өлүмүнөн баштайлы.

ЧЫҢКОЖО МЕНЕН ТОЛТОЙДУН ӨЛҮМҮ

Же аралап топко баралбай.
Арманда калган Гүлүстөн,

Жарыла жаздап буулугуп,
Ардыгып ыза күйүттөн,
Өзүн өзү жемелеп,
Мындай ойлоп күйүккөн.
«Жарагымда жаман жок,
Минген атта өөн жок.
Колумда туруп Жойболот,
Кутказып ийдим душманды,
Эми айлам не болот?!
Кесиреттүү абамдын,
Кечинде берген батасы,
Тийбей калган окшонот.
Катып колум мурдума,
Хан абама мен барсам,
Кайда менде бет болот.
Баш байланып бара албай,
Батага сайып жоо албай,
Катарга башым жеткенде,
Кадамым минтип катарбы?!»
Муну ойлоп чунагың,
Аралай түшүп четинен,
Эңип бир жан алыптыр.
Сүйлөтүп андан кеп угуп,
Аныктап кепке каныптыр.
Андан кийин Гүлчоро,
Башын кесип ошонун,
Байланып жөнөп калыптыр.
Түн ичинде дуу коюп,
Ак эшиктүү коргонго,
Айчүрөктүн ордого,
Күн тиер мезгил болгондо,
Салып барды ошого:
«Айланайын, абаке,
Минбеймин — десем — болбойсуң,
Жайдак ооз Буурулуң,
Жайлай албай курудум.
Кийбеймин — десем — болбойсуң,
Аколпоктой буулумуң,
Анык мага чоң келип,
Күрмөлө албай курудум!
Бетиме келди жалгыз жан,
Айбатына болуп таң.
Кепке, сөзгө жарабай,
Апкаарып кетип жүрөгүм,
Ашыгып кетип билегим,

Астынан найза сундурдум.
Атам Манас чакырып,
Айкырып кирдим жапырып.
Тоодой болгон баатырды,
Кутказып ийип курудум.
Кармап алып бир жанды,
Айттырып сөздү мен уктум.
Башкарганы ал элдин,
Чынкожо, Толтой баатыр — дейт.
Баатырлары ал элдин,
Карала аттуу Саламат,
Кайраттуусу Жаманак,
Жекеге чыгар эрен — дейт.
Эртеңки күнү болгондо,
Акун хандын шаарына,
Кошуун курап, кол жыйнап,
Селдей кылып, эр айдап,
Эр Толтой мында келет — дейт.
Таап келген ишим бул,
Айтып келген кебим бул.
Жолго барган чорондун,
Жооп берер сөзү бул».
Гүлчоро кебин айтканы,
Канкоруң эми жатпады.
Ок, тулпарын белендеп,
«Жолунан тосуп барам —деп,
Жолукса Толтой, Чынкожо
Башын кесип алам»—деп,
Эки чоро кол алып,
Ок-дарысын мол алып.
Төрө Семей баатырың
Боз-Учук көздөй жол алып.
Абыкенин Актелки,
Аны минип Гүлчоро,
Көбөш хандын Суртелки,
Муну минип Канчоро,
Абасынын жөлөгү,
Канчоро менен Гүлчоро,
Ээрчип булар жөнөдү.
Боз-Учуктун сеңирге,
Үркөрдөй болгон үч берен,
Күн шашыке мезгилде,
Көк белеске келди эле.
Минген аты жарады,
Дүрбү салып мабулар,

Алды жагын карады.
Жети-Суу толгон жедигер,
Жер жүзүндө кыбырап,
Желек, туусун көтөрүп,
Жөлөнүп булар келатат.
Манастан калган кайрама,
Оң-тетири кайратып.
Жайнап жаткан аскерди,
Жана айланып карашып.
Гүлүстөн эр Гүлчоро,
Түндө калган кур жемсоо,
Оттой күйүп жаны ачып.
Мылтыктарын октошуп,
Милтелерин чоктошуп.
Ооз отунун дарысын,
Тырмак менен талкалап,
Камынып булар калышты,
Аттары сууган бүт жарап.
«Өрөпкүтпөй душманды,
Ичине салып бушманды.
Карала атын атам» — деп,
Канчоро баатыр күүлөндү.
Семетей анда кеп айтат:
«Ашыкпа, чором,— деп айтат.
Найзалашып эр сайбай,
Экөөнү катар бир сайбай,
Ок атыш наркта жок деген.
Кетсе да айлаң түгөнүп,
Атпа мылтык ок деген.
Олутсуз сөздү айтпагын,
Оозуңа келсе бок жеген!»
Канкор Семен сүйлөнүп,
Канчорону кой деген.
Кылкылдатып сеңирге,
Көк ала желек, туу жайды.
Жайылган тууну көрүштү,
Каз канаттап калың кол,
Катарлашып турушту.
Баштамак болду жедигер,
Балакеттүү жумушту.
Ортого коймок болушту,
Обур-добур урушту.
Көк ала желек желпинген,
Эр Толтойдун желеги.
Эми тиер элине,

Эрендердин кереги.
Белин чыңдап буунуп,
Даарат алып жуунуп,
Даярланды баатырлар.
«Жети-Суу толгон жедигер,
Жар салышты чыксын —деп,
Жаманака эриңер».
Козголуп элден термелип,
Чолок чаар ат минип,
Жаманак элден бөлүндү.
Аркасынан Саламат,
Ат салып ал да көрүндү.
Туйгун тууган Гүлчоро,
Ат салып чыкты жекелеп.
Жылкыны бирге куушкан,
Кыргыз, кытай дебестен,
Бир чоңойгон туушкан.
Чубактын уулу Канчоро,
Бул дагы жүрөт чекелеп.
Баатыр тууган Жаманак,
Балтыры жоон эр жигит,
Көк найзасын өңөрдү,
Күчүнө чиреп көгөрдү.
Бала жолборс Гүлчоро,
Өзү балбан эр чоро.
Өчтөшкөндү өткөрбөс,
Кара түпөк чоң найза,
Кармаганы колунда,
Качырып бу да жөнөдү.
Жаманактын найзасын,
Жеткизбей баатыр Гүлчоро,
Кол балта менен чапты эле,
Шамдагай тууган түгөнгүр,
Кара түпөк найзаны,
Как боорунан какты эле.
Гүлүстөн тууган чородон
Күчтүү найза жеткени,
Эрдемсиген Жаманак
Камгактай учуп кеткени.
Жаманак аттан жыгылып,
Топого башы тыгылып.
Жараткан жалгыз кудайга,
Гүлчоро өзү сыйынып.
Токтонуп калды жаш арстан,
Ат коюп кирип баруудан,

Араңдан зорго тыйынып.
Жекеге келген Саламат,
Беттеше албай качты эле,
Чекелеп келген Канчоро,
Беш секиртпей жетти эле.
«Көк күрмөнүн этеги,
Көмкөрмө ээр кашы — деп,—
Көтөндүн бүрмө чети — деп,—
Көмөлөнөр кези». — деп,—
Күркүрөтүп найзасын
Күчү менен сунганы,
Күүлөнүп барып урганы.
Карала аттуу Саламат
Каргадай учуп кеткени.
Качырбастан Гүлчоро
Караладай күлүктү,
Чылбырдан кармай жеткени.
Жедигердин эки эрин,
Канчоро менен Гүлчоро
Жалмады баатыр шерлерин.
Жетик тууган кемеңгер,
Жекеден сайып эки эр.
Желип чыга бергенде,
Жардап турган калың кол
Желмогуздан кутулду,
Берендерге кылгалы,
Жедигер түрү бузулду.
Сайып, түзөп, мыкамдап,
Кайтадан тизди кошунду.
Жазбай саяр мыктууну,
Бир сап кылып алды эле.
Мылтык атар ыктуусун,
Жазбай атар мыктуусун,
Жан аябас тыңдуусун,
Бир сап кылып бөлдү эле,
Бир катарга салды эле.
Чокмор чабар ыктууну,
Чокуга чабар мыктууну,
Бир катарга бөлдү эле.
Көк союлун көтөргөн,
Көктү карап жөтөлгөн,
Көк ала сакал карысын,
Керекке келбес баарысын,
Бир сап кылып алды эле.
Жанына кылыч байланган,

Кан ичүүгө шайланган,
Бөрк ал десе, баш алган,
Суу ич десе, кан ичкен,
Суу ордуна кан кечкен.
Сундуруп найза тартпаган,
Сумсайып жоодон качпаган,
Миңди көрсө шашпаган,
Көп экен —деп жазганбай,
Көөнүнчө жумуш баштаган,
Көйкашканын баарысын,
Бир сап кылып алды эми.
Баш сапка элин бөлүнтүп,
Бузук пейлин көрүнтүп.
Аттарынын баарысын,
Куйругун жерге шүйүлтүп.
Жедигер мунтип камданды,
Көргөн жандын баарысын,
Асыл жандан түңүлтүп.
Аларды көрүп эр Семең
Кенебеген эр немең.
Каарланып турганда,
Гүлчоросу кеп айтат:
«Айланайын, абаке,
Жоого көзүң сал — деди,—
Чынкожо менен Толтойду,
Өзүң көздөп ал —деди.—
Жан жолдошум Канчоро
Аны алып жаныма,
Калкылдаган көп колго,
Аралап мен чыгайын.
Абалым келсе, абаке,
Көтөргөн туусун жыгайын!»
Күркүрөгөн Гүлчоро,
Карарган катуу Канчоро,
Аралап кирип кеткени,
Карапайым көп колго.
Тууну тууга урушту,
Туу көтөргөн жедигер,
Туу такандап турушту.
Карсылдаган найзага,
Тарсылдаган мылтыкка,
Бапылдаган сурнайга,
Мээ ачып, кулак тунушту.
Күнү-түнү он беш күн,
Ушундай уруш кылышты.

Сабын бузуп найзалап,
Башка уруп балталап.
Кагылышкан найзадан,
Башка урулган балтадан.
Чокулаган чомоктон,
Күркүрөгөн көп октон,
Кырчылдашкан кылычтан,
Айбат, сүрөөн кылышкан.
Мына ушундай туруштан,
Четтей түшүп караса,
Көрүнөт көзгө, о, чиркин,
Бир киши өлбөй калгандай,
Ушунча болгон жумуштан!
Канчоро менен Гүлчоро
Кайнап жаткан жедигер,
Кайта айланып тийди эле,
Күнү-түнү он беш күн,
Жана уруш кылды эле.
Эңкейиште эр сайып,
Экөөнү катар тең сайып.
Суу ордуна кан агып,
Аттары жүрбөй калды эле.
Четке чыгып караса,
Канчоро менен Гүлчоро
Эрлигине жараша,
Жуушаган койдой болуптур,
Жедигер мындай оңуптур!
Сооттордун четине,
Ок кадалып бетине.
Олпокту чечип күбүшүп,
Тушарга чейин ок түшүп.
Оюлбаптыр жедигер,
Көптүгүнөн бүк түшүп.
Гүлчоро менен Канчоро,
Абасын эске алыптыр,
Чекенелеп чегинип,
Семетейге барыптыр.
Чынкожо, Толтой биригип,
Аны камап алыптыр.
Карала менен канаттуу,
Чынкожо көктөн октоптур.
Тунартып көзүн ачтырбай,
Толтой жерден чоктоптур.
Аколпокко ок деген,
Уй түгүндөй орноптур.

Камарабас Семетей,
Муну, капарга алып койбоптур
Аны көрүп Гүлчоро
Ичи жаман ачынып.
Ызырынып акырып,
«Манастап» ураан чакырып.
Семетейдин жанына,
Салып жетип барды эле.
Өкүргөндөн бакырып,
Өрүктүн башын жапырып.
Жедигердин эр Толтой,
Жерден атып мылтыктап,
Шыгайдын уулу Чынкожо,
Асмандан атып ок чыңдап.
Жебенин огу зыркырап,
Койчагыр огу дыркырап.
Очогор үнү күркүрөп,
Уккандын бою дүркүрөп.
Жан аябай Гүлчоро,
Кирип келди күркүрөп.
Кожо, кызыр жанында
Колдоп жүргөн немеси.
Эми келе жатат — деп,
Баабедини башында,
Баштап жүргөн немеси.
Жана келе жатат — деп,
Гүлчорону көргөндө,
Алты куржун ок-дары,
Оң жагына байланып.
Аркар өтпөс Ала-Тоо,
Чынкожо кетти айланып.
Семетей октон кутулуп:
«Азамат жыйдым, эр жыйдым
Гүлчорочо болгон жок.
Аргымак жыйдым, ат жыйдым
Тайбуурулча болгон жок.
Аркаң тийип, Гүлчором,
Эми араң кутулдум,
Чынкожо көктөн октоду,
Толтой жерден чоктоду.
Тунарып көзүм тумандап,
Аталбай колум токтолду».
Гүлчоро анда кеп айтат,
Ачууланып бек айтат:
«Он атканда бир атпай,

Ооруң барбы, Семетей?
Бир Манастын тукуму,
Атакемдин арбагын,
Ааламга кеткен атагын,
Аныктап билгин ушуну!
Асып жүрсөң Аккелте,
Ай далынын белеги.
Атып жүрсөң Аккелте,
Аманат жандын эрмеги.
Атпасаң жоого Аккелте,
Анда эмне кереги?!» —
Деп, ошентип Гүлчоро
Ачууланып токтоду.
Аттан түшүп силкинип,
Аккелтени октоду.
Аколпокту жамынып,
Атакеси Манастын,
Арбагына жалынып.
Жалгыз жолдун Чаар-Арча,
Илгертеден бар арча.
Чаар-Арчанын белеске,
Тайбуурулду жетелеп,
Чыгып келди кезеңге.
Качкан бойдон Чынкожо,
Ала-Тоо башын айланып,
Келген экен барынча,
Ок-дарысын камданып.
Булуттун чыгып үстүнө,
Адам бакпай жүзүнө.
Зыркыратып ок атып,
Эки ооздуу кол жебе,
Кере чоюп ал тартып.
Анын огу жаадырган,
Сараласын Алмаңдын,
Моюндан таарып кетти эле.
Алеңир жаа, сур жебе,
Каныкейдин аргымак,
Белин таарып кетти эле.
Жети атар огу зыркырап,
Жебенин огу чуркурап.
Очогордон үн чыгып,
Он төрт аттан чуу чыгып.
Ажыбайдын Карткүрөң,
Каны агып жан чыгып.
Өңкөй күлүк аттардан,

Онду атып өлтүрдү,
Ошондой ишин бүтүрдү.
Аттардын баарын сойгондо,
Каары ичине толгондо,
Чынкожо мындай ойлонду:
«Баабедини жанында
Баштап жүргөн немеси,
Эми келип калбасын.
Кожо, кызыр жанында
Колдоп жүргөн немеси,
Жана келип калбасын».
Арка бөлбөс Ала-Тоо,
Чынкожо учуп ал жете,
Көрүнүп калды элестеп,
Томуктай болгон ак чеке.
Кол саадакка ок салып,
Куржунун байлап бекемдеп.
«Солкулдаган чоронду,
Соо койбой сойсом экен» — деп.
Астына салып булутту,
Үстү менен чебердеп,
«Гүлчоро башын жесем» — деп.
Алты атар огун жаадырып,
«Амалын анын тапсам — деп.
Как чекеге атсам» — деп,
Байкап келет чекелеп.
Алты атаарын алты атып,
Алеңгир жаа, сур жебе
Кошо тартса Чынкожо,
Жети атарын жети атып,
Желмогуздай сур жебе
Кошо тартса Чынкожо,
Беттеп адам тура албайт,
Мылтык аткан ошого.
Баатыр туулган Гүлчоро,
Балбандыгы бир канча.
Кыраан туулган баатырдын,
Кыйындыгы ушунча.
Аккелтени колго алып,
Аябай чыңдап ок салып.
Сүмбө уруп, үч тартып,
Сур куйрук менен бир тартып.
Соолуп калган түгөнгүр,
Аягында күч тартып.
Алдындагы тулпардын,

Жалына оозун артылтып,
Кирпик кагып ирмебей,
Тирүүлүгү билинбей,
Тиктеп турса Гүлчоро,
Булутта жүрөт Чынкожо,
Кароолго түк илинбей.
Бөлүнүп булут сөгүлдү,
Арам өлгөн Чынкожо,
Бир карааны көрүндү.
Көрүнгөндө түгөнгүр,
Ошондо каны төгүлдү.
Чагарак ооз Алмабаш,
Ыңай туура ылгабас.
Атадан калган Аккелте,
Ак милтеден чок кетти,
Аккелтеден ок кетти.
Бир жак канат мүрдөн,
Үзүлүп чыгып калкылдап,
Өөдө учалбай Карала ат,
Жерди көздөй самсаалап,
Түшкөнү калды Чынкожо,
Сарапча ташка жакындап.
«Келдиңби колго акыр»—деп,
Канчоро чуркап баратат.
Канчоро үнүн укканда,
Катуу шашып Семетей,
Ал баратат далбактап.
Тайбуурулду койгулап,
Гүлчоро барат барбактап.
Чын жанына күч келип,
Өмүрү анын акырлай.
Семетейге жакындап,
Божурап барат Чынкожо,
Туугандыгын аныктап,
Кожурап барат Чынкожо:
«Жаңырыктуу кыядан,
Жалгыз элең уядан.
Жалгызым, баатыр Семетей,
Канымды сенден суранам!
Элик баспас кыядан,
Элкин элең уядан.
Эр Семетей баатырым,
Канымды сенден суранам!
Алдыңан кыя баспайын,
Аркаңан кылап айтпайын.

Айтканыңды кылайын,
Чапсаң мойнум сунайын.
Эми мундан калганын,
Өзүң билгин, чунагым!
Өзүңө кылсам жамандык,
Төбөсү ачык көк урсун!
Төшү түктүү жер урсун!
Суу бүтпөгөн чөл урсун!
Толкуган дайра, көл урсун!
Тобомон жансам эгерде,
Токсонун сенин мени урсун!»
Буларды айтып Чыңкожо,
Карганган бойдон шакылдап,
Семейге келди жакындап.
Албарстыдай жалынып,
Мойнуна курун салынып.
Ыйлап турду буркурап,
Чөк түшүп ага багынып.
Ала көөдөн эр Семең,
Ачык жолу шар немең.
Арамдык менен иши жок,
Эли, журтум дегенде,
Эрдигинин чеги жок.
Ак көңүл кайран эрендин,
Арамдыктан шеги жок.
Жер жүзүндө бендеден,
Мындай берен теги жок.
Чыңкожо сөзүн укканда,
Бүткөн бою тердеди.
Чын өкүндү деп ойлоп:
«Каныңан кечтим, кел —деди.
Билсең болду аз гана,
Жанымда тура бер» — деди.
Арам ойлуу Чыңкожо,
Ар качан иши чыр Кожо,
Агарбас көөнү сыр Кожо.
Арамдык ойго батканы,
Акырын жылып билгизбей,
Ал Семең көздөй басканы.
Жакындап жетип алган соң,
Жашырып турган балтасын,
Алды колго чапканы.
Ал аңгыча Гүлчоро,
Ашыгып жетип барганы.
Кечиргенин Семеңдин,

Гүлүстөн билип алганы.
Камындырбай Кожону,
Колдон бекем кармады:
«Айланайын, абаке,
Акылың терең, манеке.
Өзү келген Чынкожо,
Өзгө мени дебеспи.
Ага болсо өзүңө,
Маа кайнага эмеспи.
Көрбөгөнү көп болгон,
Учурашып алайын.
Кучакташып көрүшүп,
Кумарга мен канайын» —
Деп, ошентип жаркылдап,
Кара күчкө каркылдап.
Барып жетип, бир аттап,
Моюндан арта кучактап,
Сол колун ага артканда,
Ийинден алып тартканда,
Биле албай ырас, жалганын,
Чынкожо ойлоп жатканда,
Гүлүстөн аста кынтайып,
Этектин учун каңтарды.
Сабы алтын, мизи курч,
Сууруп алып шамшарды,
Чынкожонун кардына,
Күчөп тыгып жиберди.
Толгоп, толгоп жана да,
Кезенип туруп нидерди.
Шыгайдын уулу Чынкожо,
Какыйлап жерге жыгылды.
Кан ичкенди ким көргөн,
Мына мындай кыйынды?
Ошол үчүн түгөнгүр,
Кырып, жойгон кылымды!
Колкосун сууруп кол салып,
Жүрөгүн жарып, кан алып,
Ичин жарып, өт алып,
Бөйрөк майын кошо алып,
Мөлтүлдөтүп сугунуп,
Чынкожодон өч алып.
Канын ичип тойгондо,
Канкор чороң сойгондо,
Семетей айтты ошондо:
«Күнөөсүн кечсем мен анын,

Канжарлап жарып ичипсиң,
Калтырбай ичте бар канын.
Өзүңө жакса, маа жакпайт,
Куу тумшук, ушу кылганың!»
Эр Гүлүстөн түгөнгүр,
Абасын карап күлдү эле,
Мындай айтып ийди эле:
«Абаке, менин кубатым,
Чынкожоңо ич ооруп,
Чыдай албай турасың.
Чыныгы тууган сеники,
Чындашар душман меники.
Аталаш тууган сеники,
Атышар душман меники.
Айтпасам эстеп койбойсуң,
Аташкан жарың алам — деп,—
Азапка салган кимиси?
Арылтпасаң мындайды,
Абаке, теги тынчыбайт,
Ак калпак кыргыз эл ичи!»
Жүлүңгө сайып Гүлчоро,
Жүйөөлүү сөзгө келгенде,
Кептин учу жыйылып,
Семетейге тийгенде,
«Болду, чором, болду» — деп,
Басылып калды Семетей,
Жүйөгө моюн ийгенде.
Каарданып Канчоро,
Казабы катуу кармады.
Бугу ичине чогулган,
Булкундуруп батпады.
Семетейден сурабай,
Гүлчорого карабай,
Буттай темир курчанып,
Туулга кийип башына,
Карманып балта колуна,
Ызырынып, айкырып,
Ачуудан көзү чачырап,
Оозун ачып жумганда,
Азуулары качырап.
Чарайна тартып белине,
Душмандан өчүн алууга,
Качырып тийип Толтойго,
Калбаны катуу салууга.
Куйма таман үзөңгү,

Теппей туруп минди эле.
Чынкожонун Карала ат,
Тизгинин колго илди эле.
Жер союулуп кылкылдап,
Найзанын учу жылтылдап.
Ат куйругу былкылдап,
Асаба көктө калкылдап,
Жедигерге Канчоро,
Кирип барды жакындап.
Каары катуу Канчоро,
Мас болгон нардай күркүрөп.
Канчорону көргөндө,
Кан кусту калың жедигер,
Кара бою дүркүрөп:
«Жети-Суу толгон жедигер,
Алдыма менин келдиңер.
Көрсөтпөйүн жериңди,
Кошпоюн бир да элиңди!» —
Деп, сүйлөнүп Канчоро,
Бузду жаман пейлини.
Канчоро жайы ушундай,
Канаттуу карга качырбай,
Айланып камап, көп колду,
Жалгыз киши бастырбай.
Найза саяр мыктуусун,
Балта чабар ыктуусун.
Кылыч чабар кыйынын,
Кыбыратпай кыйырын.
Очогорун октотпой,
Милтелерин чоктотпой.
Кыйган талдай сулатып,
Мылтык атар мергенин,
Тарттырбай маша кыйратып.
Балтасы бар колунда,
Баары уруш жолунда.
Менменсиген баатырын,
Башка чаап аттан кулатып.
Жедигерди дүргүтүп,
Үрккөн койдой сүрүлтүп.
Алдындагы Каралат,
Аркадан чаңын түрүлтүп.
Каруулуусун какшатып,
Кабаттап темир кийгенин,
Калтырбай жерге жастантып.
Сооттуусун сойлотуп,

Олпоктуусун онтотуп.
Каршы келген немесин,
Кара жерге баштантып.
Оң-тескери кыйратып.
Ага-ини туугандын,
Көзүнүн жашын чубалтып.
Алдына тирүү жан койбой,
Аймап кетип баратат.
Утур келген адамды,
Жалмап кетип баратат.
Таратып таандай саптарын,
Таптап кетип баратат.
Кыямына келгенди,
Кырк-отуздан сулатып,
Сабын бузуп талкалап,
Семетейге аркалап,
Гүлчорого сүйөнүп,
Жаман кирди Канчоро,
Желегин жерге кулатып.
Жагалданып күүлөнүп,
Канчалык кырса Канчоро,
Кара таандай Толтойдун,
Калың колу суюлбайт.
Кырып жоюп жүрсө да,
Качып эми чубурбайт.
Качууга алы жок болуп,
Толтойдон коркуп токтолуп.
Калба менен калың журт,
Камоодо калган окшонуп.
Жаман кирди Канчоро,
Карала атты камчылап,
Борбуйдан тери тамчылап.
«Эрдигимди көрсүн — деп,
Эркексиген Толтойдун,
Эми айласы кетсин» — деп.
Атакеси Чубактан,
Атайын калган асыл мүлк,
Асынган ай далыга.
Көп эл куштар болушкан,
Көкчыбык деген даңкына.
Көкчыбыкка ок салып,
Карс дедире бир атып.
Түтүнү баштан арылбай,
Удаа-удаа он атып.
Сабын бузбай кошундун,

Он, он бештен сулатып.
Кыйрына келсе жаа тартып,
Кыямына келгенде,
Кырк-отузун кулатып.
Кызыл канын жошултуп,
Кыргын салды буларга.
Жан аябай Канчоро,
Жаман кирди буларга.
«Жети-Суу толгон жедигер,
Жалгыз эмес барың кел!
Испан менен Индыстан,
Кошуп баарын чабам — деп,
Жолукса Толтой коркпостон,
Жолдо жайын табам» — деп.
Найза колдо зыңгырап,
Мас болгон нардай күркүрөп,
Кетелек белде кеңгиреп,
Жаралуу болгон камандай,
Жан ачуусу чың келип.
Түкүрүнүп колуна,
Ылдамдап жеңин түрүнүп.
Карала аттын канаттуу,
Аркадан чаңын сүрүлтүп.
Алты катар аң келсе,
Арыктан бетер түйүлтүп.
Канчоро катуу киргенде,
Калың кара жедигер,
Калды жандан түңүлүп.
Кайирдин туулган Канчоро,
Камандан жазбас мүнөзү.
Жаман келди каарданып,
Кан төкчүдөй кыязы.
Кыйгактуу найза жапырып,
«Манастап» ураан чакырып:
«Камоодо турган жедигер,
Кайда качат элиңер?!» —
Деп, Канчоро жулкунуп,
Кармаганы Ачалбарс,
Кайсаганы ач жолборс.
Колго алганы чоң балта,
Жолугушкан соо болбос.
Эрге белек Сырнайза,
Алып колго сурданып.
Чыдап турар жери жок,
Кара ташты ал сайса,

Калмак, кытай, жедигер
Чогулуп баары туу жайса,
Токтоо кылар жери жок.
Толкуну көлдүн шарындай,
Салкыны сырттын желиндей.
Качырганы илбирстей,
Атасы баатыр Чубактай,
Көп экен —деп шашпаган,
Калың жоодон качпаган.
Өзү көрктүү, сулуу кул,
Өңгөгө салат, муңду бул.
Башы көрктүү, сулуу кул,
Башкага салат, муңду бул.
Болжоп туруп, кеп кылган,
Болбосо түк бир унчукпас,
Туура келсе, кеп кылган,
Болбосо күн-түн унчукпас.
Ачып оозун күлбөгөн,
Адам уулу болгону
Мунун ачык сырын билбеген.
Арсаңдап тишин кашкайтып,
Ар кайда күлүп жүрбөгөн.
Анда-мында олжооркоп,
Араңдан зорго сүйлөгөн.
«Баарысынан бул жаман,
Аман болсун журт» — деген.
Карала атты каар менен,
Томукка тартып жиберип,
Толгомо саптуу Ачалбарс,
Колуна кармап имерип.
Алдындагы Каралат,
Ооздук тиштеп нидерип.
Түрү суук кылчылдап,
Канчоро барып киргенде,
Кан агып жер былчылдап.
Билегин өөдө түрүнгөн,
Баатырлыгы билинген.
Алдындагы Каралат,
Так аттап аңдан түйүлгөн.
Калың колго киргенде,
Качырып барып тийгенде,
Өрдөктөй мойну узарып,
Өрттөй көзү кызарып.
Какайып атка чалкалап,
Кайда калың топ болсо,

Качырып аны талкалап.
Албарс менен кайсалап,
Астына басып айдады,
Утур келген алдына,
Тирүү бенде калбады.
Түпкүлүктүү жедигер,
Жетпей турат дарманы.
Канчоронун көп өттү,
Ошол элге залдары!
Башка чаап балбанын,
Баарын жерге жастантып,
Бакисин койбой зарлантып.
Келгенине зар кылып,
Көбүнүн оозун кармантып.
Чыгарбай канкор тыш жакка,
Имерип тийген жаандай,
Ителги тийген таандай.
Боз сеңирди айлантып,
Шыдыр ылдый чубуртуп,
Кырылган кой шекилдүү,
Кырып жүрөт, Канчоро,
Жон-жон ылдый жоюлтуп.
Кылычтан канын куюлтуп,
Колун айдап чубуртуп.
Койдой кылып үркүтүп,
Жоюп жүрөт, Канчоро.
Жүзүнө баккан киши жок,
Туура келип ошого.
Чыдай албай түгөнгүр,
Чымырканып чоң Толтой,
Кабаттап темир соот кийип,
Суркоендой ат минип.
Эрлик кылып желигип,
Эр көкүрөк демигип.
Түпөктүү найза колго алып,
Тундуруп кулак чуу салып.
Айбалта белге байланып,
Имерип кылыч карманып.
Эки жагын каранып,
Ээрди, мурдун жаланып.
Бет алганды кыйраткан,
Белдүү чочко эр Толтой.
Баатырлыгы башкача,
Балбандыгы бир мынча.
Өлөмүн деп ойлобой,

Өз оюн ченеп болжобой.
Найзаны кармап сундуруп,
Найзасынын учунан,
Жалындаган от чыгып.
Тыноосунан буу чыгып,
Алдында минген тулпардын,
Колтугунан суу чыгып.
Аркасынан Толтойдун,
Тополоң уюп чаң чыгып.
Тоодой болгон түгөнгүр,
Томуктай болгон чоронун,
Каршы алдынан ал чыгып.
Карагандан кан чыгып,
Кармагандан жан чыгып.
Ажыдаардай чамынып,
Үстүнө темир жамынып.
Алдындагы Суркоен,
Кулжадай төшү салынып.
Арандай оозу ачылып,
Ак көбүгү чачылып.
Акыргандан бакырып,
«Багыштап» ураан чакырып.
Тоодой болгон түгөнгүр,
Топко кирди аралап,
Канчорону качырып.
Качырганда турчубу,
Толтойду кудай урганы,
Көк найзаны күүлөнтүп,
Эр Канчоро баатырга,
Имере кармап булгады.
Тоо экен — деп — жазганбай,
Балалык кылып апкаарбай.
Баатыр туулган Канчоро,
Бара жатат жазганбай.
Найзалашып, алышып,
Бир беттеше жарышып.
Найзанын кыйрап саптары,
Куру кол болуп калышып.
Тобокел кылып Канчоро,
Чоюнбашты колго алды.
Тийген жерде чоюнбаш,
Талкан болот кара таш.
«Эрдемсиген эр Толтой,
Мыкты болсоң көзүңдү ач.
Эрлик кылсаң сен Толтой,

Кезектешип келерсиң,
Кезекти мурда берерсиң,
Коркуп калса жүрөгүң,
Мен өзүм туруп беремин!»
Канчоро кебин укканда,
Кара тоодой Толтойдун,
Каары катуу кармады.
Калканды кармап колуна,
Түпөгүн такап найзанын,
Аккаңкынын бооруна,
Айбат менен турду эле.
Жазганган жок Канчоро,
Жааган күндөй карарып,
Жан аябай урду эле.
Баатыр экен ал Толтой,
Кыймыл этпей, кыңк этпей,
Ээрден ооп, былк этпей,
Суркоендун үстүндө,
Сомдоп койгон түркүктөй,
Солк этпестен турду эле.
Өтө түшүп Канчоро,
Каралат оозун бурду эле.
Козголуп Толтой болгуча,
Кош колдоп жана урду эле.
Мындайда карап турчу эмес,
Эгеште эки чапчу эмес.
Эки чабыш жеткенде,
Үч чабышка турчу экен.
Жана айланып Канчоро,
Жан аябай бакырып,
«Манастап» ураан чакырып.
Толтойго жетип барганда,
Каралат тура калганда,
Үзөңгүгө тамандап,
Ээрдин тиштеп качырып,
Катуу чапты жапшырып.
Жедигердин Толтоюн,
Жиберейин — деп — азыр,
Жер алдына тапшырып.
Мына ошентип жана да,
Как төбөгө салганда,
Калбоочудай көрүндү,
Толтой тирүү жалганда.
Ачылып көзү жумулуп,
Нымыгып бою жуурулуп.

Алдындагы Суркоен,
Чаңдан чыкты суурулуп.
Алла насип кылган ат,
Так өзүнө буюруп.
Алып чыкты Суркоен,
Арасынан бой уруп.
Жан аябай Канчоро,
Жаман чапкан болсо да,
Саламат чыкты эр Толтой.
Чабууга ага кез келип,
Бир чапканда чорону,
Каралат чыкты бош желип.
Канчорого карабай,
Каралатты кармоого,
Толтой кетти желигип.
Балааны башка салганда,
Жалпайып жатып калганда.
Алдынан чыгып Гүлчоро,
Чоң Буурулга камчы уруп,
«А дүйнө кеткен атамдын,
Арбагы азыр колдо» — деп,
Канчорону кутказып,
Алуу үчүн бой уруп.
Салып бара жатканда,
Алдына кирип Каралат,
Алактап качып алыптыр.
Арт жагынан салактап,
Толтой кууп калыптыр.
Утур келген Каралат,
Чылбыры колго тийгени.
Жетелеп алып, дуу коюп,
Канчоронун жанына,
Салып жетип кирди эле:
«Канчоро, аман барсыңбы,
Сак-саламат калдыңбы?
Зардалым баатыр, барсыңбы,
Залкайып аман калдыңбы?»
Канчоро туруп муну айтат,
Кыйраган найза сабынын,
Уңгусуна таянып:
«Кетип кала жаздадым,
Толтойдон тоодой балта жеп,
Акыреттен жай алып!»
Каралды болуп Гүлчоро,
Каралатты карматты,

Канчорого: «мингин» — деп.
Ал аңгыча айкырып,
Алп Толтой баатырың,
Аларды келди бастырып.
Ат дүбүртүн укканда,
Айгай сүрөөн чыкканда.
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Алдынан тосуп чыкты эми.
Гүлчоронун көгөргөн,
Ачуусунан түн безип,
Кайратынан карарган,
Кара бойдон тер кетип.
Эки көзү от жанган,
Ирмебей кирпич таш тешип.
Бастырганда атынан,
Кара куюн, чаң чыгып.
Аркасынан эрендин,
Айдар кара жал чыгып.
Эки жолборс кабышып,
Карсылдап тиши ал чыгып.
Жыланач кызыл дубана,
Чылбырынан жетелеп,
Кызыр болуп жолдошу,
Кылып кызмат энтелеп.
Эки түгөй сур бөжөк,
Үзөңгүгө асылып.
Отуздан кулжа оң, солдо,
Жандай чуркап басылып.
Боз ала чаар чоң жылаан,
Гүлүстөндүн куруна,
Үч оролуп алыптыр.
Колдоочусу Манастын,
Баары колдоп калыптыр.
Аккула минген аты бар,
Арстан Манас салты бар.
Ал чорону жетелеп,
Жандап алган чагы бар.
Колдоочусу чоронун,
Айтыла элек дагы бар.
Олуя Кошой жанында,
Эки окшош сулуу кыз,
Кол куушуруп алдында.
Анын аркы жагында,
Алмамбет, Чубак эки шер,
Жаандан ашкан кемеңгер.

Сыргак болуп жолдошу,
Көрүнөө чыкты колдоочу.
Көп экен — деп — жазганып,
Көсөм Толтой качкан жок.
Жаш баланын жанына,
Жабыркатып салды от.
Тосуп чыгып алдынан,
Баатыр Толтой атып топ.
Керип, чоюп жаа тартып,
Мылтык кезеп, ок атып.
Аз келгенсип анысы,
Сундуруп найза чунайтып.
«Чоросун сайып нетейин,
Семетейди Буурулдан,
Көмө сайып кетейин.
Аңтара сайып кулатып,
Чынкожо өчүн алайын.
Акундун кызы Чүрөктү,
Тартып алып жанайын.
Баатырсынган канкордун,
Башын кесип чалайын.
Кайра кетпей бул бойдон,
Кең-Колгочо барайын.
Баабедини колдогон,
Баланын башын кесейин.
Чымырканган Семендин,
Чын түбүнө жетейин.
Антымды ушул кылбасам,
Адам болбой кетейин!» —
Деп, ойлонуп эр Толтой,
Кор болом — деп — ойлобой.
Комсоо көрүп баланы,
Колдобой пири койгондой.
Качырып Толтой жөнөдү,
Мандайлашып калганда,
Колдоочуну көргөндө,
Апкаарып алар сүрүнөн,
Жүрөгү чыгып өлбөдү.
Алдындагы Суркоен,
Ооздук тиштеп, көз жайнап.
Ооздукка кошо тил чайнап,
Ала качып алкылдап,
Жаалы кетип шалкылдап.
Төрт аяктан чыккан от,
Чакмак таштай жаркылдап.

Учкан куштай закымдап,
Урган таштай зыркырап.
Гүлчорого эр Толтой,
Жетип барды жакындап.
Чабайын — деп — баланы,
Аманат жандын жайын таап.
Каршы алдына барганда,
Качырып найза сайганда,
Кимдер кайрат кыла алат,
Бул өңдөнгөн балбанга?
Балбандыгы бар Толтой,
Баатыр, күчтүү, шер Толтой.
Жалгыз турса карааны,
Сан миң кара көп колдой.
Гүлчоро андан кем эмес,
Өзүн тууган акжолтой.
Көк найзаны көрсөтүп,
Күркүрөтө сунду эле.
Томуктай кызыл баланы,
Көөдөндөн нары урду эле.
Күркүрөгөн эр Толтой,
Өтө берип турду эле.
Чылбыр бою ыраакка,
Учуп барып түштү эле.
Багыштын уулу эр Толтой,
Мына ушундай күчтүү эле.
Гүлчоро баатыр өзү жаш,
Атка кыйын, минет маш.
Сайган найза тарткыча,
Кармап атты алгыча,
Карала атты койгулап,
Канчоро барды аңгыча.
Жандай чуркап атына,
Гүлчоро минди жабыша.
«Шай колдогон атакем,
Кубат бер — деп — өзүмө»,—
Коморуп найза алды эле.
Тоодой толкун шары бар,
Толтойго жазбай салды эле.
Көк түпөк кызыл найзасын,
Көөдөнгө сайып мылгытып,
Көмө саймак нээтинде,
Эр Толтойду ыргытып.
Баатыр Толтой былк этпей,
Ээрден көчүк кылт этпей.

Эчтемени элебей,
Эрдиги артык кенебей.
Канчоро келип капталдан,
Дагы найза урду эле.
Бит чакканча көрбөстөн,
Кайкайып карап турду эле.
Эки бала көгөрүп,
Эки найза өңөрүп.
Бири тартып, бири сайып,
Экөө бирдей тең сайып.
Кетти айласы Толтойдун,
Ачылып оозу ырсайып.
Эки чоро баладан,
Эми Толтой нетиптир,
Чочуп жаны Толтойдун,
Толгонууга жетиптир.
Ал аңгыча артынан,
Актелки менен аргытып,
Качырып катуу каргытып.
Ашыккандан Семетей,
Артынан жөнөп калганы.
Оорлоп аны Актелки,
Самагандай баспады.
Олбуй-солбуй камчы уруп,
Семетей жаман шашканы:
«Катыгүн, чором, неттиң — деп,
Кайратың кайда кетти» — деп?!
Алыстан Семең айтканы,
Семетей үнүн укканда,
Толтойдун эси чыкканы.
Шашып калган Толтойго,
Гүлчоро найза урганы.
Эрен тууган Толтой да,
Кайрып найза булгады.
Бой бербестен Гүлчоро,
Толтойдун урган найзасын,
Улай учтан кармады.
Кармаганда найзаны,
Куту качкан Толтойдун,
Колунан сууруп алганы.
Айтылып калды ушундай,
Гүлчоронун жомогу.
Урпактарга эрдигин,
Угузбасак болобу?
Найзасы колдон кеткенде,

Чын ажалы жеткенде.
Качып берди Толтоюң,
Каны агарын сезгенде.
Тороп алдын тогошор,
Толтойдо эми каруу жок,
Эрен Гүлүс Толтойдун,
Эрдигине салды от.
Кагыша албай кайрылып,
Эрдигинен айрылып.
Куру кол калып эр Толтой,
Кор болуп жаман шер Толтой,
Атынын башын буруптур,
Аябай камчы уруптур.
Балта алар шайы жок,
Башка чабар алы жок.
Үч беренге өкүргөн,
Далбас урар дайны жок.
Кылыч сууруп кынынан,
Кырчылдашар чагы жок.
Мылтык чоктоп, ок атар,
Милтесинде дары жок.
Колундагы найзасын,
Сууруп алган немеңдин,
Үрөйүн көрүп берендин,
Оролмо тоону бет алып,
Суркоен куйрук булгалап,
Булактап качып жөнөдү.
Кабылан Толтой качканын,
Калкынын баары көргөнү.
«Падышабыз качты — деп,
Баш кишибиз өлдү — деп.
Ким бет келип чыгалат,
Бул өңдөнгөн эрге — деп? —
Кары-жашы биригип,
Кайталы эми жерге» — деп.
Жедигер качты чубуруп,
Эр Толтойдун артынан,
Чоро кетти буулугуп.
Канчородой баатырдын,
Каары жаман ашыптыр,
Алдындагы атына,
Аябай камчы басыптыр.
Тоссо калың жедигер,
Токтоо берип болбоду.
Караңгыда бөрүдөй,

Качкан элди сойгону.
Кылычтан каны тамчылап,
Кызыл ала чаң чыгат.
Канчоронун каарына,
Калар эмес жан чыдап.
Эңкейиште эр сайып,
Экөөнү бирдей тең сайып.
Жүзүн сайып жүдөтүп,
Миңин сайып түгөтүп.
Таамай миңге толгондо,
Бирден оңко тургузуп.
Каралатты камчылап,
Калктын ичин чулгутуп,
Канжардын мизи калбады,
Кылычын сууруп алганы.
Кыйындын баарын кыйратып,
Кыргынды катуу салганы.
Ошол үчүн булардын,
Айтылып калды дастаны.
Канчоро менен Гүлчоро,
Кан ичме атка калганы.
Кылычта миз калбады,
Найзада уч калбады.
Такыр таяк сыяктуу,
Даяр союз болуптур.
Таакат кылбай ачууга,
Такыр элди союптур.
Жедигер ичи бузулуп,
Жез кемпирдин жети уулу,
Чорого жардам болуптур.
Жедигердин элинен,
«Манастап» ураан чуу чыкты.
Жедигерден бөлүнүп,
Жети баатыр уул чыкты.
Жеринде булар эр экен,
Теңдеши жок шер экен.
Толтойдун көзү жоголсо,
Журт башкарат дээр экен.
Мурунтан кыргыз элдери,
Бирин бири кайсашып,
Ыркы кетип ыдырап,
Алсызды алдуу айсашып,
Кырылып келген көп экен.
Жети-Суу кетер жери жок,
Эл кайгысы көп эле.

Жез кемпирдин жети уулу,
Өз жеринде шок эле.
Бөлүнүп булар чыкканда,
Эл токтоду тим эле.
Камандай боюн күүлөшүп,
Канчоро менен сүйлөшүп.
Колду жайлап түшүрдү,
Колдун ишин бүтүрдү.
Элди жайлап түшүрдү,
Элдин ишин бүтүрдү.
Качып кеткен баягы,
Эр Толтойдон түңүлдү.
Элдин баары зыркырап,
«Кошулуп кетер бекен» — деп,
Эр Толтойго чуркурап.
Кызматын көргөн Толтойдун,
Кыйланын жашы чубурат.
Сыйынышып кудайга,
Жыйылышып эл турат.
Жез кемпирдин жети уулу,
Жедигер элин башкарат,
Андан мурда Семетей,
Жерин качан көрүптүр?
Барбай туруп ал жерге,
Элин качан көрүптүр?
Жети-Сууну жети айрып,
Жез кемпирдин жети уулун,
Хан көтөрүп коюптур.
Толтойдон үмүт кылышып,
Кыйлалары туруптур.
Толтойдун качып кеткенин,
Кара бет Чүрөк баш болуп,
Катын-кыз баары угуптур.
Кайра качкан эр Толтой,
Байланган башы шер Толтой.
Баладан качып баратып:
«Жердин, суунун Желпиниш,
Ошого качып кетсемби?
Жалгыз көздөй баатырга,
Арзымды айтып жетсемби?
Ала-Тоо башын кыдырып,
Анжиан кирип кетсемби?
Айланып тоонун этегин,
Ташкенден ашып жол басып,
Аралап токой, бел ашып,

Индыстан кирип кетсемби?
Куткарбаса түгөнгүр,
Деңизге кирип кетсемби?
Бейжинге кетчү беш жолго,
Аны көздөй качсамбы?
Белдүү Коңур калчага,
Арыз, абалым айтсамбы?
Алдымдагы Суркоен,
Ал Калчага тартсамбы?
Кайра айланып жетсемби,
Кашкарга кирип кетсемби?
Калтырбады аякка,
Каршылашчу бектерди». —
Деп, ошентип оюнда,
Төгөрөктүн төрт бурчун,
Төрт айланта санады,
Барарга жер таппады.
Эрдигинен ажырап,
Акылынан шашканы.
Акырында Толтоюң,
Акун хан көздөй качканы.
Өөдө өөдө жер келсе,
Өксүтүп кетет, Суркоен,
Эңиш ылдый жер келсе,
Эми жетет, Тайбуурул.
Каптал кадуу жер келсе,
Карансыз кетет, Суркоен.
Кара шагыл кум келсе,
Анда жетет, Тайбуурул.
Тоонун баары бүттү эле,
Түз талаага түштү эле.
Акун хан жакшы киши эле,
Тоодой Толтой баатырдын,
Оюна ушул түштү эле:
«Арачалап коер — деп,
Алы келсе сурар — деп,
Сураганга бербесе,
Сөөгүмдү жууп көмөр» — деп.
Жумган көзүн ачпастан,
Ойлогондон кайтпастан,
Акун хан көздөй качты эле.
Аркасынан чаадалаш,
Кууп келет куткарбай,
Алмамбет уулу ач арстан.
Асмандап учуп Айчүрөк,

Аларды көрүп алыптыр.
Желпинген келин-кыздарга,
Жетип кабар салыптыр:
«Жалпы кыздар тургула,
Жол боюна баргыла,
Жолун тосуп калгыла.
Качып келет хан Толтой,
Аны шылдың кылгыла!»
Жоодурашкан келин-кыз,
Жол боюна барыптыр.
Там башына чыгышып,
Тамаша кебин кылышып,
Кыңшылашып күлүшүп,
Кыналыша турушуп.
Кыя тартып ортодон,
Өтүп Толтой кетерде,
Каткырышып катын-кыз,
Катуу кылды келеке:
«Топоңдоп Толтой качпай кал,
Тоомун—деп — элге айтпай кал!
Какшаттың эле калыкты,
Кара жерге батпай кал!
Серектеп атың чаппай кал,
Гүлчородон качпай кал!
Кирпидей эми түйүлүп,
Кирерге тешик таппай кал!
Хан жездебиз Семетей,
Каныңды кечер эр эмес.
Карааның тоодой болсо да,
Семетейге тең эмес.
Капырай, Толтой, не болдуң,
Кайраттан тайып жер болдуң.
Гүлчородон жеңилип,
Эмнеңе эми шер болдуң?!»
Кыздардын кебин укканда,
Толтой калып бушманга.
Аябай жаман арданып,
Келеке, шылдың укканга.
Оңолуп артын караса,
Чоң ополдой эр эмес,
Ал Семетей теги эмес.
Эми билип эр Толтой,
Оңдоп атын бурду эми,
Оро-пара турду эми,
Кайрып атын бурду эми,

Карап артын турду эми.
Каба кармап сабынан,
Кылычын сууруп кабынан.
Урушууга шайланды,
Кечип кара жанынан.
Жете келген Гүлчоро,
«Токтогун» — деп бакырды.
Намыстанып Толтой да,
Гүлчорону качырды.
Маңдайлаша калышып,
Кылычташып чабышып.
Кылычтын баарын кыйратып,
Балтаны колго алышып.
Балта менен салышып,
Балтанын сабын сындырып,
Найзаны колго алышып.
Күркүрөтө сунушуп,
Муштап найза урушуп.
Тийгизбей найза кагышып,
Тик качырып сайышып.
Беттешип булар жанышып,
Бакырышып кыйкырып,
Баатырлар найза сайышып.
Колдо жарак бүткөндө,
Которуп жарак алышып.
Жарактын баарын сулатып,
Ок өтпөс олпок тондордун,
Жип аркагын булатып.
Толопоң жерди чаң кылып,
Дөңсөө жерди түз кылып.
Ойдуң жерди дөң кылып,
Кезектешип турушуп,
Кезек менен урушуп.
Кездемдин боосун чубалтып,
Кезенип найза чунайтып.
Кез келген жан корккундай,
Кыйкырса кулак тундуруп.
Уюткан темир чоюн баш,
Алты канат үйдөй бар.
Үшкүрүп бекем кармашып,
Ырайым шапкат анда жок,
Өлүм жагын карашып.
Күзгү кирген букадай,
Ирмебей кирпич марашып.
Азаматтар тынбастан,

Бирин бири карашып.
Тамаша кылып тургандар,
Түңүлдү жандан жадашып.
Күнү-түнү дем албай,
Оодарышып жанашып.
Жакасынан кармашып,
Барлык күчүн арнашып.
Баатырлар уруш салыптыр,
Баары журт айран калыптыр.
Жакалашты бир кезде,
Жанаша атын бурушуп.
Тарткылашып тырышып,
Колдорунан чоюшуп,
Акактап булар солушуп.
Аянбастан эңишип,
Үзөнгүлөп тебишип,
Ажырап кайра келишип,
Аттары менен демитип.
Аттары солуп жүрө албай,
Тизеден жерге батканда,
Жарагын таштап талаага,
Бет алыша басканда.
Олпокторду чечишип,
Чукулдашып келишип.
Кемерди сала беришип,
Батмандап бекем кармашып,
Барлык күчүн арнашып.
Орто белден алышып,
Салмак салып тырышып.
Көтөрүлбөй тайышып,
Көпкөк болуп демигип,
Сызылды бойдон тер кетип.
Жуурулуп эттен суу агып,
Тумандап көзү тунарып,
Була»к болуп суу агып.
Жарадар болгон эр Толтой,
Жаман уруш салганы.
Чыдай албай Гүлчоро,
Чыгуучудай далдалы.
Жалжылдап жаны карарды,
Сурданып өңү агарды.
Оң чекеде кыйшайып,
Баса кийген кундуз бөрк,
Басып келди ошондо,
Падыша кызы Айчүрөк:

«Бала жолборс не болдуң,
Кайратың кайда жоголдуң?!»
Аны укканда Гүлчоро,
Арданып катуу чыйралып,
Далысынан суу чыгып,
Оозунан көбүк, буу чыгып.
Каарынан катуу Гүлчоро,
Катын-кыздан чуу чыгып.
Келиндин баары энди реп,
Кыздардын баары кылактап,
Кырмызы көйнөк буластап,
Кыйкырыгы таш жарып,
Гүлчоро кирди кайтадан,
Бакырыгы баш жарып.
Ал аңгыча көрүнүп,
Семетей келет алыстан,
Түңүлдү Толтой эми чын,
Жаны аман калыштан.
«Акун ханга баргызбай,
Ажалым менин жетеби?
Алдыман чыкпай арачы,
Амалым менин кетеби?
Балакеттүү Гүлчоро,
Башымды менин кесеби?!»
Муну ойлонуп Толтойдун,
Акылы баштан кеткени,
Кетпегенде неткени?
Колу бошоп шалдырап,
Дарманы кетип далдырап.
«Каңкордун уулу Семетей,
Капталга канжар урбасын,
Бөөдө майып кылбасын.
Өпкөмдү сууруп албасын,
Бүтүп күнүм калбасын!»
Кыялында муну ойлоп,
Кылчаңдап калды эр Толтой.
Кача турган баштанып,
Бултаңдап калды шер Толтой.
Аны Гүлүс билди эле,
Эки буттун ортого,
Эрен чалып кирди эле.
Чаткаяктан көтөрүп,
Чалкасынан урду эле.
Чабендес тууган чунагың,
Чалкадан түшкөн Толтойдун,

Көөдөнүнө минди эле.
Так ошол кез Семетей:
«Койгун, чором, койгун —деп,
Айтып келет далай кеп. —
Барып сурап калсам» — деп,
Жетпей келет Айчүрөк.
Айчүрөк менен Семетей,
Алыстан жетип келгиче,
«Койгун, баатыр кечкиниң,
Сурадык канын дегиче»,
Сууруп алып шамшарды,
Ооз омуртка айдарга,
Оңдоп кармап имерди.
Опол тоодой Толтойду,
О дүйнө көздөй жиберди...
Канжарлап чоро сойгондо,
Канын ичип тойгондо,
Канкор келип ошондо:
«Кайраным, Толтой — деп — өксүп,
Жолборсу келип бек өксүп.
Жолдошум, Толтой — деп — өксүп,
Өлтүрбөй турган эр эле,
Өчтүү кылдың, Гүлчоро!
Кетирбей турган эр эле,
Кектүү кылдың, Гүлчоро!
Жалгыз ооз жайын сурабай,
Жалкы билдиң, Гүлчоро!
Жамандыгы жок эле,
Жайын билбей, Гүлчоро,
Жаштыгыңа жеңдирип,
Жанын кыйып бекерге,
Жай таптырдың, Гүлчоро!
Чынкожо бузуп байкушту,
Булганып калган кеп эле.
Караан болуп калкыма,
Калганы тирүү эп эле!
Жакыны эле Багыш хан,
Атам айкөл Манастын.
Жедигер элиң, калың журт,
Жериңди качан талаштым?
Шайтандын кирип тилине,
Сырттаным, неге адаштың?..
Өкүнгөн менен Толтойду,
Тирилтип алар айла жок.
Жаш Гүлчоро баланы,

Жекиген менен пайда жок».
Атагы артык эр Семең,
Артынан камды көргөнү,
Ак кепиндеп жуудуруп,
Ак шайы менен буудуруп,
Артыкча кылып зыйнатын,
«Агам — деп — өзү көмгөнү.
Өлбөй тирүү мен турсам,
Көкөтөйдөн ашырам.
Көбүрөөк болот тамаша,
Көкө абамдын ашынан.
Быйыл туруп келер күз,
Ошондон тартып камынам».
Деп, ошентип Семетей,
Бек кайгырды баатырга.
Күңгүрөнүп канкоруң,
Көп кайгырды баатырга.
Катын, кыздын ичинде,
Жатып алар айла жок.
Алты жыл жатса бул жерде,
Тамактан башка олжо жок.
Ошондой күндүн биринде,
Жөн туралбай Гүлчоро,
Сүйлөп калды оозу шок:
«Сулууну алсаң, сен алдың,
Суурулган күлүк ортодо.
Чүрөктү алсаң, сен алдың,
Чүмбөттүү күлүк ортодо.
Кимибизге бересиң,
Суркоен күлүк олжону?»
Кыйышып бирөөң ал десе,
Талашып балдар болбоду.
Кеңеш менен иш кылып,
Келбеттүү сулуу кызды алган.
Гүлчоро менен Канчоро,
Калыйман менен Бегимжан,
Эки сулуу узду алган.
Кызды аларда кызганбай,
Ат аларда талашып,
Бирине бири түс салган.
Көбөйгөн сайын аз болуп,
Күйгүзөт напси шум жалган!
Балдарга Семең кеп айтат,
Кеп айтканда эп айтат:
«Башында минген атыңар,

Актелки менен Суртелки.
Мен көрөмүн силерди,
Кош көзүмдөй бир келки.
Суркоенду талашып,
Суук, селкин болбогун.
Кимге тийген упаасы,
Бок дүнүйө олжонун?
Талашкан менен тарп болуп,
Болосуң акыр далбаса.
Андан көрө салалы,
Жарыш кылып тамаша.
Баш байгеси жарыштын,
Суркоен болсун талашкан.
Экинчи байге көктө учкан,
Каралат болсун канатчан.
Биринчи болуп келгениң,
Суркоенду алгының.
Экинчи болуп келгениң,
Каралат минип калгының.
Чыгаралык, чоролор,
Көңүлдүн бугун, кумарын,
Жарышкыла экөөңөр,
Туу болуп мен турайын».
Эки чоро күйүгүп,
Энтелеп атка жүгүрүп.
Ээр токумун сүйрөшүп,
Ашыгышып дүрбөшүп.
Аттарын токуп минишип,
Боз сеңирге барышты.
Биринен бири озууга,
Топулдашып жарышты.
Эки тизгин кагышып,
Келе жатат жанаша.
Чоролордун жарышы,
Элге болду тамаша.
Суулуктагы чагарак,
Тепетең болуп баратат.
Басыңкырап баатырлар,
Тулпарларын сабашат.
Актелки менен Суртелки,
Кара тер болуп арышты.
Боз сеңирге чоролор,
Чукулдап жетип барышты.
Калыс карап экөөнө,
Кара көзүн ирмебей,

«Озор экен кими» — деп,
Карап турду Семетей.
Кайчы кулак кыйчалыш,
Алдыда келет Гүлчоро.
Кайчы кулак кыйчалыш,
Артта келет Канчоро.
Алалыкты билбеген,
Ак көңүлдүү Семетей.
Канчоронун ичинде,
Кек каларын элебей.
Чычыркайдай чылбырды,
Ыргытты бейм жанаша.
Илгир болгон Гүлүстөн,
Эрлигине жараша,
Учун жерге түшүрбөй,
Илип кетти караса.
«Гүлчорону Семетей,
Менден артык көрөт — деп.
Суркоендун чылбырын,
Ага ыргытып берет» — деп.
Ат үчүн ошол таарыныч,
Канчоро көөнүн иритет.
Семетей менен Гүлчоро,
Аны кийин билишет.
Алты ай жатып, күн бүтүп,
Күн айланып, түн бүтүп.
Келди кышка айланып,
Жайкы жакшы күн бүтүп.
Акун хандын шаарына,
Жаккан отун өчүрүп.
Арстан Семен жөнөдү,
Айчүрөктү көчүрүп.
Кондуруп колго шумкарды,
Туйлатып минип тулпарды.
Кечип Үргөнч баш болгон,
Канча дайра, сууларды.
Каракалпак, түркмөндөр,
Кастарлап каршы алышты.
Тажик менен испанга,
Конок болуп жанышты.
Өрлүк менен тартууга,
Алтын, күмүш алышты.
Качырган колдон кушту алып,
Айчүрөктөй кызды алып,
Душманга салып күйүттү.

Доско айтып сүйүнчү
Арбын олжо алышты,
Таласка келип калышты.
Жоготуп жоосун жеңген соң,
Таласка кайтып келген соң.
Хандардын баары баш ийип,
Тизгинди ага берген соң.
Манастын уулу Семетей,
Мына мындай кеп айтат,
Ырыс алды ынтымак,
Элге жаккан эп айтат:
«Атам менин эр Манас,
Жердеген жери кең Талас.
Алп көкүрөк, ак калпак,
Элдеген эл ар алаш.
Атам менин барында,
Олтурганда тагында.
Акылчы болуп хан Бакай,
Турганында жанында.
Кыргыз, казак аталаш,
Он төрт хан эли аралаш.
Тоюн бирге тойлошуп,
Атага бирге берип аш.
Казатка бирге барышкан,
Кандарын бирге агызган.
Атам Манас өлгөндө,
Абыке, Көбөш болуп хан,
Элдин көөнү ооруптур,
Туш келди жакка тозуптур.
Алды-алдына ар кими,
Айрылып хан болуптур.
Алты бөлбөй алашты,
Айрыбай кыргыз, казакты.
Он төрт хан эли баш кошуп,
Бололу бирге» — деп айтты.
Чачылган эл жыйналып,
Үзүлгөнү уланып.
Таралганы куралып,
Кучакташып кубанып.
Хан көтөрүп Семенди,
Кең Таласта тойлоду.
Ынтымак, ырыс, береке
Эл ичине орноду.
Ал аңгыча жаз болуп,
Кар, муз эрип жаш болуп.

Арпа менен Алайга,
Ала-Жууку, Үч-Ташка,
Күркүрөп көчүп жөнөдү,
Гүлчоро менен Канчоро,
Элге журтка баш болуп.
Келиндин тандап сулуусун,
Жигиттин тандап мыктуусун.
Кырк жупка санын толтурат,
Кыдырата кондурад.
Жибек менен жынжырдан,
Кермеге аркан чойдурад.
Кырк байталды байлатып,
Кымызга арнап салдырат.
Алты бакан, селкинчек,
Асмандатып салдырат.
Кумалак ойноп, ордо атып,
Жигиттер черин кандырат.
Жамгырчы, Бакай, Каныкей,
Самаркандын сыртында,
Жайыт алып конушат.
Береги Бел-Саз, Кырчында,
Көч тартып күздө саркасак.
Кең-Колдо болот кышында,
Келберсиген көп ногой.
Кудай менен иши жок,
Жыргалга батып жатышат,
Куурал тарткан киши жок.
Айкөлдүн уулу Семетей,
Эч нерсени кенебей,
Ойноп, күлүп шапар тээп,
Кызык кылат ченебей.
Сабага кымыз ачытат,
Чыккынча үркөр жеринен,
Ууз кымызга канышат.
Капилет басып буларды,
Тамашага батышат.
Гүлчоро менен Канчоро,
Жайлоодо дуулап жатышат.
Жаткандын болот жайдагы,
Артында болот айдагы.
Калмактардын Коңурбай,
Кыргызга салат калбаны.
Муну мындай таштайлы,
Токтосарттын дүйнөкор,
Саткындыгын баштайлы.

ТОКТОСАРТТЫН САТКЫНДЫГЫ, КОҢУРБАЙДЫН
ЧАБУУЛУ

Калмактардын Коңурбай,
Карып чачы агарды.
Хан Манас ага калтырган,
Кастыгы күчөп карарды.
Кербендерден кеп угуп,
Кең-Колдо жатат —деп угуп,
Соодагерден кеп угуп,
Султан Манас тукуму,
Сонундап жатат — деп угуп.
Баргандардан кеп угуп,
Баатыр Манас тукуму,
Падыша болду — деп угуп.
Чынкожо менен Толтойду,
Семетей сойду — деп угуп.
Акундун кызы Чүрөктү,
Семетей алды —деп угуп.
Семетейдин калтырбай,
Теги жайын бүт угуп.
Жин ургандай кутуруп,
Батпай бугу тутулуп.
Алгараны моюндап,
Көк кутусун коюндап.
Күн батыш көздөй жөнөдү,
Куйтулук менен кулуңдап.
«Беш-Балыкка барсам —деп,
Анын жолун чалсам — деп.
Анда кербен көп өтөт,
Аныктап кабар алсам —деп.
Соодагерди тапсам —деп,
Сатып аны алсам —деп.
Семетейге жиберип,
Сырына анын кансам» — деп.
Алгара менен чайпалып,
Каспанда жаткан залкайып,
Келе жатат Коңурбай
Кербезденип чалкайып.
Кара чоктуу калмакка,
Калка болгон, чоң төрө.
Кызыл чок кытай журтуна,
Арка болгон, чоң төрө.
Баштан жүргөн камынып,
«Ылат-манат колдо» — деп,—

Ырас ага жалынып.
Арам өлгөн кутургур,
Атырайган түгөнгүр.
Ач арстандай чамынып,
Чарайнасын тартынып.
Ок, дарысын артынып.
Ополдой болгон түгөнгүр,
Кара тоо башын айланып,
Каары катуу чоң баатыр,
Беш-Балык келди шайланып.
Беш-Балыкта жүргөндө,
Улуктук өкүм сүргөндө,
Утур чыкты Токтосарт,
Ошол кезде бир күндө,
Кең Кашкардын четинен,
Артыш деген жеринен.
Аралап жүрсө эркинче,
Жети кыраан элинен.
Тоскоолу жок сарт эле,
Коңурбайдын алдынан,
Чыгып калды шарт эле.
Хан Коңур келип көрүшүп,
Амандашып турушуп.
Аябай кеңеш кылышып,
Акылдашып олтуруп,
Хан Коңурбай кеп айтат:
«Ой, Токтосарт — деп айтат.
Кабылан Манас өлгөнү,
Сен бардыңбы айлына?
Жети кыраан жер толгон,
Жетөө менен дос болгон,
Жетик тууган эр элең.
Ачык жолуң шар болгон,
Асманда жылдыз боз элең,
Манас менен дос элең.
Ар кайда барсаң жолуң шар,
Соодагерден ыктуу элең.
Кайда жүрсөң шашпаган,
Мына ушундай мыкты элең.
Бейжинге келсең жол ачык,
Бараңга барсаң тоспогон,
Жапанга барсаң тийбеген,
Кыргызга барсаң сыйлаган,
Кылымда сендей болбогон.
Ушул сапар бир кызмат,

Кылып берсең — деп турам.
Бейжинде жатып кеп уктум,
Пейлимди салып бек уктум.
Манастын уулу Семетей,
Бекер жатат — деп уктум.
Сонун кепти дагы уктум,
Соолуп калган Семетей,
Сонун жатат — деп уктум.
Атасы Манас элимди,
Алган келип башында.
Өлтүрсөм деймин ошону,
Көп өөрчүтпөй жашында.
Кылганын ойлоп кыргыздын,
Кыйналып турам азыр да!
Семетейге барып кел,
Өзүң кабар алып кел.
Кыштай жүрүп Таласта,
Жазында кайтып жанып кел.
Өзүңдү күтүп жатайын,
Камданып турса Семетей,
Катышпай ага кайтайын.
Камсыз болсо Семетей,
Как төбөдөн басайын!»
Токтосарт анда кеп айтат:
«Бара албаймын — деп айтат.
Антташып койгон дос элем,
Акыретке барганда,
Анда кантем» — деп айтат.
Коңурбай анда кеп айтат:
«Койгун, Токо,— деп айтат.
Сенин ачык, жолуң шар,
Мусулмандык каадаңда,
Бата деген ишиң бар.
Бата кылып, өзүң бар,
Баарынын жайын билесиң,
Айтып кабар өзүң сал.
Барар болсоң алыска,
Жарар болсоң намыска,
Алтымыш нарды комдоюн,
Айры өркөчтөн кошпоюн.
Ком жыгачы бары жез,
Сага салган бир кеңеш.
Алып барчу кишинин,
Аш-азыгы өзүмөн.
Алтын, күмүш, кохарды

Аябаймын өзүңөн.
Кош көрбөсө көңүлүң,
Казынадан соода алгын.
Торгун, жибек, далымбу,
Аркагы жибек кырмызы,
Асылдан тандап сен алгын.
Бирин тандап өзүң ал,
Андан кийин жолго сал.
Соода кылып барарсың,
Семетейди табарсың.
Жолго чыгар күнүңдө,
Учурашып жанарсың».
Нардын кебин укканда,
Алтын, күмүш, гезмалдын,
Алардын аты чыкканда,
Бармакчы болду Токтосарт.
Сегиз күнү күтүнүп,
Кемкерчисин бүтүрүп.
Сакалы ылдый көгөртүп,
Насыбайын түкүрүп.
Жол кереги бүтүптүр,
Аттанаар кези жетиптир,
Эми Токоң нетиптир?
«Алтын менен күмүштүн,
Абалтан наркы окшош — деп,
Гезмал алсам, баа кошсом,
Баары жерде өтөт» — деп.
Арбын алып гезмалдан,
Эртең менен Токтосарт,
Хан Коңурбай баатырга,
Кирип барса басып шарт.
Топтоголок камырды,
Топ табакка толтурган.
Чөптү кошуп чөкүлөп,
Коңурбай жеп олтурган.
Кирери менен тамактын,
Мурунга жыты өрдөгөн.
Айран калды Токтосарт,
Ал өңдөнгөн тамакты,
Андан мурда көрбөгөн.
Ашпоздору белендеп,
Ага да сунду табагын.
Алганча Токоң сурады:
«Бул эмине тамагың?»
Хан Коңурбай кеп айтат:

«Жегин муну — деп айтат.
Уксаң, Током, бул өзү,
Индыстандан келиптир,
Чочбара деген аш экен,
Бул тамакты жасоого,
Беш-Балыктык маш экен.
Бүгүн көрдүм мен — деди,
Тойгуча сиз да жең» — деди.
Жешип булар тамакты,
Бошотушуп аякты.
Ат макоого барышты,
Коңурбай менен Токтосарт,
Бир акырга байланган,
Алгара менен качырга,
Атайлап көзүн салышты.
Атайын көргөн бу качыр,
Өзү мада куу качыр.
Чечип аны Коңурбай:
«Сырын билсең Токтобай,
Сын аты болот кербендин,
Сүйгөндүктөн дос санап,
Чын сүйүп сага бергеним.
Качырым бердим алгының,
Үстү сылык жаныбар,
Жолго минип баргының.
Аман барсаң Кең-Колго,
Кайра тартсаң чоң жолго.
Пайдасы тиет ошондо.
Беш-Балык менен Таластын,
Арасы алыс, жер ыраак,
Минсең өзүң чарчабай,
Алып келет кар кылбай.
Кара топо, баткак суу,
Оонатып алсаң сууту ошо.
Сегиз күнгө барбастан,
Алты күнгө калбастан,
Жеткизет сени как ошо.
Алгарамдан өөдө эле,
Өзү кичик мал үчүн,
Начарлык жери ошо эле.
Камынып жатса Семетей,
Камынбай жатсын кенебей.
Кандай болсун, Токтосарт,
Кабар бергин кечикпей».
Токтосарт менен Коңурбай,

Кол алышып бекемдеп.
Жөнөп кетти кайран сарт,
«Семетейге жетем» — деп.
Катарлап нарды чиркетип,
Уланбайдан жөнөгөн.
Саяпу менен Дабанчын,
Кара-Шаар, Көрлүдөн,
Катар өтүп Токтосарт,
Башабегин өрдөгөн.
Күчөр менен Кызылды,
Катар басып ушуну.
Бай менен басып Ак-Сууну,
Артып Ачал тумшукту,
Чоң Кашкарга түштү эми.
Чоң Кашкар жери кең эле,
Токтосартка караштуу,
Жыйырма төрт дүкөн бар эле.
Бар дүкөнү жык толгон,
Ичи бүткүл мал эле.
Мал-пулдарын эсептеп,
Андан нары өттү эле.
Эркеч-Тамды кылаалап,
Улуу-Чат менен аралап,
Сымкана менен кыдырып,
Анжыян, Кокон, Маргалаң,
Аман-Шоро, Наманген,
Аралап өттү бул элден.
Алты ай кыштай жол басып,
Чын курандын айында,
Чоң Таласка ал келген.
Чогулган экен ал жерге,
Бүткүл ногой жан бендең.
Жайлоону карай бет алып,
Көчкөнү жаткан кези экен.
Токтосарттын чыкканы,
Суусамыр деген бел экен.
Аны Кашкар жолу дээр экен.
Алыстан келген Токтосарт,
Белге чыгып ошол кез,
Турнабай алып колуна,
Туш келтирип Семендин,
Жыйылган айыл тобуна.
Караса Токоң алыстан,
Калкылдап ногой толуптур.
Кара кыргыз калың журт,

Каршы-терши конуптур.
Ашып түшүп жолунан,
Орун алды Токтосарт,
Аккан суунун боюнан.
Кат жазып киши жиберди,
Каңкор Семей баатырга.
Кара кыргыз көп журтка,
Хан болуп жаткан капырга.
Кат алпарган бир киши,
Элчи катты алпарат.
Сактаган эшик сакчысы,
Семетейди табышты,
Алыстан келген кишинин,
Кабарын айтып барышты.
Буйрук болуп ханынан,
Келген катты алышты.
Өзү молдо шар экен,
Семетей жайы ал экен.
Катты ачып окуса,
Каңгайдан келген элчи эмес,
Же кайгуулдан келген ченчи эмес.
Соодагердин аты бар,
Жазган салам каты бар.
«Каныкей менен Бакайды,
Чакырып алып келгин» — деп,
Буйрук кылды баягы,
Хан Семетей жашыңар.
Бакай менен Канышты,
Баштап келди баргандар.
Семетей айтты кат жайын,
Салам айтып жазганын.
Кабылан Бакай камынып:
«Ой, Семетей баатырым,
Асманда жылдыз боз эле,
Салам жазган Токтосарт,
Атаң Манас көкжалга,
Акыреттик дос эле.
Жети кыраан болгонго,
Ал Токомду жиберип,
Урушту күнү керек — деп,
Нерсе керек алчу эле.
Кашкардын үстүн Артыштан,
Карманган ал досу эле.
Жети кыраан болгонго,
Аралап Токоң жойлогон,

Тосуп киши койбогон,
Токоңдун жайы бул эле.
Түгөнгүс дүйнө зар менен,
Жоо жарагын эң кенен.
Көргөзбөй каткан башкага,
Атаң Манас ал берен.
Ушул Токтосарт менен,
Көөнүн тапсаң муну сен,
Таап берет баарын тең».
Каныкей кошуп кеп сүйлөйт:
«Жалгызым, Семен, — деп сүйлөйт.
Атаң көзү барында,
Кыргын салган Кыргызга,
Уруш салган Урумга.
Кызыл-Кыя бел ашкан,
Кытайды барып бир чапкан.
Оюрма артуу бел ашкан,
Орусту барып бир чапкан,
Түгөнгүс олжо мал тапкан.
Жети кыраан болгонго,
Жеткилең атаң жойлоду.
Англис менен бараңга,
Барбагандай болжолу.
Өзү барбай хан атаң,
Токтосартты жойлотту.
Сан дүйнөнү топтотту,
Алдырып келген дүйнөсүн,
Асыл буюм буруудан,
Каттырып койгон ошону.
Атаңдан артып баратат,
Азыркы сенин дүмөгүң.
Аман болсоң, жалгызым,
Өлгөнчө доор сүрөсүң.
Токтосартты тосуп ал,
Кызыгын анын көрөсүң!»
Бакай менен Каныкей,
Жайын айтты Токоңдун.
Кол куушуруп алдына,
Бармак болуп ошонун.
«Алты сан кара, көп ногой,
Кара кыргыз элине,
Эр бүлөсү калбастан,
Келсин баары» — деди эле.
Суусамыр менен Коргондун,
Орто жери үч күндүк,

Көчүп барчу жол эле.
Семетей колу арыштуу,
Мына ушундай чоң эле.
Ойноктогон түгөнгүр,
Оюна келген иш үчүн,
Алыстан келген атайлап,
Айтылуу тиги киши үчүн.
Кызмат кылат экен деп,
Кыялын тапсак биз үчүн.
Кычырып келген кыргызды,
Коо кылып жолго тизиптир.
Өйүз-бүйүз турган эл,
Үч күндүк жерге жетиптир.
Хандын кызы Каныкей,
Касиеттүү жан эле.
Ал Каныкей жасаган,
Атасы Манас олтурчуу,
Бир килеми бар эле.
Жер жүзүндө кымылдап,
Ачып канат ирмеген.
Чоң, кичинең дебестен,
Бирден жүнүн ылгаган.
Жыйналган ошол жүндөрдөн,
Токулган ушул чоң килем,
Артык эле кыйладан.
Алдырып келип килемди,
Кепичин буттан чечтирбей,
Таманын жерге тийгизбей,
Алып келди Токовду,
Манастын жогун билгизбей.
Урматына кыргыздын,
Токтосарт жашын имерди.
Үн жетер жерге келгенде,
Өкүрүп Токоң жиберди.
Өзү баатыр, сом далы,
Бою узун далдагай,
Кара сакал, бото көз,
Бакырып келет Токтосарт,
«Баатырым» — деп, үн баспай.
Каныкейдин үйүнө,
Алып келип түшүрдү.
Урмат кылып Семетей,
Токоң жакшы күтүлдү.
Токтосарт куран окуду,
Калың кыргыз кол жайып,

Батасы тийсин мунун — деп,
Баатырга карай жол алып.
Бата дуба бүткөн соң,
Токтосарт чыгып талаага,
Ак чатырын тиктирди,
Семетейдин айлына.
«Кабылан Манас досумдун,
Казаасы жетти капырдан,
Хан Коңурбай баатырдан.
Кантип келип бата окуйм,
Качып жүрсө Каныкей.
Эр жеткен соң сен өзүң,
Эми келдим, Семетей.
Аяш атаң токтоду,
Арамдык жок кенедей.
Ачык айткын сырыңды,
Ал кылып берем берендей.
Анда Семең муну айтат,
Агартып тишин кылайтат:
«Атам өлдү, мен калдым,
Тентип кетип Букарга,
Он эки жыл сандалдым.
Кайта келип чоңоюп,
Касиеттүү атамдын,
Салган ордо, сайган бак,
Сапырылып кетерде,
Салышып жүрүп колго алдым.
Асылым атам барында,
Бел куда болгон Чүрөктү,
Чынкожо менен Толтойдон,
Талашып намыс мен алдым.
Жезкемпирдин жети уулун,
Хан көтөрдүм ал элге.
Алп Жамгырчы, хан Бакай,
Карып калган кезинде,
Кар болбой үйдө жатсын — деп
Гүлчоро менен Канчоро,
Хан көтөрдүм бу жерге.
Атам айкөл барында,
Бир жүрүпсүз жанында.
Жабдыгы менен зарларын,
Аяш атаң билет — деп,
Жайын уктум анын да.
Камсыз болом — деп — турам,
Абаке, сенин барыңда».

Ала көөдөн Семетей,
Арамдыгын элебей.
Айтып берди бар сырын,
Токтосартка ченебей!
Токтосарт туруп ордунан,
Олтурган көрпө соорундан:
«Айланайын, Семетей,
Жарабаган кепти айтпай,
Жалганы жок чынды айттың.
Жашырбастан чунагым,
Ичиңдеги сырды айттың.
Атайын издеп алыстан,
Ат арытып келгенге,
Абалыңды сен айттың.
Кер сары болгон абаңдын,
Кетирип шайын муңайттың!
Өлгөнү чын атаңдын,
Көмгөнү чын энеңдин.
Он эки жылда чоңойдуң,
Тентип жүрүп, береним.
Атайын бата окууга,
Арстаным жоктоп Манасты,
Агып жашым мен келдим».
Муну айтып Токтосарт,
Көзүнүн жашы бурчактайт.
Сагынышкан немедей,
Сакалы ылдый жаш кетип,
Ыйлаган болуп солкулдайт.
Жанындагы жоолугун,
Сууруп алды колуна.
Белендеп койгон башынан,
Мыяздын чылап суусуна.
Болбосо мунун боору таш,
Көзүнөн чыкпайт андай жаш.
Мейитип сөзгө калп ыйлап,
Токтосарт күрс-күрс жөтөлдү.
Билдирбестен сыр алып,
Семетей көөнүн көтөрдү.
Туйгун экен Токтосарт,
Күнүгө чыгып талаага,
Ар бир жердин бетинен,
Атасынын көп дүйнө,
Тапшыра берди четинен,
Мурун өзү бекиткен.
Кырк күн өтүп арадан,

Кыргыз эли чубуруп,
Айдап малын чогултуп,
Жайлоого көчүп жөнөдү.
Ак калпак кыргыз ал кезде,
Анык толгон кези экен.
Кара малды санга албай,
Каркып толгон кези экен.
Жамгырчы, Бакай, Каныкей
Самаркандын сыртына,
Көчтү Бел-Саз, Кырчынга.
«Жайлоого чыксак түтөк — деп,
Күздөөдө чымын күчөйт» — деп.
Чай кайнатып, бал чайкап,
Орто бөксө, Бел-Сазда,
Жатат экен ушунда.
Аз болгондо миң киши,
Айтканынан чыкпаган,
Алып калат Семетей.
Боюнда бар катын жок,
Жаш баладан такыр жок.
Жалпайтып тиккен чатыр жок,
Жагалданган сайрандап,
Жалганда мындай баатыр жок.
Келин менен уулдан,
Сөөктөрүндө мууну жок.
Сөөлөтүндө Семендин,
Сөз кыларга буруу жок.
Кийерге кийим олпок жок,
Атарга мылтык, жаасы жок.
Саярга найза жана жок,
Чабарга балта, кылыч жок.
Жыйналуу жатат тетиги,
Сыр коргондун ичинде,
Жоо жарагы бары топ.
Кастарлап минген Буурулду,
Жайлоого салып жиберген.
Тандап калган коңшусу,
Кара кыргыз көп элден,
Кырк келинчек, кырк уулду,
Коңшу кылып имерген.
Жибек менен жынжырдан,
Жыйып аркан салдырган,
Селкинчек тээп жатышкан.
Өйүз-бүйүз коо кылып,
Айылды сонун кондурган.

Сыр коргондун оозунда,
Чачыкейдин үйү бар.
Тармал-Саздын боюнда,
Айчүрөктүн үйү бар.
Ортосунда эки үйдүн,
Кырк жигиттин айлы бар.
Туңгуч курсак байталдан,
Ылгап кыркты ал алган.
Сексенди бөлүп саандан,
Санаты артык жаандан,
Асманга үркөр чыкканча,
Кымызына ал канган.
Козголуп үркөр болгондо,
Чоң казанга кайнатып,
Тарттырат арак ошондо.
Саанчы менен бакмачы,
Келбейт жакын айылга.
Кара кыргыз элде жок,
Кенедей кайгы баарында.
Токтосарт бирге короолош,
Ошентип жаткан чагында.
Айчүрөктүн үйүнөн,
Асты Семең жылган жок.
Чачыкейдин үйүнө,
Жыла басып барган жок.
Токтосарттай «абадан»,
Асты күмөн кылган жок.
Жайлоого кыргыз кеткенде,
Жакада Семең бир өзү,
Калгандыгын билгенде,
Токтосарт андан суранат,
«Кайтайын» — деп элиме.
Алтымыш нарды айдатып,
Аябай малды жүктөтүп.
«Жыртышы — деп — досуңдун».
Буулумдарды бүктөтүп.
Кара кыргак, ак күбө,
Канча кымбат асылды,
Катарлап баарын койдурду.
Кайдан алган Семетей,
Көргөн киши таң калды.
Жети кыраан болгон журт,
Жер жүзүнө толгон журт.
Жеткилең Манас тукуму,
Жетик кылган ушуну.

Өрттөнгөн Манас тукуму,
Өткүр кылган ушуну.
Дем албай келип меймандар,
Берип жатат баарынан.
Алып келген алтоо бар,
Алып кетчү жетөө бар.
Жүктөп келген жетөө бар,
Кийип кетчүү бирөө бар.
Жети кыраан ичинде,
Болгон экен жолу шар.
Такыр асыл буюму,
Табылган дүйнө мамындай.
Алдына койгон Токоңдун,
Хан Семетей жайма жай.
Анда Токоң кеп айтат:
«Кабылан Манас тукуму,
Каңкорум укчу — деп айтат.
Айкөлүм Манас барында,
Аяш атаң жанында,
Жашырбаган кабылан,
Ойлогонун акылда.
Катпаймын дүйнөн аяп мен,
Баатырдын уулу Семенден.
Керектүүңдү такыр айт,
Кем-керчиңди койбой айт.
Үйгө эле эмес талаага,
Чатак кылса чуу салчу,
Жети кыраан балага,
Ылайыктуу нерсеңди айт».
Аrsaңдап күлүп Семетей,
Агартып тишин кылайтат:
«Айланайын, абаке,
Азелде асыл буюмдан,
Кара чай чыгат кытайдан.
Макошан деген аты бар,
Дүнүйөдө даңкы бар.
Жети кыраан элине,
Жетсе анын баркы бар.
Табылса жүздөн ар айда,
Берип турсаң кандай ал?»
Муну угуп кумсаңдап,
Кабагын бүркөп муңайып,
Капаланып сурданып,
Муруту кетип кырданып,
Булкунуп Токоң муну айтат:

«Букарга барып чоң болуп,
Иранда жүрүп кор болуп.
Көзүң кичик болупсуң,
Жетим өсүп чоңоюп!
Жүз каптал деген эмине?
Элүү киши чакырсаң,
Түгөнүп калат бир демде!
Эшигиңдин алдына,
Ай сайын келет бир миңден,
Бир тыйын сенден албаймын,
Күдөрүң үзбө сен менден!»
Мактанган жок Токтосарт,
Баарысы ырас бул сөзү,
Кең Кашкардын коосунда,
Биринде ондон олтурган,
Ичин малга толтурган,
Жыйырма төрт дүкөнү,
Келе берет ошондон.
Кербенчи жолдон кетеби,
Бере берсе Токтосарт,
Бербейби Семең нечени?
Бааша кылган сооданын,
Пайдасын Токоң билгени.
Ал өңдөнүп баашалар,
Талашып баасын жүрөбү?
Уялгандан Семетей,
Унчукпады, тим болду,
Алтымыш нарга мал артып,
Алтын, күмүш дагы артып,
Жаңыдан кылып достукту,
Семетейге кол артып.
Жетелетип төөлөрүн,
Токто абаң чыкты жол тартып.
Суусамырдын белине,
Семетей келди узатып.
Коштошуп булар болгондо,
Кучакташып кол тартып.
Ашып түштү белести,
Суусамырдын ашуусун,
Кашкардын жолу демекти.
Кашкарды көздөй бет алып,
Кыргыздан Токоң чет алып.
Агып жаткан дайра бар,
Нуркаптын суусу дечү эле.
Алтымыш нарга бир башчы,

Элинен ылгап чыгарды,
Тапшырып иштин баарысын.
«Үргөнчтөн кечип өткүн — деп,
Чынаачага жеткин — деп.
Карачы менен Пышабур,
Аралап Ооган кеткин —деп.
Индыстанга баргын — деп,
Киргит, Дөбөт бел ашуу,
Кайра айланып жигиттер,
Каргалыкка келгин—деп.
Кундуз, маржан, жакуттан,
Булгун, кемчет асылдан,
Мой менен таштын баарынан,
Жүктөнүп келгин абыдан.
Жеркендин жери өзү түз,
Хотендин жери кеңири,
Сагынбагын, төөчүлөр,
Түндүк жактан элиңди.
Кат жиберем бир кезде,
Как ошондо келгин —деп.
Пайда менен зыяны,
Канчалык болуп кетсе да,
Кайгым жок анда менин» — деп.
Төөчүлөрдү түштүккө,
Түздөп жолго салыптыр.
Токтосарттын колунда,
Куу качыры калыптыр.
Коңурбай берген куу качыр,
Өзү тулпар бул качыр.
Кумтуланып сыртынан,
Капшыра байлап белбоосун,
Жайып Токоң келатат,
Куу качырдын ал оозун.
Сызып кетсе куу качыр,
Сырттын шамал, желиндей.
Сызып келет Токтосарт,
Жалгыздык кылып эринбей.
Чалчык кара суу келсе,
Чаңдаган кара шор болсо,
Күл төгүлгөн жер болсо,
Күртүлдөгөн шор болсо,
Токумун алып үстүнөн,
Токтоп Токоң оонатып,
Чөп чалдырбай качырга,
Нан жедирип баратат.

Жайнап көзү алактап,
Канаттуу менен жарышып,
Калдайып Токоң баратат.
Алдына минген куу качыр,
Ал Токоңо жарашат.
Наманген менен Коконду,
Анжиан менен Улуу-Чат,
Аралап Токоң сабалап,
Учкан куштай баратат.
Минген жорго качыры,
Жери майда адыры.
Артыш, Марал-Башыдан,
Тумшук менен Чыландан,
Айкөл, Ак-Суу, Байлардан,
Жам, Кызыл, Күчөр калаадан,
Башабегим, Көрлүдөн,
Кара-Шаар, Дабанчын,
Саяпу кумдуу шорунан,
Салып жүрүп олтуруп,
Уланбайда эшиктен,
Жамылга кирчүү тешиктен,
Барып кирди Токтосарт.
Сакчылар эшик карашкан,
Токтосартты тоскон жок,
(Минген качыр таанымал,
Ал Токоңо жарашкан.)
Алоокенин чоң уулу,
Атактуу баатыр эр Конур,
Намыс үчүн жаралган.
Токтосарт келди дегенде,
Айтып кабар бергенде,
«Азыр мында келсин» — деп,
Жиберди киши бир демде.
Алыстан келген Токтосарт,
Түшпөй качыр үстүнөн,
Барып түштү бир үйгө.
Чычаң сөөгү короюп,
Эти кетип жооруптур.
Олтура албай Токто абаң,
Кыйшалактап туруптур.
Кылчая карап келгенге,
Кепти мындай уруптур:
«Коңур болбой комур бол,
Калдай болбой катып кал!
Кыргызың менен кырылып,

Баарың жерге батып кал!
Семетей менен чирип кал,
Качырың менен куруп кал!
Араң келдим алыстан,
Кутулдумбу карыздан?!
Токтосарт атка конгону,
Соодагер өзүм болгону,
Мындай кордук болбоду.
Айткан сөздү кылам —деп,
Чычаң сөөгүм коройду,
Чыгып башка соройду.
Жаталбай атам маминтип,
Мындай кордук болорбу?» —
Деп, ошентип Токтосарт,
Жатып алды коңулга.
Кабарга келген кишиси,
Барып айтты Коңурга.
«Жай алып Током жатсын» — деп,
Жайына коюп ушунда.
Алдына келди чоң Коңур,
Күн чыгыштын тушунда.
Күркүрөп Коңур киргенде,
Козголбой Токоң ордунда.
Колун сунуп көрүшүп,
Эсен сөзүн сурашып,
Эрмектешип бир далай,
Алтындан зембил көтөрүп,
Он эки желдет, бир малай.
Олтургузуп Токоңду,
Алып кетти борборго,
Зыйнатын кылып жайма-жай.
Кебин айтты эми ал,
Оро-пара бет маңдай:
«Бардым, баатыр эр Коңур,
Барсам өзүм, жатыптыр
Семетей деген оңбогур.
Эли көчтү калбастан,
Эркин жайлоо салкынга.
Семетей калды кырк үйлүү,
Салынган коргон алкымда.
Сулунун баарын калтырды,
Канчасы болсо калкында.
Эр жигит деген ыктуудан,
Оюнга мыкты шыктуудан,
Ылгап калды кырк киши.

Айчүрөктүн ордосу,
Айылдын бери башында,
Окчун экен бир иши.
Бир жарым ай мен турдум,
Чачыкейдин үйүнө,
Жок экен анын кириши.
Найза, кылыч, жабдыктар,
Ок өтпөс кийим олпоктор,
Коргондо экен жыйылуу.
Колунда жок кийими,
Эсиргени Семендин,
Мына ушундан билинди.
Селкинчек салып айылга,
Эч нерсе албай оюна,
Бейкамдыгын мындан бил,
Тайбуурул жок колунда.
Жамандык мага болот — деп,
Эч нерсе албай оюна,
Жылкыдан тандап жүз байтал,
Алып калды союуга.
Качан барсаң сен Коңур,
Канкорду бекер табасың.
Кандуу душман канкордон,
Капкачанкы кегинди,
Өз билгинче аласың.
Убара болбой башкага,
Айчүрөктүн үйүнөн,
Ар качан барсаң табасың.
Эндекей жаткан эренди,
Элебей жаткан беренди,
Ээн үйдөн табасың.
Эрмектешсең канкорго,
Эриккен суусун канасың». —
Деп, ошентип Токтосарт,
Көргөнүн айтты баарын жат.
Хан Коңурбай кеп баштап:
«Алып баргын Кең-Колго,
Азыр, Током,— деп баштап.
Жыгылса душман меники,
Жыйылса олжо сеники.
Эңкейсе душман меники,
Элинде олжо сеники.
Эзелтен берки көп пайдаң,
Алсаң келди эмики».
Бабырап Током күүлөнүп,

Баштады кебин сүйлөнүп:
«Бадырек, Коңур, оңбойсуң
Мунтип жүрсөң сойлойсуң.
Пайда таппай темтеңдеп,
Басып жүргөн ойлойсуң.
Жер жүзүндө жаралган,
Жети кыраан элинде,
Кээси кургак, кээси суу,
Күн көргөн адам жеринде.
Алтын, күмүш, зарым бар,
Кайсы жерге мен барсам,
Сага окшогон ханым бар.
Барбасам да кол баштап,
Мага пайда табылар!
Чычаң сөөгүм короюп,
Чыгып калды сороюп.
Олтуралбай тик туруп,
Жатып калдым тороюп.
Баштап барар колуңду,
Байкачы, кайсы алым бар?
Алп Коңур тилиң алам — деп,
Адамзаттан болдум кар!
Асили адам кор болсо,
Аябайт экен падыша.
Менин жаным кыйналды,
Сага болсо тамаша.
Эндекей экен Семетей,
Барганыма жараша.
Мага зыян, пайда жок,
Биринди бириң чапсаң да.
Өлбөсөм жыргап жүрөмүн,
Өзүм батар жер калса!» —
Деп, ушинтип Токтосарт,
Эр Коңурга айтканы.
Кабыл алып айтканын,
Хан Коңур кайра тартканы.
Мындай болду уксаңыз,
Камынып анын жатканы.
Мурунку кытай өнөрүн,
Ал кезде бенде көргөнбү?
Өкүмүнө кишинин,
От түтүнү көнгөнбү?
Топодон салган мунар бар,
Ичинде ийри жол менен,
Үстүнөн чыгар иши бар.

Оргуштап көккө созулган,
Жаккан оттун ышы бар.
Эсен хан менен Коңурбай,
Ал түтүндү жумшашып,
Кабарлашар белги бар.
Кишиден кабар жумшабай,
Түтүндөн белги жибереш,
Салты экен баштатан,
Коңурбайдын жерлиги ал.
Түтүндөн кабар салыптыр,
Түп Бейжинде Эсен хан,
Ошондон кабар алыптыр.
Коңурбайдын айтканы,
Куп болбой качан калыптыр?
Каарлуу баатыр эрлерди,
Кайраты толук шерлерди.
Калдай менен бектерди,
Калк башкарган эрлерди.
Калтырбай баарын Бейжинге,
Жыйнап келип Эсен хан,
Эр Коңурга жиберди.
Отуз эки алпы бар,
Эр Коңурбай зор калча,
Ошончолук салты бар.
Кармашчу жоону көргөндө,
Калтылдап кайдан тартынар?
Касташканды кыйраткан,
Катын, кызын ыйлаткан.
Кармашарга жоо болсо,
Канын төгүп сулаткан.
Бейжинде жатып Эсен хан,
Куру койбой түнөөнү,
Бейжинден аскер чубаткан.
Эр Коңур мындай тапшырган:
«Бүгүн аскер жаткан жер,
Эртең бекер калбасын.
Бейжинге бенде калтырбай,
Менден кабар болгунча,
Бер жакты көздөй айдасын.
Мен кеттим ыраак батышка,
Эми калган иштерди,
Ханым Эсен жайласын!»
Баштап алып баатырын,
Жанынан тойгон жакырын.
Семетей көздөй жол тартты,

Алп Коңурбай капырың,
Эр Коңурбай жүргөн кез,
Эрте жаздын баш жагы.
Аягы экен Кулжанын,
Ай эсеби баштагы.
Отуз эки алп менен,
Арбын аскер баштады.
Жанында жүргөн жакырлар,
Жай билген канча капыр бар.
Кар жааса аттын башына,
Куйругуна күн тамбайт.
Мына ушундай баатырлар,
Баскан жери Коңурдун,
Чыгыштан батыш созулган.
Жерден туман оргуса,
Булутка чыгып кошулган.
Ар качандан бир качан,
Аркыраган шамал, жел,
Кыбыла жактан созулган.
Кыбыла жаккы кырчоодон,
Кылайтып булут кетирбей,
Сыдырым шамал, жел аргы,
Астынан утур салганы.
Калмак, кытай аралаш,
Айдап калың кошунду,
Кең-Колго жөнөп алганы.
Эки күнү жол жүрүп,
Күнү-түнү болгондо,
Бээ саамга күндү койдуруп,
Батышка киши бастырбай,
Айдап жүргөн кошунун,
Өрүүн кылып жаткырбай.
Чыгышты көздөй басканды,
«Чын эле жолуң шар — деди.
Кандай барсаң андай бар,
Кай жерде болсо жумушуң,
Калтырбай баарын бүтөп ал.
Күн батышка баспа—деп,
Күүгүмдө өтүп кетпесин,
Күлли кытай байка» — деп.
Кытай менен кыргыздын,
Арасы жаман бузулду.
Адам уулу болгондун,
Айласы мунтип кысылды.
Баштап алып кытайды,

Алп Коңурбай сызылды!
Жайдын ысык күнүндө,
Текли-Мекен чөлүндө,
Суусу какшып соолуган,
Ным калбаган көлүндө,
Күзгө жакын барыптыр,
Суусамырдын белине.
«Жайчыларын келгин —деп,
Жаадырып күндү бергин —деп.
Шабырап жамгыр куйсун —деп,
Жели жок болсун билсең — деп.
Жерге жамгыр куйсун» — деп.
Кылайып булут калбасын,
Жаап күнү ачылса,
Асманда булут чачылса,
Сөзүн бурар киши жок,
Ал Коңурбай баатырга.
Нескара деген бар экен,
Эл башкарган хан экен.
Коңурбайга курбалдаш,
Өзү баатыр жан экен.
Тору айгыр менен алкылдап,
Тоодой болгон Нескара,
Алп Коңурбай кошуна,
Жетип келди жакындап:
«Ээ, Коңурбай, не болдуң?
Эсиң кайда жоголдуң?
Кокуй күн, Коңур, не болдуң?
Кетирип колдун айласын,
Кордуктуу күнгө не койдун?!
Кошунуң кытай эл болсо,
Кошулган калмак бар болсо.
Алдыңда ашуу бел болсо,
Ак чалмалуу жер болсо.
Буту ичке, колу узун,
Аргымак жайы ал болсо.
Айнектей талаа түздөрдө,
Айкындан өскөн эл болсо.
Күн жаадырып бел аш — деп,
Болобу, баатыр, кеп ушу?!»
Нескара кебин укканы,
Эр Коңурбай баатырдын,
Күңгүрөп үнү чыкканы:
«Зор Мурадил, кайда —деп,
Чоңдоруңдан калба—деп.

Эр Мурадил, кайда —деп,
Эрлериңден калба» — деп.
Нескара баатыр келиптир,
Эли-журттан кайгы жеп.
«Байкаңарчы, баатырлар,
Айтайын сөздү дагы — деп.
Кекенип келдиң Кең-Колго,
Кыргыздан кыраан Семетей,
Кыйратабыз аны — деп.
Адамзат жаралып,
Жер жүзүнө таралып.
Акылы толуп адамдар,
Орун кылып, шаар салып.
Периге бенде кошулуп,
Бейжиндин шаарын күтүнгөн.
Отуз беш кылым алдында,
Ошол шаарды бүтүргөн.
Ошонун ачып эшигин,
Ойротто бенде кирбеген.
Кыргыздын кирди Манасы,
Кызыңды алды карачы!
Тартып алды шаарыңды,
Талкалады баарыңды.
Койбой бузду шаарыңды,
Куп жүдөттү баарыңды!
Кол куушурган кутулду,
Каны суудай жошулуп,
Кордукту көргөн кыргыздан,
Кытай, калмак кошулуп.
Калмак менен кытайдын,
Канын төктү кыргыздар.
Орус менен оогандын,
Шаарын бузду кыргыздар.
Ат жетер жерге жан койбой,
Баарын бузду кыргыздар.
Өткөн күндү ойлодум,
Жетчү кезди болжодум.
Кең-Колго келип калдык ко,
Уккан кепте болжолун.
Кашкардын жолу кең деген,
Кашкар жактан барганда,
Ашып түшчү Таласка,
Суусамыр деген бел деген.
Суусамырдын бели ушу,
Кыргыз деген эл ушу.

Калың кыргыз башкарган,
Хан Семетей эр ушу.
Айдалып жүрүп калың журт,
Келген жери мына ушу.
Абайлагын, арстандар,
Айта турган кеп ушу.
Бакай бар кыргыз элинде,
Баспаган жери калбаган,
Дүнүйөнүн жээгинде.
Белине таңуу медери,
Бул кыргыздын элине.
Кабылан Бакай билет — деп,
Канча күндөн бер жакка,
Калдайтып туман түшүрбөй,
Кыбыладан булутту,
Кураштырдым үзүлтпөй.
Бүгүн келдиң Кең-Колго,
Келгениң алыс жер болсо.
Кегиңди алар кезиң го,
Кеңири кыргыз эл болсо.
Беттешериң, баатырлар,
Айкөлдүн уулу шер болсо.
Көрбөгөмүн, уккан кеп,
Кыдырып жүргөн жер жүзүн,
Соодагерден чыккан кеп.
Алтайдын аяк жагында,
Күнөстүн күнгөй бетинде,
Андан кала бергенде,
Чоң Кең-Колдун ичинде,
Калдыркан ала жалбырак,
Ат туягы тийгенде,
Жез доолбастай шаңгырап,
Үнү катуу угулат,
Ошол чөптөн үн чыгат.
Эми жатам ой кылып,
Эл туйгузбай алсак — деп.
Эр Семетей сардарды,
Ошол чөптү жашытып,
Андан кийин барсакпы?»
Эр Коңур кебин укканы,
Эчтекеден кабарсыз,
Элинен булар чыккалы.
Бул кабарды укканда,
Өлүмдү кабыл алышы.
Өлөбүз — деп баарысы,

Кырылып кетсек баарыбыз,
Кызыталак Коңурдун,
Тиет — деп — кимге намысы.
Куушурулуп далысы,
Куп жүдөдү баарысы,
Өңүнүн чыгып сарысы.
Өлүм бизге чукул — деп,
Бузулуп өңү калышты.
Алдыртан бизге сөз кылып,
Угузбаптыр, бадирек.
Барабыз деп Кең-Колго,
Туйгузбаптыр, бадирек.
Башкарбаган Коңурдун,
Башынан оюн ким билет?
Аттарын кылдат минишип,
Кабаттап темир кийишип.
Калкандарын кармашып,
Кылычтарын кайрашып.
Айбалтаны эгешип,
Найзанын учун бүлөшүп.
Басып түштү Кең-Колго,
Басалек мойнок бел ашып.
Айдын он беш кези экен,
Асмандан тиет жарык ай,
Капкайдан бери көрүнүп,
Кең-Колдун ичи түз экен.
Ат арытып, тон тозуп,
Азаптуу калча эр Коңур,
Кең-Колго жеткен кези экен.
Келе жатат Коңурбай,
Аркасында миң сандап,
Калың аскер колу бар.
Түп Бейжинде кытайдын,
Уругун төккөн кору бар.
Катылышкан кытайга,
Кандай бенде болсо да,
Маңдайында шору бар.
Дүйнөнүн көбүн ал ээлейт,
Бастырбай койсо жолу тар.
Албан түркүн эли бар,
Атактуу Бейжин шаары бар.
Калмагы бар, сарты бар,
Канча түрлүү калкы бар.
Хайнан деген жери бар,
Кайнаган кытай эли бар.

Ал Хайнанды ээлеген,
Канаттуунун кени бар.
Ошондон бери карата,
Айдалып келген чени бар.
Урум менен кытайдын,
Ортосунда бели бар.
Амырдын улуу чоң суусу,
Чек ортосу жери бар.
Бир чекеси кытайдын,
Мына ушу жерде дагы бар.
Калмагы көп аякта,
Кара кытай калкы көп,
Дүнүйөгө дүң кылып,
Кабар берип калтырбай,
Айдаган экен быякка.
Шаңданган Жолой баатыр бар,
Сандаган кытай капырлар.
Дүнүйөнүн төрт бурчун,
Тең жарымын ээлеген,
Түгөнгүс кытай эли бар.
Ошо колдун үстүндө,
Отуз эки алпы бар.
Ошончо кошун кол жыйнап,
Ат арытып, жан кыйнап.
Адамдан асыл эр Коңур,
Таласка келген чагы бар.
Коңур ашкан Суусамыр,
Которулуп кеткен жок,
Ушу бүгүн дагы бар.
Байыркынын жомогун,
Байкап барың билип ал.
Көптүгүн көрсөң кытайдын,
Жан сактабай калган журт,
Казып көргө кирип ал.
Эрегишип келген жоо,
Эр Манастын уулу ал.
Келе берсин Кең-Колго,
Кежебе курсак тулпарлар.
Кекейте тартып чоң жолдо,
Кепти жөткөп башкага,
Келели эми Кең-Колго.

ГҮЛЧОРОНУН ЧАЛГЫНЫ

Манастан калган коргону,
Башкарып өзү чоң болуп,
Салдырган муну болжолу.
Бузулган эмес чекеси,
Аталып коргон болголу.
Тоодон тоого кыдыртып,
Албарстан кенди алдырган.
Чабуучу метин, чотторун,
Ал албарска малдырган.
Тегереги кырк кулач,
Жерди казып ойдурган.
Кынагып таштан кыш кылып,
Казган жерин толтурган.
Борпоң ташты күйгүзүп,
Аки менен бор кылган.
Аралаштырып ошого,
Сайдын көпкөк кумунан,
Ылай салган ортого,
Жуурутуп келип ушундан.
Калыңдыгы коргондун,
Жыйырма кулач төш жары,
Бийиктиги коргондун,
Отуз беш кулач төш жары.
Бузуп бенде өтпөгөн,
Муну ушундай салганы.
Талаада аткан кайыптан,
Аңга түшкөн арыктан.
Согумга сойгон бододон,
Тарамыш болгон жеринен,
Калтырбай баарын жыйнаган.
Күнгө жайып кургатып,
Тегирменге тарттырып,
Тарамышты ун кылган.
Сырештен желим алдырып,
Чарага куюп чалдырып,
Сыртына шыбак тарттырып,
Салакасын арттырып.
Отуз түрлүү сырматып,
Булуңдарын кырматып.
Бенденин баары чогулса,
«Бир топурак чыкпайт» — деп,
Көргөндүн баары сындашып.
Атадан калган коргонду,
Жамакчылар ырдашып.
Айкөлдөн калган ал коргон,

Семетей баатыр ээ болгон.
Келин-кыздын ичинде,
Кең-Колдо жаткан кенебей,
Жер жүзүндө душманды,
Бучкагына теңебей.
Кайтартып аскер тышынан,
Каратып койгон немедей.
Ушундай бейкут бир күнү,
Айчүрөк туруп кеп айтат:
«Ардактуу, төрөм,— деп айтат.
Алганың сенин Чачыкей,
Эрке катын дээчү эле.
Эркелиги чын эле,
Эшиктен кирсе эндиреп,
Садага кагып, бээ сойгон,
Көз менен көргөн кеп эле.
Мени алып келгени,
Жолобос болдуң теги эле,
Барып келгин баатыр»—деп,
Ар качандан бир качан,
Акылы жетик кайран уз,
Айтты кебин түздөн-түз.
Элирген кайран эр Семен,
Эркектик кылса коржоңдоп,
Жемелеп тилдеп таштоочу.
Желигип калса кокустан,
Желбегей жолду баштоочу.
Эрлик кылса көгөрүп,
Наспай тартып жөтөлүп,
Басып үйдөн чыкчу эмес,
Жастыктан башын көтөрүп.
Эми келген кези экен,
Айчүрөктөн кеп келип.
Ал Семетей баатырга,
Айткан сөзү эп келип.
Айчүрөктүн айтканын,
Кабыл алам деп келип,
Чачыкейдин үйүнө,
Жаткан экен ал келип.
Жай алып баатыр жатыптыр,
Чачыкейди бооруна,
Жапшыра бекем басыптыр.
Кылычты кынга катыптыр,
Кызматы журтттан ашыптыр.
Түн ортосу болгуча,

Терин абдан чачыптыр.
Муздак сууга киринип,
Чыйрыгып бою калтырап,
Чын уйкуга батыптыр.
Алкымдагы айылда,
Айчүрөк иши дайын да.
Жатса келбей уйкусу,
Абдан батты кайгыга.
Кара тер бойдон сызылып,
Бул өңдөнгөн ысыкта.
Камыгып көөнү бузулуп,
Тынуусунан дем чыкпай,
Көкүрөгү кысылып.
Асмандан тийген ай жарык,
Чырак үйдө жагылып,
Үйдүн ичи жапжарык.
Күндүзкүдөй жарылып,
Жата албастан Айчүрөк,
Жаратканга жалынып.
Кайра байлап сарпоштоп,
Башына жоолук салынып.
«Тим эле туруп үйүмдө,
Кандай болуп калдым»—деп
Акыл ойлоп камыгып.
Байкап көрсө Айчүрөк,
Башкача ысык дем келет,
Эр тыноосу өңдөнөт,
Ат буусундай көрүнөт.
Баатыр Семең канкордун,
Басташкан жери көп эле,
Кол арткан жери жок эле,
Кошун келип калганбы?
Аскер курап, кол жайкап,
Душман келип калганбы?
Байрак сайып, туу тиктеп,
Баатыр келип калганбы?
Байыркыны эске алып,
Балбан келип калганбы?
Баары журтка кайгыны,
Салган келип калганбы?
Балбан, калкы аралаш,
Баарын бирдей башкарган,
Сардар келип калганбы?
Атышканын мант кылган,
Алптан келип калганбы?

Же болбосо Айчүрөк,
Ойлогонуң жалганбы?
Аялдык кылып ашыкпай,
Жүк бурчунда аптыра,
Оозун ачып Айчүрөк,
Аккуу кебин алыптыр.
Алтын үстөл, керебет,
Үстүнө жая салыптыр.
Үстүнө кийди куу кебин,
(Өзүнөн башка киши жок,
Ким билет мунун кийгенин?)
Курч бычагын колго алып,
Кыйгач кармап көтөрүп,
Асталай басып Айчүрөк,
Капшытына келиптир.
Жара тартып чий, туурдук,
Шыкаалап көзүн салыптыр.
Басып келип тешикке,
Көз жиберсе эшикке,
Сопол куйрук, сом туяк,
Сонун иштер эшикте.
Ашыгып Чүрөк кеткени,
Ашыкпаса неткени?
Чамгарактын үстүнө,
Урулуп чыгып чабактай,
Түндүк жабуу кийизин,
Туулга кылып жамынып.
Көз жиберип караса,
Түрү суук келген жоо,
Кытайлыгы таанылып.
Алдында турган Айчүрөк,
Куу кебин кийди камынып.
Он эки түрлүү сүрөткө,
Оюнча Чүрөк кирет, дейт.
Аккуу болуп учкандан,
Андан башка сүрөтүн,
Адам уулу билбейт, дейт.
Кандай сүрөт кирди экен,
Муну, кандай адам билди экен
Айтор, аралап чыгып аскерден,
Абайлап көзүн жиберсе,
Артына анын көз жетпейт.
Ашыгышта айтууга,
Ал жумушка сөз жетпейт.
Айыл жакты бет алса,

Айыл аруу, жол ачык.
Жалгыз үйүн Чүрөктүн,
Курчаган аскер кол алып.
Түлкүдөй изин жашырып,
Кындырдай бели бүгүлүп,
Тулпардай чачы шүйүлүп.
Басканын адам билбеген,
Оолжуган Айчүрөк,
Ордону карай жүгүрүп.
Ордого жете барыптыр,
Ордого башын салыптыр.
Көз жиберип караса,
Кебезден кылган пахтада,
Керебет алтын тактада,
Тектирде жаткан кулжадай,
Эжеси менен төрөсү,
Моюн алышып калыптыр!
Булаакы өскөн Чачыкей,
Түндүгүн тартып чүмкөбөй.
Же кайра тартып ачпастан,
Жаткан экен ушундай.
Асмандан тийип, ай жарык,
Май куюп, билик салбаган.
Үйүндө чырак ал жагып,
Ийне түшсө жалтылдап,
Үйдүн ичи жапжарык.
Керебеттин жанына,
Басып Чүрөк ал барып.
Төрөсү каңкор Семенди,
Кенебеген немеңди,
Керебетте уктаган,
Келберсиген эренди,
Ойготоюн деп ойлоп,
Колун сунуп баратып,
Оюна Чүрөк бул келди.
Кыяматка барганда,
Кудай казы болгондо,
Пайгамбар шапат кылганда,
Эрдин көөнүн оорутса,
Күнөө деген катынга.
«Жоо келди — деп — ойготсом,
Түйшүк тарткан төрөм го,
Көөнү калар ошондо».
Ичкелик кылып сөз кылбай,
Кылчайып артын карады.

Кара таандай калкылдап,
Айчүрөктүн ордосун,
Камап калмак калганы.
Кайраттанып Айчүрөк,
Каңкоруна барганы.
Кылса да канча кайратты,
Дагы ойгото албады.
Эки кирип элеңдеп,
Үчүнчүгө калганы,
Оюна муну алганы.
Букардын кеңир жеринде,
Каракандын элинде,
Эжем менен каңкорум,
Чүкө ойногон кезинде,
Таа конуп калса сакасы,
Таталакай деп айтып,
Талашып алып кетчү эле,
Талабына жетчү эле,
Тамашага батчу эле.
Ойготоюн эжемди,
Эжем өзү ойготор,
Эл башкарган эреңди.
Чачыкейдин жанына,
Басып Чүрөк келгени.
Ачылуу жаткан колунун,
Билегинен кармады.
Ойготоюн муну — деп,
Тартып бери калганы.
Уктабай жаткан Чачыкей,
Кирген менен чыкканын,
Билип жаткан Чачыкей.
Аркырап уруш салганы,
Ар деп беттен алганы:
«Чын үч айга толгондо,
Жибересиң төрөңдү.
Чыдабастан бир түнү,
Үч ирет келип үстүмө,
Уруптур кудай төбөңдү!
Уялбастан ойготуп,
Келесиңби сен — деди?
Эр сурап, төрөм, чуу кылып,
Бардымбы сага мен деди?»
Айтканын Чүрөк элебей:
«Сен жатасың, эжеке,
Эч нерсени кенебей.

Төрөңдүн көзү бар болсо,
Талашабыз экөөбүз,
Айрылып калсак төрөдөн,
Тамашаны көрөбүз,
Ар жорукка көнөбүз!
Эр талашты коюп тур,
Асылым, эжем, угуп тур.
Семетей өлсө кокустан,
Кымыз ичкен суусунга,
Кызыл шайы бутунда,
Багалеги балпаңдап,
Кең кийген кыргыз журтунда,
Бир күндө жүздөн эр чыгат,
Арачы киши көп чыгат,
Тийгиниң — деп — ушуга.
Ошо күндү көргүнчө,
Айла кылып багалы,
Бөөдө арман өлгүнчө!
Кошуун келип, кол жайкап,
Коргонду басты, билбейсиң.
Кой, эжеке, бери кел,
Камап жаткан те көптү,
Эжеке, сен ким дейсиң?» —
Деп, ошентип Айчүрөк,
Колунан кармап тартты эле,
Коркпогондо неткени,
Короондо кошун дегенде,
Козголуп жүрөк кеткени.
Үстү көйнөк, дамбалсыз,
Эсинен чыгып чечкени,
Кооп басып жөнөдү.
Баш жагында чатылуу,
Желек кийим асылуу.
Эңкейип кармап Айчүрөк,
Эжесине жапканы.
Караанын элдин көрсөтүп,
Баш бактырып эжесин,
Эшикти аста ачканы,
Бу болду анан айтканы:
«Аруу экен коргон жак,
Эжеке, кайрат кылып бак.
Эр төрөнү ойготуп,
Чоң коргонго кирип бак!
Дүнүйөгө караба,
Напси салат балаага!» —

Деп, ошентип Айчүрөк,
Чыгып кетти талаага.
Тескей менен жүгүрүп,
Тизеси анын бүгүлүп.
Аяккы үйдөн кириптир,
Кирген үйдүн барысын,
Ойготуп Чүрөк ийиптир.
«Малың менен куруп кал,
Дүнүйөң менен чирип кал,
Көп табасың дүйнөнү,
Тирүү калса чымын жан.
Кийимиңе караба,
Кечигип калып алам —деп,
Башыңды салба балаага.
Баарысы калса ал калсын,
Баш, көзүңөн садага!
Күнгөй ылдый чуркады,
Ойгонгону алдында,
Кооп эли чубады.
Ашыкпаган эптүүсү,
Жүрөгү бар мыктуусу,
Эрдин-катын ыктуусу,
Эл ичинде тыңдуусу,
Дамбалын араң кийиптир.
Көйнөгүн кийген киши жок.
Кордукту көрдүк дегенде,
Дүнүйө менен иши жок.
Коен жүрөк коркогу,
Кокус манап чоркогу.
Абийирин кармап алалбай,
Төшөгүнөн копкону.
Жайнап жаткан кыргызга,
Алп Коңурбай, Нескара,
Ал Мурадил, Ороккыр,
Ушундай катуу салды от!
Коргонду көздөй жүгүрүп,
Коржоңдогон андан көп.
Колбуп барып чубашып,
Коргонго кирип кетишти.
Кырк үч катын санаты,
Семетей көздүн карасы.
Эркек, катын аралаш,
Барлыгы сексен эки жан,
Саламат кетти чамасы.
Башында бирге баштаган,

Баатыр Манас баласы.
Каалгасын кынашып,
Шүгүр кылып кудайга,
Коргонго кирди чогулуп,
Мына булар карачы!
Аз эмес баатыр дүйнөсү,
Ал коргонго жыйнаган.
Базарга салчу катындай,
Баарысы кооз кийинсе,
Бир күнү бештен которсо,
Беш маал бөлүп тамакты,
Балдарына ичирсе,
Жеткидей экен дүйнөсү.
Жүз жылдан өмүр кечирсе,
Аш, кийимден камы жок,
Камдалуу экен баарысы,
Бабырашып чогулуп,
Коргонго кирип алышты.
Ал коргондун ичинде,
Жеткилең туулган эр Манас,
Жети көлдү жасаткан.
Жеринен таштан куратып,
Бурма-Таш деген сеңирден,
Жер түбүнөн суу алып,
Ар бир көлдүн сууларын,
Жети хандын элине,
Бир жылдан жетет дедирген.
Көлдүн жайы ушундай,
Ырасын айтса учурбай.
Жасалган көлдүн тешигин,
Каныкей менен Бакайдан,
Башка жан түк билчү эмес.
Жарылып түбү калат — деп,
Азыраак байлап, суу коюп,
Ушундайча адатты,
Каныкей, Бакай берчү эмес.
Абадан күндүн ысыгы,
Көлдөгү сууга түшүптүр.
Балырлап суулар нур байлап
Байкасаң жээгин шор байлап
Чай кайнатып, бал салса,
Татып суудан шор кайнап,
Ич өтмө кесел жайылып,
Чычкактады баарысы.
Алыстан келген Коңурбай,

Коргонго камап алышы.
Жасалгалуу кырк эки үй,
Жанына тикти чатырды.
Жайнап жаткан кыргыздын,
Жанына кордук батырды.
Конок кылып, кой союп,
Кол куушуруп тоскондой,
Алп Коңурбай баатырга,
Жасалгалуу кырк эки үй,
Кыргыз эли тапшырды.
Алп Коңурбай, Нескара,
Артынан келген аскерин,
Ар тарапка бөлүнтүп,
Күлдүрөтүп топ атып,
Күчүн күүлүү көрүнтүп.
Камоодо калган Семендин,
Кайгыдан көөнүн бөлүнтүп.
Бирин миңден топтогон,
Кең-Колдун өйүз-бүйүзүн,
Калмак, кытай аскердин,
Тобурчагы оттогон.
Кылымда мындай жоо болбойт,
Кыраанды камап октогон.
Муну мындай коюңуз,
Тоодо жаткан Гүлүстөн,
Андан кабар угуңуз.
Баатыр Бакай билген жок,
Канчородо күмөн жок.
Бир жума болду тынч албай,
Гүлчородо уйку жок.
Жай өтүп күзгө чукулдап,
Жайлоодон жанган кези экен.
Балтыры тартып балкылдап,
Алып учуп жүрөгү,
Тынчтык бербей лакылдап.
Кирпикке кирпик жетишпей,
Көзү катты уйкудан.
Чыдабады Гүлүстөн,
Күмөн алып шумдуктан.
Эрте туруп ээлигип,
Таң азандан жээлигип.
Жылкычылап чакырып,
Жээлигип жүрүп шашылып,
«Тулпарларды карма — деп,
Тобун бузбай айда — деп.

Ардактаган төрт тулпар,
Мамыга аны байла»—деп.
Ишенгени Тайбуурул,
Эркечтей болгон Суркоен,
Төрт канаттуу Карала,
Бакай хандын Бозжорго,
Бул төртөөнү айдатты,
Бир демде аны карматты.
Уруштуу күнү аттарга,
Куйрук берип, май берип,
Кындырдай кылып жараткан.
Жем баштыгы манаттан,
Жем үзүлбөй ар аттан.
Тулку бою күймөлүү,
Туягынан башкасы,
Баары күмүш түймөлүү.
Бараңдын огу батпаган,
Жебенин огу жетпеген.
Сайса найза тешпеген,
Чапса кылыч кеспеген.
Кара бою капталуу,
Олпок менен чапталуу.
Качкан элик чокулуу,
Арстандан калган аккаңкы ээр,
Тайбуурулга токулуу.
Жараганы кабыктай,
Жалдын үстү жабыктай.
Семиргени сүмбөдөй,
Секиргени бүргөдөй.
Нечен жылдан бер жакка,
Бекер жаткан тулпарлар.
Семирип баспай калбаган,
Эти агып арбыйып,
Же арыктап булар калбаган,
Ардактап эрен Гүлчоро,
Аттарды сонун таптаган.
Кыштын күнү болгондо,
Эл кыштоого конгондо.
Семетей, Бакай, Каныкей,
Эр Гүлүстөн, Канчоро,
Союлган ушак малдардан,
Койдун майын татпаган.
Казатка минчү аттардын,
Азыгы үчүн сактаган.
Сары арпаны түктөгөн,

Балтыр атка жүктөгөн.
Салышарга жоо келсе,
Сайып баарын бүктөгөн.
Жер чымырап көгөрүп,
Чырпык бүрдөп, гүл жайнап,
Жан-жаныбар кыбырап,
Жаз белгиси келгенде,
Жылкынын алды тууганда,
Саадырып сүтүн ушунда,
Эртең менен төрт атка,
Сүттү берчү суусунга.
Кулун өпкө күйүкпөс,
Аттардын жайы ушундай.
Жагоо деген жабдыгы,
Гүлчородон башка жан,
Мурун муну таптыбы?
Тилине салып коё берет,
Эркин басып ат жүрөт.
Эркинче тулаң чөп жебей,
Ээрдине катык толтуруп,
Каба суудан ал ичпей,
Мууну бошоп кеткинче,
Күндүн табы өткүнчө,
Көзү канып уктабай,
Жуушап аттар тынч албай.
Байлангандай бабында,
Баарысы чабар табында.
Алты жигит ээрчитти,
Арстан чоро жанына.
Кысырдан тандап алдырып,
Кымыздан байлап артынып.
Ээрчиткен алты жигитке,
Азык-түлүк буюмун,
Атайлап баарын тапшырып.
Үч-Таш жайлоо жеринен,
Гүлчоро чыкты бастырып.
Гүлешенин токоюн,
Гүлли кара ушак мал,
Баары келген ошого.
Мал башкарган баш билги,
Канчоро байкуш ошондо.
Барып жетти Гүлчоро,
Күүгүм кире короого.
Гүлчорону көргөндө,
Бүткөн бою делбиреп,

Жүгүрүп чоро элбиреп.
Эки жеңин бош таштап,
Кементайын жамынып,
Тамаша кылып Гүлүскө,
Союл алып камынып.
«Кулду кармап муузда» — деп,
Канчоро чыкты чамынып.
«Кантип калган чунак — деп,
Кан ичме баатыр койгун» — деп.
Арсаңдап күлүп Гүлчоро,
Камчысын кармап имерип,
Камчы менен союлду,
Каршы-терши жиберип.
Камчылашып алышты,
Карап турган калайык,
Тамашага канышты.
Каткырышып кайтадан,
Кучакташып көрүштү.
Сагынышкан чунактар,
Бирин бири өбүштү.
Жылкынын этин сагынган,
Кысырдан сойду Канчоро.
Териштирип тек жайын,
Кепке болду Канчоро:
«Малды таштап талаага,
Энтеңдеген чунак кул,
Башыңды салып балаага,
Кайсы жакка барасың?
Кармашчу душман бар өңдүү,
Беймаал кезде неликтен,
Карматып тулпар аласың?»
Гүлүстөн анда кеп айтат,
Кеп айтканда деп айтат:
«Чоро элек башында,
Ээрчип жүрдүк абамды,
Сегизден бери жашында.
Эл башкарган эрлерге,
Эрикпей абам жан кылды.
Эрегишкен эрлерди,
Жер жаздантып нан кылды.
Алты хан элин чогултуп,
Үчтөн энчи бердим — деп,
Экөөбүздү хан кылды.
Чогулган кыргыз бул элге,
Чоңойтуп бизди зал кылды.

Оорукта калган каңкорго,
Ою терең анткорго,
Ошого барып келсек — деп,
Алы жайын билсек — деп,
Алдыңа келдим ушул кеп».
Канчоро күлүп кеп айтып:
«Куп, Гүлүсүм,— деп — айтып,
Тегеле ырас келишиң,
Кеңешти жакшы беришиң.
Төрөгө биздер бараарбыз,
Чөгөлөп салам кылаарбыз.
Арак ичип, мас болгон,
Буулугуп акыл аз болгон.
Төрөм турса токмоктоп,
Ошондо кандай кыларбыз?
Эл жүрсө бизди ханым —деп,
Семетей жүрөт кулум — деп.
Алдына барып токмок деп,
Болбойлук элге шылдың кеп.
Тандап калган айлында,
Ак өргөлүү уулу көп.
Азыркысы күн ысык,
Кечки салкын түшкөндө,
Тоо бөксөлөп баралык.
Абам Бакай карыны,
Жолдош кылып алалык.
Ооруктагы төрөнүн,
Сыйын жеке биз көрбөй,
Карып калган абакем,
Бирге барып ал көрсүн,
Ал көрбөсө ким көрсүн?»
Канчородон кеп келди,
Гүлүстөнгө эп келди.
Желигип жолго салышты,
Канча күн жүрдү арада,
Эсебин кимдер алышты?
Эр Бакайдын айлына,
Кечинде жетип барышты.
Алыстан келген хандарын,
Алдынан тосуп алышты.
Көрпө, килем салышты,
Алп Жамгырчы, Каныкей,
Абакеси эр Бакай,
Кысырактан жарышты.
Кызыгына батышты,

Конок болуп эки дөө,
Аксакалдын үйүнө,
Баса барып жатышты.
Бар кебин баштап бабырап,
Бакай ханга айтышты.
Карыя Бакай кеп айтат:
«Ой, балдарым,— деп айтат.
Ардактап баккан ат болсо,
Айылга ээси минүчү.
Ардактап тиккен тон болсо,
Айт күндөрдө кийүчү.
Тулпарларды мингиле,
Каруу жарак илгиле.
Ээрчитип келген балдарды,
Жандырып элге ийгиле.
Он сегизде Байтайлак,
Ат бактырып алалы.
Баатырдын уулу чунакка,
Бастырып биздер баралы.
Эсендигин сурашып,
Амандашып жаналы.
Жаңы акыл кеп болсо
Айттырып сөзгө каналы.
Оорукта жаткан төрөдөн,
Олуттуу кеңеш табалы.
Оолуккан чунак жалгыздын,
Ойлонгон кебин угалы.
Олуттуу кеби болбосо,
Ойлонгон иши жок болсо,
Оюн, күлкү ал жерде,
Сыйын көрүп жаналы».
Бакай хандан кеп келди,
Баарысына эп келди.
Ээрчип келген жигиттер,
Элине жанып кеткени.
Айгырларга жүктөтпөй,
Кымыздарын артынып,
Жоого тийчү немедей,
Чарайнасын тартынып,
Куулжуган чунактар,
Короодон чыкты бастырып.
Ээрчиткени Байтайлак,
Бакай ханды баш кылып,
Кысыракты жетелеп,
Оорукта жаткан төрөнү,

Көрөбүз—деп, энтелеп.
Убайлуу күнгө кез болду,
Өзүнчө келип темтелеп.
Ашмакчы буткул жеринен,
Айтылуу Манас каңкоруң,
Эр Алмамбет баатырды,
Тосуп барып сынаган,
Бото-Мойнок белинен.
Алдыда белдүү Канчоро,
Бек кайраттуу ал чоро,
Каралат менен калдайып,
Белестен чыкты дардайып.
Көөдөнүнчө чыкканда,
Кең-Колдо жаткан көп элди,
Көрө салып таң калып,
Түрү суук көргөнгө,
Кайра тартып жалтанып.
«Э, кокуй»,— деп, айт коюп,
Бура тартты жалт коюп.
Гүлчоро бар артында,
Түрө кармап этектен,
Гүлүстөн баатыр тартканда,
Атынан түшүп жалп этип,
Жыгылды жерге жалп этип.
«Калдаңдаган, чунак кул,
Кандай шумдук жумуш бул?
Ойноор жерде ойнобой,
Беймаал оюн табасың,
Эминени сен көрдүң,
Айтчы кептин карасын?!»
«Айланайын, Гүлүс, ай,
Билгенге кыйын бул иш, ай!
Атадан калган Кең-Колдун,
Кең-Колго салган коргондун,
Карааны кыйла бар эле,
Көрүнүп турчу ал эле.
Үй-үлкүмөт, мал, пулдун,
Эч көрүнбөйт карааны,
Кайсы экени билинбейт,
Камап душман алганбы?!»
Муну айтып Канчоро,
Көргөнүн баян кылганы.
«Эмне дейсиң, чунак — деп,
Энтеңдеген улак — деп?
Эчтеме көрбөй жалт койсоң,

Элиң укса уят» — деп!
Бура тартып ал төртөө,
Жерлик Талас башынан,
Баарысына дайын го,
Адам батар ташынан.
Орун алды мабулар,
Бөксөнүн өөдө жагынан.
Аттарын байлап тектирге,
Сыр билгизбей эч кимге,
Барып түштү бир жерге.
Үстү жаккы кыраңга,
Басып чыкты баатырлар.
Кең-Колдун жанын уксаңар,
Мына мындай айтылар.
Тескейи жазык тулаңдуу,
Кол салаасы коктулар.
Кубулжуган ыраңдуу,
Кирген топоз буканын,
Башын кашыр жери жок.
Казык кагып, мал байлар,
Томуктай болгон ташы жок.
Үстүндө кырчак, куму жок,
Туюктанар тоосу жок,
Же капчыгай, бийик зоосу жок.
Өзөгү кайың, тал болгон,
Буткул-буткул булуң саз,
Агыны кара суу болгон.
Ал кара суу сазына,
Өрдөгү учса, каз конгон.
Шилби, четин, ыргайы,
Табылгы, терек аралаш,
Сайып адам койгондой,
Алма менен кожогат,
Алча, өрүк, жийдеси,
Ошол жерде чоңойгон,
Жаңгагы жерге жыгылып,
Ой, чуңкурга жык толгон.
Кайыбы топ-топ жайылып,
Бир топтон атат төрт, бешти,
Кездешсе мерген кабылып,
Бөксөсү арча, төө куйрук,
Кудай таала туш кылган,
Ырысына жер буйруп.
Жандоонун баары карагай,
Жер тизмеги мамындай.

Жерден чыгып жыбылжып,
Өзөнү дайра суу болгон,
Коколору кырында,
Адам бою чоңойгон.
Аттуу киши мааналайт,
Жаан күнү чынында.
Көлөкөлөп олтурду,
Коконун барып жанына.
Кабылан Бакай кемеңгер,
Калктан ашкан айлакер.
Таш дүрбүнү колго алып,
Таамай салып ал карап,
Дүрбү салып шыкаалап.
Кылчайып карап жанына,
Кызык кепти ал салат:
«Баатыр Манас барында,
Биз барбаган жер жок — деп,
Биз албаган эл жок — деп.
Андан кийин Семетей,
Эч душманды элебей,
Эрлиги артык ченебей.
Калган экен ок атпай,
Эки душман эстелбей.
Ангилиз, бараң барбадык,
Аралап уруш салбадык.
Бул көрүнгөн көп душман,
Ал экөөнө окшобойт.
Абдан карап таанышка,
Көзүмдүн жашы токтобойт».
Айтып аны токтолуп,
Опколжуп Бакай козголуп:
«Капырай, балдар, байкагын,
Каарлуу калча келгенби?
Байкап көрсөм бул элди,
Бүткөн бою үпчүлүү,
Аркасы жырык этеги,
Капталынан топчулуу,
Кытай журту болбосун,
Ошол өңдүү көрүнөт,
Абайласам болжолу.
Буттарында кийими,
Баары кебез, кендирден,
Шала кулак тебетей,
Баштарына кийинген.
Жемишти көрсө жайылган,

Жер бетине жабылган.
Тамырын чөптүн суурган,
Табак камыр жуурган.
Кабар алсак болот ко,
Кытай окшойт ушундан.
Акыл жаштан болучу,
Асыл таштан болучу.
Калган кептин кеңешин,
Силердей жаштар кылучу.
Карган абаң мен айтсам,
Каарлуу калча жооң ушу!
Кечээ, чоң Бейжинге барганда,
Кеңдемеде чоң бутун,
Талкалап баарын салганда.
Ошондо кеги калды эле,
Арылбаган жалганда.
Чыкпаган окшойт арманы,
Манастын башын жарганга.
Келген окшойт бул жерге,
Кейишти салчу чоң калча!» —
Деп, ошентип Бакай хан,
Кебин айтып токтолду.
Канчоро баатыр күүлөнүп,
Катуу жаман сүйлөнүп,
Тегеле жаман октолду:
«Жыргалдуу Бейжин жерине,
Жыргап жаткан элине,
Абакем өзүң баш болуп,
Аттанып силер бардыңар.
Алтын шаар калаасын,
Анда тартып алдыңар.
Алыстан сапар жол тартып,
Арып-ачып келиптир.
Каны тарткан калчаны,
Кудай колго бериптир.
Уйга таккан чүлүктү,
Бул өңдөнгөн бүрүктү.
Катардагы дөөлөрүн,
Ат көтөргүс жөөлөрүн.
Айдап жүрүп кыралы,
Кырып салып тыналы!
Качырып барып тиели,
Ата журттан, Кең-Колдон,
Айдап муну иели.
Ылачындай тиели,

Жин-шайтандай буларды,
Кырып, жоюп иели!
Баатыр Манас башында,
Алмамбет, Чубак кашында,
Теңдеше албай кыйратып,
Шаарын берген тушунда.
Айдабай шайтан не болдук,
Шашылып келсе ушунда?!
Жарагым бар колумда,
Жалтаныш жок оюмда.
Баарына жалгыз жараймын,
Мага теңгел киши жок,
Те, калың калмак тобунда!»
Канчоро аны айтканда,
Гүлчоро мындай айтат кеп:
«Токтой турчу, баатыр —деп!
Кылганың сенин, кеп эмес,
Эр Коңурбай болгондо,
Теңдешер душман теги эмес.
Кытайда арбын алптар бар,
Калмакта канча баатыр бар.
Аттанып барып бул жерден,
Ал жерде өлгөн баатырлар!
Ал ошондой бош болсо,
Атаң Чубак эр кана?
Алмамбет, Сыргак шер кана?
Арстан Манас бел кана?!
Айланаңды ойлонуп,
Акыры түбүн сен сана!
Каарлуу Коңур эр ошол,
Баарын салган балаага.
Көмдүрбөй сөөгүн таштаткан,
Эндекей сары талаага!
Каарына алса чоң туңша,
Каптап кетчү чоң балаа.
Казаптанса Конурбай,
Каарына кылат ким дабаа?!
Алактап бекер сүйлөйсүң,
Акылың жок, сен бала.
Карылардан мен уккам,
Ашыкма Чубак — деп уккам.
Эңтелеп Чубак барганда,
Каткалаңдын Кыз Сайкал,
Көмө сайып салганда,
Минген атын тутултуп,

Алмамбет алган кутултуп.
Сен ошонун уулусуң,
Бекер кайрат кылышың.
Асили түбү ишке ашпайт,
Тилдешпей кылган урушуң.
Тымызын барып тил албай,
Бүтөт кандай жумушуң?!»
Анда Бакай муну айтат:
«Гүлүстөн, жарайт айтканың,
Балдар, сөзүм байкагын.
Кылдыр-кулдур сүйлөшүп,
Кытайдын тилин билчүң, ким?
Калдыр-кулдур сүйлөшүп,
Калмактын тилин билчүң, ким?
Тетиги, кайнап жаткан калың кол,
Кабар айтып барчууң, ким?»
Гүлүстөн туруп кеп айтат,
Күлүмсүрөп муну айтат:
«Сенин атаң Чубактай,
Менин атам Алмамбет,
Түшкөнүнө карабай,
Терген болуп абыдан,
Антип-минтип түгөнгүр,
Аттардын жетти жанына.
Черүүсү окшойт калмактын,
Азамат окшойт жалгыз жан.
Ат баккан жерден табылды,
Калмагынча ийилип,
Салам айтып калганы.
Салам айтып барса да,
Калмак алик албады.
Саламдын алик ордуна,
Бул болду калмак айтканы:
«Жаныма жакын жолобой,
Айткын кебиң ыраактан.
Улугубуз кеп айткан,
Саламга алик алба —деп,
Ушуну чындап бек айткан.
Экөөң турсаң бир жерде,
Башка адам келсе жаныңа,
Тааныбасаң экөөң тең,
Кылычтап аны жайла —деп.
Мен жалгызмын, билбеймин,
Эгер болсо жолдошум,
Тааныбаса ал дагы,

Төгөт эле каныңды,
Алат эле жаныңды.
Өлтүрөт бекер өзүңдү,
Оём сенин көзүңдү.
Жаныма келбей бат жогол,
Эгер уксаң сөзүмдү!»
Калмак кебин бүтүрдү,
Алмамбеттин Гүлчоро,
Кара баштуу бендеден,
Кашка туулган эр чоро.
Тили таттуу, боору таш,
Калмакча сүйлөп калдырап,
Айтты мындай балдырап:
«Укчу, баатыр, кебимди,
Ушу сага келишим,
Өлө турган жеримби?
Зилим кытай эли элем,
Жалгыз чейрек жер менен,
Күн кечирип сей менен,
Жалгыз эшек мал менен,
Жан багалбай нанга зар,
Жаман турмуш көрчү элем.
Көк-сак айдап эр-катын,
Тирикчилик кылчу элем.
Өткөн күндүн биринде,
Чолок мылтык асынып,
Элдер дүрбөп шашылып,
Сары кийип баарысы,
Кең көкүрөк далысы,
Чокмор алып барышты,
Казатка жүрүп калышты.
Аттуу жүрүп нан жешти,
Түшүп калса барчасы,
Карабай таштап кетишти.
Аскер эркин, карды ток,
Түйшүк менен кээри жок.
Жыргайт экен ушул —деп,
Оюма бул кеткени.
Кош айдап жүрсөм телмирип,
Мылтык алып эл келди.
Ана-мына дебеди,
Үстүмө кийим тон берди,
Колума дары, ок берди.
Буруттун элин чабабыз,
Бекерден мал табабыз.

Оюма кеткен ошондо,
Чоң кудай маа нак берди.
Ошол жолку урушта,
Түшүп бурут колуна,
Кул болдум минтип шорума!
Ошондон бери карата,
Бул буруттун элдери,
Орун берип оңдурбайт,
Уктатып уйку кандырбайт.
Жумшап жаным тындырбайт,
Жүз, колумду жуудурбайт.
Отун терип келгин —деп,
Чай кайнаткын болгун—деп,
Так шайымды кетирет.
Таалайга ушул иш болуп,
Мурункудан кийинки,
Түйшүгүм менин күч болуп.
Келген жерим, элимди,
Сагынып жүрөм нес болуп.
Күн өтүп кетип баратат,
Таң атып, кайра кеч болуп!»
Деп, ошентип Гүлчоро,
Жашырчуудай болду эле.
Көп аттарды баккан жан,
Көрүп туруп чорону,
Акылы айран болду таң.
Ал аңгыча камынып,
Арстан туулган Гүлүстөн,
Калмакча кылып кааданы,
Анжиандын ак куурма,
Жез чылымга салды эми.
Кырып алып жер кууга,
Буркуратып сорду эми.
Найын кагып арытып,
Тамекисин жаңыртып.
Жер куу чагып тутантып,
Кош колдоп суна берди эми,
Үстүнөн түтүн чубалтып.
Чылым сунуп тартышып,
Ичинде сырын айтышып:
«Нескаранын элимин,
Эң эле мурун келипмин.
Кең-Кол деген жер экен,
Кыргыз деген эл экен.
Кара кыргыз улугу,

Семетей деген эр экен.
Сан миң аскер кол менен,
Чапкалы келди ошону.
Мен миң кишинин башымын,
Өтөсүн алып атынын,
Ат бактырып тоо-ташта,
Карагайда жатамын.
Өлбөй тирүү мен барсам,
Үйүңө салам айтамын.»
Жанашалаш олтуруп,
Билип чоро алганы.
Туйгузбастан тигинин,
Алкымынан кармады.
Кайсы жактан чыкты экен,
Жаны кетип калганы.
Сүйрөп барып кабаккй,
Черге тыгып салганы.
Үстүндөгү бар киймин,
Сыйрып тоноп алганы.
Кебин угуп абыдан,
Киймин кийип жаңыдан,
Асталай басып Гүлүстөн,
Эр Бакайга барганы.
Бакай менен Канчоро,
Кум кайрак таштан бүлөө алып,
Кылычты кармап эгешип,
Жаткан экен белесте,
Найзанын учун бүлөшүп.
Жанына жакын барганда,
Бута атымча калганда,
Канчоронун көзүнө,
Келаткан калмак көрүндү.
Көрө салып Канчоро,
Жүрөгү чыгып кабынан,
Найзасын кармап сабынан,
Саямын деп жүгүрдү,
Ашыккандан абыдан.
«Энтеңдеген, чунак кул,
Энтеңдебей шүк олтур!
Темтеңдеген, чунак кул,
Темтеңдебей тынч олтур!
Балакет басып алдыбы,
Көзүң агып калдыбы?
Тааныбайсың мени» — деп,
Гүлүстөн айтып салганы.

Таанып алып Гүлүстү,
Туруп калды Канчоро.
Барган, көргөн баарысын,
Айта салды Гүлчоро:
«Калмак экен билдим — деп,
Абам колго түшкөндө,
Кайсы бет менен Канчоро,
Аралайт элек элди — деп.
Таалайыбыз бар окшойт,
Абам тирүү өңдөнөт.
Коргонго кирип алганбы,
Корголоп жаны калганбы?
Же болбосо, абаке,
Менин ойлогонум жалганбы?
Келген душман манжудан,
Калбаган окшойт эч бир жан.
Дагы эле келип жаткансыйт,
Топ-топ болуп аркадан.
Кандай жумуш кылабыз,
Кандай уруш салабыз?» —
Деп, ошентип Гүлчоро,
Көргөндүн баарын билгизди.
«Акыл жаштан эмеспи,
Асыл таштан эмеспи,
Карыган абаң не кылат?
Калганын, балдар, билгин» — деп.
Бакай турду эпеңдеп.
Канчоросу оолугуп:
«Манжу болсо, келген жоо,
Кыйкырып барып тиели.
Кыйындык кылса каңгайлар,
Кылычташып көрөлү.
Ажал жетсе кудайдан,
Аралашып өлөлү.
Коркконсуп жатсак кыр-кырда,
Тирүү кайдан көрөлү,
Коргондо калган төрөнү?
Аш-азыгы бар болсо,
Сууну кайдан табат» — деп,
Канчоро айтты мындай кеп.
Гүлүстөн анда кеп айтып:
«Койгун, баатыр, кебиңди,
Ит уксун муну — деп айтып.
Абамдын камын кылбагын,
Ойлонуп акыл кылайтып.

Билип жүрөм мен баштан,
Көл жарылып калат — деп,
Абам менен энемдин,
Байлап сууну койгонун.
Байкап угуп сөзүмдү,
Баатырым өзүң ойлогун.
Дагы үч ай жетет ко,
Ойлоп көрсөм болжолун.
Экөөбүз мында турабыз,
Жайында жатат он төрт хан.
Кабар кылсак хандарга,
Кайраты толук жандарга.
Эп келсе ушул кеңешим,
Касиеттүү абама,
Убадалуу күн болжоп,
Байтайлакты жиберсек.
Байрак тиктеп, туу сайып,
Бадирек жоого биз тийсек.
Бекер жатпай аңгыча,
Азы-көбүн бул элдин,
Аралап жүрүп биз билсек».
«Болот, балдар, болот» — деп,
Борсулдап Бакай күлдү эле.
Гүлчоро баатыр кат жазып,
Он сегиз күн болжолун,
Ошол катка бек жазып.
«Ушул сапар келбеген,
Ушаландың — деп жазып.
Калтырбай колуң айдап кел,
Каңкордун көөнүн жайлап кел!
Түк койбой элиң айдап кел,
Түгөнгүр көөнүн жайлап кел!
Он сегиз күндөн калба—деп,
Ойлобой жатып алба» — деп.
Катын тамам кылганда,
Кабылан Бакай чоң мөөрүн,
Аягына бек басып,
Бозжорго тулпар ат берип,
Туруп калды калгандар,
Байтайлакты атказып.
Бала баатыр Байтайлак,
Колуна хандык кат кармап,
Мине турган алыска,
Бозжоргодой ат тандап.
«Кандай барып келем — деп,

Кантип кабар кылам» — деп.
Жалгыз ооз абал билдирбей,
Бура тартып аттанып,
Жүрүп кетти дыр коюп,
Жолдошу анын бир барчу,
Жүз кишидей шаттанып.
Барар жери чунактын,
Күн батышы Испанда,
Күн чыгышы Кытайда.
Он төрт хан элин сурасаң,
Орто жери ушунда.
Өзү жалгыз күүлөнүп,
Бастырды бала кенебей.
Жоргонун башын чулгутуп,
Артынан чаңын бургутуп.
Болушунча камчылап,
Алдындагы жоргону,
Кара терге жуурултуп.
Боз бала кетти ыраакка,
Кандим болгон канкорлор,
Жата албайт бекер быякта.
Эр Гүлүстөн турбады,
Белин бекем бууганы.
Кыны жок шамшар байланып
Кытайга кетти шайланып.
Кечке чейин жөө басып,
Коңурбай турчу чатырга,
Кечинде жетти айланып.
Камыштын чыккан түбүнөн,
Жалгыз булак кара суу,
Таттуу анын суусу — деп,
Хандар иччү суу экен.
Айчүрөктүн ордосу,
Ага жакын жерде экен.
Алп Коңурбай, чоң төрө,
Адырайган, зор төрө,
Өзү тажаал, куу төрө,
Падышалык чатырын,
Басса пилге жүктөтүп,
Алып келип заңкайтып,
Айкын талаа Кең-Колдо,
Тигип салган кези экен.
Карылардын макалы,
Кайсы укмушун айталы?
Жансызда камыш чоң болгон

Жандууда балык зор болгон.
Гүлчоро баатыр ошондо,
Камыштын кирип ичине,
Көз жиберип чатырга,
Токтолуп калды кичине.
Атасы баатыр Алмамбет,
Калтырып кеткен мураска,
Тутамга толбос жалгыз ооз,
Таң калгандай сырты кооз.
Жети кабат таш дүрбү,
Он эки таштан орноткон,
Отуз күндүк жол болсо,
Он бута атым келтирген.
Ачууланып тиктесе,
Утур келген адамдын,
Жүрөгүн жарып өлтүргөн.
Бой тумар чалыш кабы бар,
Болжолу жок дүрбүнүн,
Болоттон кылган сабы бар.
Болумдуу тууган Гүлчоро,
Сууруп алган чагы бар.
Чатырга салды элеңдеп,
«Кирер жери бар болсо,
Жазасын түндө берем» — деп.
Чүпүрөк тышы көрүнсө,
Ичи темир тор экен.
Жалгыз эмес темир тор,
Үч кабаттап эштирген,
Темир аркан ошону,
Сыртынан тартып салыптыр.
Киремин деген ушуга,
Гүлчоронун шору экен!
Ууктарын бекиткен,
Коргошун, коло аралаш.
Жаткан уйдай коргошун,
Сом темирди кынаткан,
Кыйрынан таштап сулаткан.
Тик көтөргөн жыгачын,
Ал темирге улаткан.
Таманы жынжыр беш кабат,
Так ушундай чатырга,
Таакат кылып ким барат?
Жети катар эшиктүү,
Киши кирер тешиктүү.
Хандар менен ашпоздун,

Ортосунда көшөгө,
Ошол кездин балбаны,
Бой урса араң чыккындай,
Өтөмүн деп ошого.
Чай кайнатып нан берген,
Ашпозу турат бир жакта.
Алты бөлмө ал чатыр,
Баарысында бир эшик.
Алты түрлүү жаракты,
Оңдоп кармап тептегиз,
Өңкөй чокмор кармаган,
Одурайган балбандар,
Он айланып алыптыр.
Көрүп муну Гүлүстөн,
Күмөндөнүп калыптыр.
Так ошол кезде алдынан,
Колуна нөгөй көтөрүп,
Чыгып чайчы чатырдан,
Камарабай ал чайчы,
Булакка нөгөй батырган.
Жармашып чоро шыйракка,
Шыйрагынан көтөрүп,
Башын сууга малганы.
Сүйрөп кирип камышка,
Өлтүрө коюп кийимин,
Өзү кийип алганы.
Айла менен жайлады,
Жыланачтап чечтирип,
Сырткы киймин алганы.
Буту-колун бек байлап,
Сууга таштап салганы.
Чайчынын киймин бүт кийди,
Колуна кармап нөгөйдү,
Асталай басып жетти эми.
Эшиктен кире берерде,
Эми чоро ойлонуп;
«Акылымды алдырып,
Ашыгып калган экемин.
Жалгыздыгы курусун,
Шашылып калган экемин.
Коендон окшош сырдаган,
Он эки сандык бар эле.
Ойлобопмун мен мурун,
Канты кайда, чай кайда?
Наны кайда, бал кайда?

Ачык сурап мен билип,
Анан муну сойбопмун.
Аларды анык билгенде,
Чай ордуна уу чылап,
Хандардын баарын жоймокмун.
Эми муну оңор жок,
Буйруганы болор» — деп,
Алты эшиктен өттү эле.
Ал чатырдын төрүндө,
Ашканага жетти эле.
Түтүнү жок, жалын чок,
Түгөнгүрдүн оту бар.
Чайын асты ушуга,
Коңурдун туура тушунда.
Жыйын ачып, сөз сүйлөп,
Коңурбай жатат ушунда.
Анын ушул иштерин,
Жөн бир киши билбеген.
Үч миңче башчы болгондун,
Бир да бирөө үстүнө,
Өзүнчө басып кирбеген.
Коңурбайдын кеби бул:
«Азыр болгун, каңгайлар,
Кордук көрөр жериң бул!
Кең-Кол деген жер ушул,
Каарлуу кыргыз эл ушул.
Каарланса Семетей,
Каныңды төгөр жер ушул!
Камоодо калды коргондо,
Канымет анда болгонго.
Оюңа алгын, каңгайлар,
Оңой жоо — деп — ойлонбо!
Чылабанын тукуму,
Чырга тууган ушуну.
Сорандыктын өз уулу,
Согушка тууган нак ушул.
Алмамбет азган Бейжинден,
Качып кетип элиңен.
Баштап барып кыргызды,
Ушул бурут элинен,
Тартып алып калаңды,
Так шайыңды кетирген!
Тартууга бердик эки кыз,
Танбай сөздү угуңуз.
Эсен хан кызы Бирмыскал,

Өзү алган Алмамбет.
Ошондон калган бир тукум,
Гүлчоро деген карабет.
Кайраты толук жан деген,
Он эки уруу тил билчү,
Өтө эле шум ал деген!
Атканын жазбас мерген — дейт,
Чапканын жазбас балбан — дейт.
Сайганын койбос сардар —дейт,
Сан жылкыңды бир алган,
Салтанаттуу Толтойду,
Он төрт, он беш жашында,
Томкоро сайып алган — дейт.
Чыңкожону сойгон — дейт,
Канын ичип тойгон — дейт.
Өжөрлөнсө алат — дейт,
Өчөшсө түйшүк салат — дейт.
Айлакерлик, кемеңгер,
Баарысын жалгыз алган — дейт.
Өткүр чыгып Гүлчоро,
Бакай бекер калган —дейт!
Азыр болгун баарыңар,
Караң менен ханыңар.
Эндекей минтип жүргөндө,
Эбиңди табат билип ал!
Билинбей кирсе тешиктен,
Кирип калса эшиктен,
Байрак сайып, туу жайбай,
Баарыңар жатып калдыңар.
Күмөндүү киши көрүнсө,
Саламга алик албаңар.
Жакшы сөз айтса көрүшүп,
Жалпаңдашып калбаңар!
Бир жерде турса эки адам,
Башкадан келсе бир адам,
Тааныбасаң экөөң тең,
Кылычтап башын жайлаңар.
Коңурбайдын бул сөзүн,
Түк унутуп калбаңар!»
Калдайдын уулу чоң Коңур,
Каардуу баатыр оңбогур.
Айтып жатат ант ургур,
Ар кандай сөздү кутургур!
Аңгыча болбой камынып,
Чайнектен булоо буркурап,

Чоргоосунан чыркырап,
Чайы кайнап чыкты эле,
Гүлчорону көрсөңөр,
Мына ушундай мыкты эле.
Чайын таап алам —деп,
Сандыкка ачкыч салыптыр.
Көрбөгөн мурун чунагың,
Нанды кармап калыптыр.
Оозу хандар сөзүндө,
Өрттөнүп өлгөн Коңурбай,
Көзү аны чалыптыр:
«Алмамбет уулу Гүлчоро,
Чайчы болуп алганбы?
Чайчыбызды өлтүрүп,
Чатырга кирип калганбы?
Анык чайчы бул болсо,
Ажалы жетип калганбы?
Азыр болгун жанга — деп,
Ар кандай нерсе керекти,
Жаза кармап калба—деп,
Тапшырдым эле башында,
Укпай чайчы калганбы?
Тамтаңдап калды баятан,
Тааный албай чай, нанды.
Баргының, желдет, бар—деди,
Кылычтап башын ал —деди!
Кызыталакты өлтүрүп,
Кабакка сүйрөп сал»—деди!
Адамдын кулак, мурдунан,
Тумар кылып тагынган.
Кан ич десе күлүңдөп,
Сүйүнүп баары жабылган.
Тура калып жөнөдү,
Он эки желдет жанынан.
Солк этип койбой эр чоро,
Зоңкоюп өөдө болду эле.
Аскарлуу тоодой чоң чоро,
Ашыкпай өөдө болду эле.
Көрө салып чорону,
Кокуйлап Коңур ошондо,
Мууну анын бошонду:
«Айтпадымбы бая эле,
Оң далысы кең экен,
Ойротту бузар эр экен.
Сол далысы кең экен,

Соорунду бузар эр экен.
Кең көкүрөк, сом далы,
Өзү балбан неме экен.
Ажыдаар ооз, жалын көз,
Жазы маңдай, жазык төш,
Кан төгүүчү неме экен!
Турбагыла камынып,
Туткунда, баарың, жабылып!» —
Деп, Коңурбай калчасы,
Катарда балбан канчасы.
Үксөйдү башка чыккан чач,
Үйдөй болгон чоюн баш.
Он эки канат ордодой,
Чокморлорун булгалап.
Ордунан копту балбандар,
Жанаша турган сардарлар.
Как ошону көргөндө,
Кишиде кантип жан калар?
Карап турат түгөнгүр,
Жалгызмын — деп — тайманбай,
Ушундай учур маалда,
Гүлчоро эмес кара таш,
Тура алабы зарланбай?!
«Чуркап жете барсам — деп,
Буурул сакал калчаны,
Мууздап кардын жарсам» — деп.
Жете барар жери жок,
Ортодо турат балбандар,
Кайта кетер алы жок,
Кандай кылар айла жок.
Так ошондо кылт этип,
Акыл ага табылган.
Алты катар чатырга,
Жалгыз чырак жагылган.
Кыны жок жалаң шамшарды,
Толгой тартып жеңине,
Сабынан бекем кармады.
Туткасы алтын, сары жез,
Жагылуу турган чыракты,
Качырып барып салганы.
Чачылып чырак түн түшүп,
Калмагынча калдырап,
Манжуларча балдырап,
Кытайынча кылдырап,
Эр Гүлчоро кулдурап.

«Карма,— десе,— карма»,— деп,
Кармоочунун бири ал.
«Өлтүр,— десе,— өлтүр»,— деп,
Өлтүрчүнүн бири ал.
Ошентип жүрүп бултаңдап,
Эшикке чыкты эр сардар.
«Эми кантип кетем — деп,
Бурма таштан, жез ноого,
Бурулбай барып жетем» — деп.
Токтобой мында чебердеп,
Аралап камыш сереңдеп.
Жете барды жез ноого,
Кереметтүү зор калча,
Келер замат билиптир,
Алтымыш уруу кытайдан,
Бирден киши ылгатып,
Кайтартып ноону коюптур.
Жапа жемиш, чөп чардан,
Жыйнап алган алардан.
Кырк-элүүдөй адамы,
Колуна чөкү кармаган.
Кужурашып сүйлөшүп,
Курсагынын камын жеп,
Кыжылдашып жатканда,
Коржоңдоп чоро барганы,
Тогуз, ону арыкта,
Топтошуп туруп алганы.
Жогортон келген улуктай,
Ошондо буйрук салганы:
«Ишенимдүү киши —деп,
Бүтүрөт булар ишти —деп.
Кайтартып койсо арыкты,
Бадыректер оңбойсуң,
Бекер ашка кыныксаң,
Бейкут өлүп сойлойсуң!
Бүгүн келди бир нөөмөт,
Эртең кайдан келет — деп,
Кызыталак иттердин,
Кылган иши кандайдыр,
Анык өзүм көрөм» — деп.
Көргөн болуп жанашып,
Ачуусу келип жан ачып.
Бакай абаң айткандай,
Темирден кылган капкасын,
Тартып алып түгөнгүр,

Алысыраак ыргытып,
Карап калды түгөнгүр.
«Гүлчоро кылган иши —деп,
Билип калсын абам —деп,
Камтый кармап беш-алтоон,
Сууга салып жиберди.
Суу кескилеп албас — деп,
Таратып көлгө салбас —деп.
Бешөө кирсе, экөө сак,
Көлдүн суусу калар —деп.
Гүлчоро кылган экен — деп,
Арстан тууган, абакем,
Көңүлүнө алар» — деп.
Камыш менен аралап,
Качып кетти бааналап.
Таңга жакын болгондо,
Эр Бакайга барганы.
Кобурлуу тууган чунагың,
Кобурап кебин салганы...
Муну мындай таштайлы,
Сыр коргонго Коңурбай,
Кол салганын баштайлы.

ГҮЛЧОРО МЕНЕН КАҢЧОРОНУН КАЙРАТЫ, КЫРГЫЗДАРДЫН КОЛ КУРАШЫ

Кабылан туулган Гүлчоро,
Калайман салып Коңурга,
Качып кайра кеткенде.
Каарлуу калча Коңурбай,
Айгайды катуу салганы,
Алптарынын баарысын,
Азыр жыйып алганы.
Бүткөн бою дирилдеп,
Сакалы кетип бириндеп,
Чырды мыктап баштады.
Ана-мына дебестен,
Чатырды жүргөн күзөтүп,
Алтымыштай балбандын,
Башын кесип таштады.
«Ангүштүн уулу Кытан алп,
Карагер минген Казан алп,
Манжудан чыккан Мангүш алп,
Калмактардын Каман алп,
Тукуму болсо келишсин,

Кол эсебин беришсин!
Алтымыш алптын ордуна,
Башчы болуп кетишсин!
Кечеги келген бурутту,
Киргизип ийип чатырга,
Эмне деген кылык бу?
Минтип жүрсөң калмактар,
Бейжинге аман кетпейсиң,
Жериңе такыр жетпейсиң!
Ушул кылган айбыңа,
Семетей кармап бересиң.
Аны кылбайт экенсиң,
Кызыкты менден көрөсүң,
Кырылып баарың өлөсүң!» —
Деп, өкүрүп калганда,
Хандардын баары калтырап,
Тик карабай жалдырап.
Балбандын баары бүжүрөп,
«Бурхун, өзүң, колдо» — деп,
Ичтеринен күбүрөп.
Эч аргасын таба албай.
Эсин жыйып ала албай
«Буруттан мурун бул Коңур,
Түпкө жетет экен — деп.
Түгөтүп кетсе өз колун,
Бул жалгыз кайда кетет?» — деп
Сайхын дешип баш уруп,
Кеп кыла албай турганда.
Манжунун ханы Нескара,
Желбегей чапан жамынып,
Жок жерден акыл табылып.
Ач жолборстой чамынып,
Акырайып калганы,
Айтып кебин салганы:
«Кызыталак буруттун,
Балбанын байлап алчууң кел.
Балакетти башына,
Барып такыр салчууң кел.
Очогор атчуу чоңуң кел,
Чоюнбаш чапчуу зоруң кел!
Жебеге мыкты эриң кел,
Желмогуздай бурутту,
Жеп алуучу шериге кел.
Мылтыкка кыйын мыктууң кел,
Найзага чебер ыктууң кел.

Жазайыл атчуу мерген кел,
Жаага огун керген кел.
Койчагыр атчууң калбай кел,
Койгулашчу балбан кел.
Басташканын майданда,
Башын кесип алган кел!
Коргонун бузуп Манастын,
Өчүргүн атын Таластын!
Семетейди байлап кел,
Айчүрөгүн алып кел,
Ат көтүнө салып кел!
Дүмөктүү катын Чүрөктү,
Хан Коңурга алып бер!
Карап турбай, бол — деди,
Аттансын азыр кол — деди,
Сый алып, бизден оң — деди!»
Хандан өкүм болгону,
Кара таандай калың кол,
Тегеректеп коргонду,
Он айланып толгону.
Чокморчулар алдында,
Балтанчандар жанында.
Найзачылар соңунда,
Укмуштуу курал колунда.
Дүрдүгүп катуу жүрүштү,
Хандары айткан жумушту,
Бүтүрө коймок оюнда.
«Кызыталак буруттун,
Коргонун чагып салалы.
Байлап келип төрөсүн,
Коңурдан сыйлык алалы!
Айчүрөгүн учурбай,
Аккуу кылып кубултпай,
Аны кармап алалы!» —
Деп, ойлонуп жакырлар,
Хандан тойгон капырлар,
Коргонго барды жыйылып.
«Бузуп кирип кетем» — деп,
Үйдөй болгон чоюнбаш,
Күүлөп колго алышты,
Күрсүлдөтүп салышты.
Балтачандар барышты,
Барсылдатып чабышты.
Тийгенде чокмор чак этип,
Айбалтасы шак этип,

Чоюнга тийген немедей,
Каңгып кайра жанышты.
Айкөлүң салган коргонду,
Бузамын — деп — ойлогон,
Кайдан келген акмак бу?
Аңгычакты болбоду,
Алты миңдей балбаны,
Дарбазага барганы,
Барганда кайра жанбады.
Жандан тойгон капырлар,
Коло менен чоюндан,
Уютуп салган эшикти,
Чокмор менен салганы.
Киште ойногон Семендин,
Кулак-мээсин жарганы.
Ошондо серпилип карап Семетей,
Жанындагы балдарга:
«Чапкылатпай эшикти,
Ээлеп алып тешикти,
Аңгыратпай айдап ий,
Эшиктеги эшекти!»
Дегенде эрен Семетей,
Эригип жаткан балдарга,
Эрмек эми табылды,
Баары бурбай жабылды.
Эшиктеги жакырлар,
Ажалдуу окко кабылды.
Чыдай албай баргандар,
Кайра качты жайыла,
Мылтыктын үнү чыкканда!
Аркадагы калмактар,
От коюшуп калышты,
Очогорго жабыла.
Коргонго оозун каратты,
Маша колдоп баары атты.
Кыргызга кылчу зыян жок,
Ортодоку аскердин,
Үч миңин өзү кыйратты.
Ошол кезде карасаң,
Атылып мылтык тарсылдап,
Очогор үнү карсылдап.
Жебелер учуп зыркырап,
Угулуп үнү чыркырап.
Койчагыр огу бадырап,
Жазайыл огу коргонго,

Түшүп жатты дабырап.
Күнү-түнү токтобой,
Жер жайнаган чок болду.
Бүткөндөн бери кара жер,
Мындай атыш жок болду.
Түтүн болуп дүнүйө,
Тумчугуп араң токтолду.
Ошол кезде Семетей,
Ордунан араң козголду.
Коргондун чыгып кырына,
Карап турду эр Семең,
Калмактын салган чырына.
Абайлап Семең караса,
Арзан жоо эмес чынында.
Жан шериги баатырдын,
Айчүрөк бар жанында:
«Ой, Чүрөк, бери кел — деди,
Ылдамыраак камынып,
Учуп чыккын сен — деди.
Кабылан Бакай, Жамгырчы,
Гүлчоро менен Канчоро,
Аларга кабар бер — деди.
Тепсетпей Талас жеримди,
Тебөөрүн кылбай элимди.
Нескара, Уушаң, Мурадил,
Коңурбайын баш кылып,
Кармап келсин эрини,
Орундатсын кебими.
Буудан Буурул атыма,
Токуп келсин ээрими!
Атамдын кегин алайын,
Айдап жерден салайын.
Коңурбайын баш кылып,
Калмактардын баатырын,
Алмамбет, Чубак эрендин,
Музбурчак, Сыргак берендин,
Көзөл Көкчө жездемдин,
Жолуна курман чалайын.
Эби келген кези экен,
Мен кумардан чыгайын!
Көпкөн курсак басылсын,
Көрүп туруп баарысын,
Абамдын чери жазылсын,
Энемдин көөнү ачылсын!
Кыргыздын тынсын санаасы,

Кыргызга пайда тийгизсин,
Кыраан Манас баласы!
Уч, Айчүрөк, турбагын,
Канатыңды ыргагын!» —
Деп, Семетей калганда,
Бул дүнүйө жалганда,
Кайраты толук Семендин,
Кашында болбой арманда.
Бакай баштап төрт берен,
Кеңеш кылып жатканда,
Айчүрөк келип калганы.
Нур чагылып асманда,
Кылымда мындай ким болгон?
Түгөнүп калган Айчүрөк,
Келгени канча жыл болгон.
Жамгырчы менен Бакайга,
Көрүнбөй жүргөн келини.
Көзүнөн караан учканда,
Өзү басып келгенби?
Көшөгө кылып бетине,
Кайын иниси балдарды,
Кабатына олтуруп,
Чүрөк сүйлөп кеп баштайт,
Акырын айтып бек таштайт:
Келген душман каңгайлык,
Алп Коңурбай баштаган.
Коргонго кирип кутулдук,
Семетей баштап жалпы аман.
Атанын жыйган мал-мүлкү,
Аркасын көрүп турабыз.
Сасып кетти көл бүткөн,
Кысталып суудан турабыз.
Аккуу кебим кийем — деп,
Айланып чыгып асманга,
Аксакал абам карыга,
Айтып кабар берем — деп,
Ок жедим кандуу чалгынга.
Кереметтүү зор калча,
Учарымды билиптир.
Шыпшайдар уулу Кожожаш,
Мергенди ала келиптир.
Түндөсү өтөр жолума,
Булуттун үстү бетине,
Жылдыздын асты оюна,
Буктурма коюп салыптыр.

Болжоп тарткан жаасы бар,
Учуп келе жатканда,
Кез болуп калдым курган жан!
Кашка куйрук түбүнөн,
Таарып өттү тарткан жаа.
Эңкейип алдым колума,
Түшүп кетсе куйругум,
Келбейт ко ишим оңуна?!
Ок жаа тарткан эмеспи,
Кандырып кайра соңунда.
Алмалуу-Булак, Шумкар-Таш,
Атып учуп келатсам,
Жаркылдап жарык бөлүнөт,
Жакындап келип карасам
Карааны абам көрүнөт.
Түшүп көрдүм силерди,
Эл башкарган бийлерди».
Семетейдин айтканын,
Ийне жибин калтырбай,
Айчүрөк айтты аларга.
Эр Гүлүстөн камынып:
«Каны дары кытайдын,
Сууну байлап жибердим.
Кадыр жам болгун андан» — деп,
Кабарды айтып салганы.
Тамагын кырып хан Бакай,
Кепти баштап калганы:
«Чүрөк, асыл келиним,
Мындан нары сен менден,
Качпай жүрө бергиниң.
Келген жоонун кабарын,
Гүлчорону жиберип,
Эки жолу билгемин.
Басып жаткан Кең-Колду,
Калмак, кытай жоо экен.
Катылып келген өзүнчө,
Каарлуу калча Коңурбай,
Баягы, каңгайдан келген тоо экен.
Айтышынча Гүлчоро,
Жарактары кыл экен.
Балбанынын мингени,
Кылыч тумшук пил экен.
Ээрчитип келген колдору,
Эбегейсиз көп экен.
Азыктын камын кылышпай,

Жегени такыр чөп экен.
Тегин карап олтурса,
Алакандай кыргызды,
Тепсеп кетчү неме экен!
Ушул жагын болжолдоп,
Жалгыз кирип бара албай,
Жакырдан өчтү, ала албай.
Олтурган ушул белесте,
Жатып калдым мамындай.
Он төрт ханды чакырып,
Байтайлакты жибердим.
Жакында келип калышар,
Узакка кетпей Айчүрөк,
Кыргыз да салгылашып калышар.
Кандай уруш салабыз,
Кандай арга кылабыз?
Ойлоп, балдар, көргүлө,
Орундуу акыл бергиле»,
Бакай айтып салганы.
Атасындай желиккен,
Канча жылдан бер жакка,
Казатка барбай эриккен.
Кадырлуу Чубак баласы,
Канчоро айткан кеп экен:
«Аркадан кол келгиче,
Бизге көмөк бергиче,
Элебей жатсак бул жерде,
Эби жок душман көп экен,
Эндекей жаткан кыргызды,
Четинен алып кирбейби?
Жат душман элди аяйбы?
Көк ичеги балдарды,
Көксөө болгон чалдарды.
Ойротто жок уздарды,
Оймок ооз кыздарды.
Келеңгир чачпак келинди,
Онду тууган баатырдан,
Очок ээси кемпирди.
Тал чыбыктай жаштарды,
Такыр кырып ийбейби?
Ичегисин чубалтып,
Итке салып бербейби?
Макул келсе силерге,
Гүлчоро менен экөөбүз,
Күн алыстап баралы.

Көңүлү бузук душманга,
Көп түйшүктү салалы.
Аркадан кол келгиче,
Манжу менен калмакты,
Маңбаш кылып туралы.
Кол киргенде кирербиз,
Коондой ичин тилербиз.
Жан аманат турганда,
Коргондо жаткан абама,
Ат жеткирип берербиз». —
Деп, Канчоро калганда,
Абаң Бакай карысы,
Айчүрөк, Гүлүс баарысы,
«Акылга сыят ушу» — деп,
Башын ийкеп калышы.
Эр Гүлүстөн айтты эми:
«Жеңеке, турба, кайт — деди.
Ушундай кылсак болобу,
Абама өзүң айт — деди.
Ак калпак кыргыз элиң бар,
Акырет кеткен атаңдын,
Арбагы азыр мында бар.
Кабылан Бакай абам бар,
Алп Жамгырчы карың бар.
Андан кала бергенде,
Артыңда чороң биздер бар.
Өлбөй тирүү турганда,
Өрөпкүгөн душманды,
Уу сепкендей кылабыз.
Уйпалап салып тынабыз,
Кең-Колду тартып алабыз.
Кесиреттүү душманга,
Кеткисиз балаа салабыз.
Эсирген жүржүт Коңурдун,
Эсебин эптеп табабыз.
Элөөрүгөн иттердин,
Эшектей кардын жарабыз.
Агызып канын жаябыз,
Эртеде өткөн эрлердин,
Алмамбет, Чубак шерлердин,
Эми кегин алабыз.
Абама айтып барарсыз,
Хан Бакайдан кеп угуп,
Кеп ушундай» — деп угуп.
Токтолуп калды Айчүрөк,

Калканы жонго артылып,
Айбалта жанга байланып,
Ачалбарс колго карманып.
Сырнайзасын зыңкыйтып,
Каралатты кындыйтып.
Туулгасын жаркытып,
Асабасын жайылтып.
Каарын салып жүзүнө,
Канчоро баатыр аттанды,
«Мен кеттим» — деп, жар салды.
Кармап алып калам — деп,
Гүлчоро чуркап калганы.
Карабай кетти Канчоро,
Каардуу баатыр эр чоро.
Ашкере болдук бүгүн — деп,
Бакай абаң, Гүлүстөн,
Басып чыгып белеске,
Барып булар караса,
Күүлөнүп алган Канчоро,
«Манастап» ураан чакырып,
Кымылдаган кытайга,
Кирип барды качырып.
Сүрдүгүп кеткен киши жок,
Канчородон дайын жок.
Кайып болду ошондо,
Топ ичи болуп жалын, чок.
Эртеси күнү кечинде,
Кечки бешим кезинде.
Каралат чыкты жалтылдап,
Канатын күүлөп закымдап.
Оттоп калды түгөнгүр,
Бөксөлөп келип жакындап.
Эр Гүлүстөн күйүгүп,
Жаралуу аркар куугандай,
Этегин өөдө түрүнүп.
Эңиш тартып энтеңдеп,
Жетип барып караса,
Кол балтаны таянып,
Эси ооп, шай кетип,
Таноосунан тер кетип,
Турган экен Канчоро
Оозунан көбүк кан агып.
Карала атты чылбырдан,
Кармады барып Гүлүсүң.
Кандай айтып түгөтөт,

Канкорлордун жумушун?
Өйдө карай ат менен,
Тепетең бирге жүрүшүн!
Кызыл гүлдүн суусунан,
Сагасанын гүлүнөн,
Ичтен ага бергени.
Камдап алган дарысын,
Жыттатып ага ийгени.
Кан жыттанып демикпей,
Жаш көкүрөк баарысы,
Жандай чуркап ат менен,
Ал Бакайга барышы.
Келе элек Бакай кошуна,
Келе жаткан ушунда.
Келатып Бакай кеп салып,
«Тургузба, балам,— деп салып.
Жакын келип кабылан,
Эми түшүр, балам»,— деп.
Аттан жерге түшүрүп,
Үстүнөн олпок чечтирип.
Колун салып мойнуна,
Кош колдоп Бакай жетелеп,
Чечип алган олпокту,
Ок өтпөгөн чоң тонду,
Кармап силкип салыптыр.
Мүдүрүлүп темтеңдеп,
Минтип чоро калыптыр.
Эңкейип алдын караса,
Олпокко келген жабышып,
Ок тушарга барыптыр.
Коло менен миси бар,
Коргошун бар, чоюн бар,
Алты атар огу андан көп,
Жебенин огу мындан көп,
Көп жыйылып калыптыр.
Көтөрүп олпок, чоң тонду,
Ат жанына барыптыр.
Аңгыча Бакай кеп айтты:
«Турбагын, балам,— деп айтты.
Доолбасты алгының,
Сийдигин тосо калгының».
Ат сийдиги толду эле,
Эми Бакай нетти эле?
Гүлчоро, Бакай тең сийип,
Ат илмегин кесишип,

Сийдикке кошуп, тез эзип,
Жезден найды сундуруп,
Ат тери менен сийдикти,
Най менен ага жуткузуп.
Сагаса гүлун жыттатып,
Таштады муну жаткызып,
«Жараат түшсө ичине,
Жылдыз такта болгондо,
Жан берет — деп тим эле.
Жарааты тышта болгондо,
Тилге келет эми эле».
Кайран Бакай кабылан,
Как ушундай деди эле.
Түн ортосу болгондо,
Оозунан көбүк буу кетип,
Кан аралаш суу кетип.
Чекесинен тер кетип,
Титиреп бойдон ал кетип.
Башын чайкап бир далай,
Ачты көзүн жарк этип.
Эсендигин сурады,
Гүлүстөн чоро барк этип.
Көшүгөндөй күлүңдөп,
Канчоро баатыр күдүңдөп,
Баштады кебин күңгүрөп:
«Ар качандан бир качан,
Ат кардыгын тарттым — деп.
Жаным эсен болсо да,
Сүйүнбөдүм ага мен,
Табылбай мага минер ат,
Жаным тирүү болсо да,
Болуп келдим элден кем!
Качырып барып тийгенде,
Мен Канчоро киргенде,
Кашыма келген бир жан жок.
Кача берди калмактар,
Ара жолду кең кылып,
Ача берди калмактар.
Эркин туулган курган баш,
Эрлик эмей неткеним?
Дөбөдөй болгон чатырга,
Чапкан бойдон жеткеним.
Манастын атын укканда,
Аттанган белем ушунда.
Көрбөгөмүн уккамын,

Кундуздай Кара ат минген,
Кабаттап темир соот кийген.
Чарайнасын тартыган,
Ок-дарысын артыган.
Белине кылыч байланган,
Жоо дегенде шайланган.
Колуна балта кармаган,
Капташа түшсө тар жерде,
Козголбой жүрөк калбаган.
Алдында атын булкунтуп,
Алдыман чыкты бир адам.
Буурул сакал киши экен,
Байкасам өзү чоң балбан.
Коңур эмей кайсы — деп,
Беттештимби буга — деп.
Алдымдагы Каралат,
Аябай камчы бир салдым.
Аянып туруп калбастан,
Чоң балтаны колго алдым.
Качырып барып чапканда,
Алдындагы Кара аты,
Жазгырып ордун салды эле.
Арам өлгөн Каралат,
Кетенчиктеп түз баспай,
Тартып туяк алды эле.
Өзүнө тийбей балтамды,
Өксүтүп аты салды эле.
Таамай чаап алганда,
Чороңдо арман бар беле?
Ар канча кыйын болсо да,
Атына тийсе чоң балта,
Айрылса аттан чоң калча,
Өлбөсө да түгөнгүр,
Өлүмчө болуп калды эле.
Балтам тийген кара жер,
Аңтарылып ор болду.
Мана минтип чороңо,
Ат кардыгы чоң болду!» —
Деп, ошентип Канчоро,
Үшкүрүнүп убайда,
Жалгады кебин далайга:
«Коркуп калган чоң калча,
Андан кийин келген жок.
Бендеби — деп,— бейлебей,
Аны мен кадигиме алгам жок.

Айтсам баштан кыдыртып,
Чороңдо арман калган жок.
Сооттуусун сойлоттум,
Олпоктуусун онтоттум.
Кылычтуусун кыйраттым,
Найзалуусун сулаттым.
Мылтыктуусун бөлүнттүм,
Суудай канын төгүлттүм.
Көк түпөк кызыл найзамды,
Көп эле жанга мылгыттым.
Бетиме туура келгенин,
Көгүчкөндөй ыргыттым.
Карылуусун кулаттым,
Кан агызып сулаттым.
Эңкейиште эр сайдым,
Экөөнү катар бир сайдым.
Кечээ, жедигердин тобунда,
Эр Толтойдун колунда,
Сен экөөбүз бар элек.
Кыштын суук чилдеде,
Кыргын салып кошунга,
Кан төгүп жүрүп тынч албай,
Кылычта мизден курч калбай.
Балтанын кесер мизи жок,
Бир көрдүм эле ошондо.
Бүгүн жайдын толугу,
Тамыздын түшкөн кези экен.
Кан катып жарак-жабдыкка,
Өтпөс болчу иш экен.
Найзамдын көрсөң учу жок,
Темири жок тоголок.
Кылычымдын мизи жок,
Балтанын мизде курчу жок.
Түгөнүп калат турбайбы,
Куржун башы толгон ок!
Азууларын аркайтып,
Ат өлүгү ар жерде.
Муруттарын сербейтип,
Эр өлүгү көп жерде.
Жүзүн сайып жүдөттүм,
Тобун бөлүп тараттым.
Оңко турган кишиден,
Он бирдин алдым санатын.
Ошонгочо кеткен жок,
Тулку бойдон кайратым.

Куру кол болуп калганда,
Аркамды көздөй мен тарттым.
Бет маңдайга келгенин,
Менменсиген эрлерин.
Желкесинен кармадым,
Сүзүштүрүп жайладым.
Чуулап кирип турганда,
Мен акылдан танбадым.
Көзүмдү ачып карасам,
Абам менен Гүлчоро,
Качан келип калды — деп,
Как ушуга таң калдым.
Аттын шайы жогунан,
Ал үчүн кылган арманым!
Асманда учуп жоо алган,
Катындын иши турбайбы?
Беттешип сайып эр алган,
Баатырдын иши турбайбы?
Айланып жүрүп октогон,
Атышып жоону чоктогон,
Ажыздын иши турбайбы?
Айбалта чапса өксүткөн,
Азаматты өкүнткөн,
Аттын иши турбайбы?
Алдындагы Канчоро,
Чаптырбай кетсе душманы,
Ал үчүн арман кылбайбы?!»
Барып кайра келгенин,
Баштан аяк кеп салды.
Көңүлдөгү зардабын,
Эр Канчоро деп салды.
Уктабай Гүлүс толгонуп,
Таң аткыча ойлонуп.
Эртең менен эртелеп,
Суркоенду жетелеп.
«Соолуп калган кытайга,
Барамын» — деп энтелеп.
Жоо кийимин кийинип,
Атасынан калган жаа,
Оң ийинге илинип.
Бастырып чыкса ак жолтой,
Баатырлыгы билинип.
«Семетей сындуу абама,
Канчоронун артында,
Кызматым жакпай калганда,

Кесиреттүү абамдын,
Батасы кайдан тиет — деп,
Барбай койсом бааналап,
Кереминде билет — деп.
Келин менен кемпирге,
Темененин баркы бар.
Канчородон өөдөрөөк,
Тумшугу жок меники,
Хан абама жарачу,
Ошончолук баркым бар». —
Деп ойлонуп Гүлчоро,
Жүрмөк болду ошондо.
Канчоро туруп кеп баштап,
Акырын сүйлөп, бош таштап:
«Акылга, баатыр, ушул иш,
Душманга кыйын мүшкүл иш.
Эндекей жатсак элебей,
Ээн жаткан кыргыздын,
Четинен байлап кирбейби?
Тоо тоодо жаткан көп малга,
Ою менен тийбейби?
Ач кыйкырык угулса,
Чоң баатыры кез келбей,
Чогулган аскер, букара,
Кылычтан каны куюлса,
Олжо алууну ойлойбу?
Байлануу баш болбойбу?
Акылбы, баатыр, мамунум,
Айткан сөздү ойлойлу».
«Чын айтасың, баатыр — деп,
Бул айтканың акыл — деп.
Барып мен бир келейин,
Байкап тургун, баатыр» — деп.
Бастыра берди Гүлүстөн,
Күндөн бетер күркүрөп.
Көргөндүн бою дүркүрөп,
Оозунан көбүк буу чыгып,
Көзүнөн жалын чуу чыгып.
Суркоенду чуратып,
«Манастап» ураан чакырып.
Аянбады түгөнгүр,
Абыдан чындап бакырып.
Барып тийди кытайдын,
Бир четинен жапырып.
Аралап кирип жоголду,

Туш келген кайдан соо болду?
Бетине келген кор болду,
Беттешкен бенде жок болду.
Чоролордун бири — деп,
Чоң баатырлар келген жок.
Чогууда жүрсө аралап,
Чоролордо арман жок.
Чогулган каңгай журтуна,
Чок төгүп чоро салды от!
Алынча жүрүп аралап,
Абалын жоонун чамалап.
Айдап жүрөт кытайды,
Ителгидей сабалап.
Кылычтын каны тамчылап,
Кайсы жакка баш алса,
Как алдынан чуу чыгат.
Эки түнү, үч күнү,
Санаты беш күн урушту.
Кандай адам кыла алат,
Салмактуу мындай жумушту
Эрлик эмей эмине,
Беш күнү чыдап турушу?
Найзасында учу жок,
Балтасында курчу жок.
Кылычында миз калбай,
Өтөр айла болбоду,
Оңдоп чапса эч кандай.
Жакындатпай жанына,
Жаа тартып олтуруп,
Кырк-элүүдөн бир окто,
Кыйласын сыйпап өлтүрүп.
Жаанын огу түгөнүп,
Аманат жанга күч келип.
Тоону көздөй бет алды,
Эр Гүлчоро түз желип.
Ок, дарысы жоктугун,
Ошондо билип калышты.
Аламандап чуу коюп,
Ат жарышып барышты.
Балта чапкан шамдагай,
Найза саяр ылганды.
Кармаган кылыч тыңдары,
Эр Гүлчоро баатырга,
Ээрчип жүрүп чуу салды.
Уруп, сабап, талкалап,

Качып чыкты Гүлчоро,
Жалгыз жанын калкалап.
Байкап турган алыстан,
Бакай менен Канчоро,
Суркоен чыкты элирип,
Көпчүлүктөн жээлигип.
Башын жерге салбастан,
Үзүп чөптү албастан,
Келе жатат жорголоп.
Келе жатып кээ-кээде,
Текирең таскак ал салат.
Эр Канчоро турбады,
Эми да кайрат кылганы.
Кара бою сак эмес,
Талкаланган түгөнгүр.
Ылдый карап энтеңдеп,
Этегин кайра түрүндү.
Эр Гүлчоро алдынан,
Ал Канчоро жүгүрдү.
Жете барып караса,
Калган экен Гүлүстөн,
Ээрден көчүк кыйшайып.
Үзөнгүдөн бут тайып,
Оң колун сунуп артына,
Куюшкандан кармаптыр.
Ыйык жалдан бек кармап,
Сол колу менен алыптыр.
Капталга түшүп атынын,
Салаңдап башы калыптыр.
Жете барган Канчоро,
«Эрге темир жөлөк» — деп,
Айбалтанын уңгусун,
Колтугунан киргизип,
Темир менен көтөрүп,
Ээрге оңдоп мингизип.
Бирге өскөн түгөнгүр,
Алып келди жетелеп.
Туугандыгын билгизип,
Алмамбет уулу чорону,
Эки, үч күндүн алдында,
Эр Гүлчоро не кылса,
Канчоро кылды аны да.
Илгеркинин заманы,
Эскерип көрчү аларды.
Он күнгө кылса кетпеген,

Отуз күнгө жетпеген,
Ошондой экен абалы.
Күнү, түнү алты күн,
Көбүрөөк жүрүп калганы.
Таң агарып сүргөндө,
Эсине келди балбаны.
Эс алышып олтуруп,
Күн эсебин алганы.
Он сегиз күндүк санаты,
Анда толуп калганы.
Жатар мезгил болгондо,
Жагып отту койгондо.
Дүбүртү аттын тапылдап,
Угулду бейим ошондо.
Гүлүстөн чоро эр экен,
Ар өнөрү бар экен.
Жерден кабар алуучу,
Тыңшап кулак салучу,
Дагы өнөрү бар экен.
Жата калып кырынан,
Туруп ыргып ордунан:
«Келе жатат эки адам,
Анык байкап тыңшасам.
Бозжоргонун табышы,
Миң жылкы алса душмандан,
Жалгыз жылкы изи жок.
Тарпый басчу Жалманбоз,
Кошойдун уулу Жалгызек,
Келе жатат окшонот».
Аш кайнамдай турушту,
Арзан бүттү жумушу.
Жалгызек менен Байтайлак,
Салам айтып турушу.
«Болдубу, балам, жолуң,— деп,
Келдиби, балам, колуң» — деп,
Бакай абаң сурады.
«Айланайын, атаке,
Он төрт хан эли бүт келди.
Кылым кыргыз калкына,
Жан кыйналып күч келди.
Эки хан мунда турат ко,
Эл башкарган мыктылар,
Эр жигитин жыят ко.
Жезкемпирдин жети уулу,
Жедигердин көп колу,

Жер жайнатып бүт келди.
Жалгызек турат алдыңда,
Калбай такыр эл келди.
Үмүтөй чекке кетиптир,
Алымбай уулу Бердике,
Аскерин айдап ал келди.
Аскердин алды келди — деп,
Айткалы сага желдим — деп.
Үйгө барып саламат,
Учурашып келдим» — деп.
Байтайлак жана салды кеп:
«Калбай кыргыз жан келди,
Кайраты толук карыя,
Жүз жыйырма төрт жашаган,
Өмүрүмдүн акыры,
Бул урушту көрөм — деп,
Алп Жамгырчы хан келди».
Айтып өттү баарысын,
Бакай баатыр баласы.
Алды-артында тууган жок,
Ал чечекейдин карасы.
Баласын көрүп саламат,
Басылды Бакай санаасы.
Түн ортосу ооганда,
Айдап алып казакты,
Эр Бердике ал барды.
Бердикени көргөндө,
Бакай абаң кеп салды:
«Канчоро, Гүлүс, Жалгызек,
Угуп тургун — деп салды.
Калмак арбын, кыргыз аз,
Калайман уруш салыштан,
Ойлонуп барың ыраак кач.
Хан Коңурбай калчага,
Буктурма тузак коелу,
Бир бирден эптеп соелу.
Эрежени шылтоолоп,
Жер бергин — деп — ыктоолоп
Кат жазалы Коңурга,
Бердике эптүү неме эле,
Атказалы Коңурга.
Оңой жеңип алам —деп,
Ойлоп калып Коңурбай,
Жерди берсе биздерге,
Оңунан иштин келгени,

Мунум кандай сиздерге?»
Кабыл көрүп баарысы,
Белен Гүлүс кат жазды.
Төрт киши берип котчуга,
Өзү менен беш кылып,
Бердикени атказды.
Бирин бири сыйлаган,
Илгеркинин жумушу.
Жоо болсо да сыйлашкан,
Артык экен бир иши,
«Буруттан элчи келди» — деп,
Сактаган эшик сакчылар,
Кабар айтып кириши.
«Мурадилди баргын — деп,
Элчини тосуп келгин — деп.
Өзүм менен тең эле,
Качан менден кем эле?
Акырет кеткен зор Манас,
Жол жосунун кылгын» — деп,
Коңурбай жумшап салганы.
Алып келип элчини,
Таза үйгө түшүрүп,
Тазалантып жуунтуп,
Жакшы кийим кийгизип,
Пери уулундай кулпунтуп.
Ээрчитип келди Мурадил,
Элчилерди чубуртуп.
Хан үстүнө киргизип,
Хандыгын булар билгизип.
Орундук коюп беришип,
Чай, тамакка тоюшуп.
Идиштерин жыйганда,
Хандык жолун кылганда,
Алымбайдын Бердике,
Катты сунду ушунда.
Хандан келген чоң катты,
Элчиден Коңур алышы.
Алты табак алтынды,
Ошол замат Коңурбай,
Садага кылып салышы.
Каптап койгон тышынан,
Калтасын жыртып айрышы.
Каттын кебин укканы,
Аягына чыкканы.
Гүлүстөн чоро кат жазган,

Көп жазбаган аз жазган:
«Жулмалашып, чукушпай,
Эр сайышып, беттешип,
Урушалы — деп жазган.
Мурун Кең-Кол биздеки,
Камоодо турат төрөбүз,
Бүгүн Кең-Кол сиздеки.
Калың кыргыз балдары,
Кырда калдык барыбыз,
Эп келсе жерден бериңиз,
Түзгө түшсүн элибиз.
Семетейди алам — деп,
Чоң Бейжинден келдиңиз.
Берсең дагы бербесең,
Калганын өзүң билиңиз.
Зарыктырып таштабай,
Катка жооп бериңиз».
Жазган катты укканда,
Аягына чыкканда,
Одурайган чоң Коңур,
Ой жүгүртүп оңбогур:
«Ажалы айдап келгенби?
Бурутту бурхун бергенби?
Өз жерине ээ болбой,
Жер сурап менден келгенби?
Кырда жатса кыргыздар,
Кыйын эле эмгеги.
Семетейи жок болсо,
Калган кыргыз чөкчөйүп,
Түзгө түшүп топтолсо,
Карыган Бакай чал болсо,
Гүлчоро менен Канчоро,
Машыкпаган жан болсо.
Эбине келген кеп экен,
Жер беришим эп экен.
Өзүнчө келип кыргыздар,
Колума түшөр жер экен.
Гүлчородон шегим бар,
Отуз эки алпым бар.
Бир кишиге тең келер,
Эми эминеден кемим бар?»
Башканы ойлоп турбастан,
Бакайдан күмөн кылбастан,
Анда Коңур кат жазды,
Аялдабай бат жазды.

Сүйлөп ооз ачпады,
Элчилерди атказды:
«Сүйлөөчү ушул кат — деди,
Элиңе жеткин бат» — деди.
Жандырып жообу келгенге,
Садага бериш наркта жок.
Калтасын жыртып кагазын,
Бейлеп баатыр окуду.
Эр Коңурбай кат жазган:
«Ырас сөзүң деп жазган,
Мурун Кең-Кол сеники,
Бүгүн Кең-Кол меники,
Мунуңда төгүн буруу жок.
Үч түрлүү шартты мен коем,
Коючу шартым мына ушул.
Эртең менен болгондо,
Найзалар жерге сайылат.
Асабалар жыгылат.
Мылтыктын баарын бай тигип,
Аркасына жыйылат.
Он төрт хандын элисиң,
Чубап өтүп бересиң.
Сынап калам элиңди,
Санап калам бегиңди.
Семетейден башкаңды,
Бенде экен — деп, бейлебейм,
Адамбы — деп — элебейм,
Бучкагыма теңебейм!
Тескейине өтөсүң,
Күнгөйгө кайра кечпейсиң!
Экинчиси бул экен.
Курдашым Манас салдырган,
Ташынан чаап там кылган,
Кең-Колдун күнгөй жагында,
Сыр коргонуң ал экен.
Ал коргондун ичинде,
Канкор Семең бар экен.
Күнгөй жагын бербеймин,
Үчүнчүсү бул экен».
Катты окуп алышты,
Аябай кепке канышты.
Ошо күнү кечкече,
Түн ортосу өткүчө,
Калбай келди баары хан,
Кат жазып булар чакырган.

Эртең менен эртерээк,
Эл турбастан эртелеп.
Эр Гүлчоро баатырың,
Кайкыга чыкса энтелеп.
Найзалар жерге сайылган,
Туунун баары жыгылган,
Бай тигип мылтык жыйылган.
Он төрт жерден коо койгон,
Он төрт ханга жол койгон.
Айтканынан Коңурдун,
Эр Гүлчоро жөн койгон.
«Аялдап аскер турба — деп,
Аттанып баарың чуба — деп.
Козголбой колум турба — деп,
Дуу коюп баарың чуба» — деп.
Айдап алып жөнөдү,
«Буруттуң колу келет» — деп,
Алп Коңурбай көргөнү.
Сынчысы экен Нескара,
Чыкырып алды жанына.
Мунардын чыкты башына,
Он төрт жерден коо койгон,
Чатырдын наркы астына.
Кыргыздын эли чубуруп,
Өтүп жатат ушунда.
Чубап аскер өткөн соң,
Өтүп такыр бүткөн соң,
Алды чыгып аскердин,
Чатырларын тиккен соң,
Алп Коңурбай кеп сурайт:
«Э, Нескара,—деп сурайт.
Не көрүндү көзүңө?
Не билинди өзүңө?
Жашырбастан, баатырым,
Баян кылчы өзүмө.
Кара кыргыз калкында,
Каш кайтарчу бар бекен?
Кыргыз, казак журтунда,
Баш кайтарчу бар бекен?
Баатыры анын ким экен?
Балбандары канча экен?!
Баарын айтчы деди эле»,—
Нескара туруп кеп сүйлөп,
Кеп сүйлөсө деп сүйлөп:
«Кечээ, Көкөтөйдүн ашында,

Көп жыйындын кашында,
Алпты сынап өткөрдүм,
Кабылан Манас баатырды,
Алты хандан тең көрдүм.
Ал өңдөнгөн жумушту,
Андан кийин көрбөдүм.
Ушу бүгүн кыргыздан,
Андай ишти бир көрдүм!
Эр Гүлчоро жалгызбы?
Көп чоробу, бириби?
Коңурбай жооп бергин» — деп,
Коңурбайдан сурады.
Мына ушуну укканда,
Калдайдын уулу капырдын,
Калк башкарган баатырдын,
Боконо сөөгү болк этип,
Ыргып кете жаздады,
Үзүлүп жүрөк болт этип:
«Э, капырай, Нескара,
Кечээ, Көкөтөйдүн ашында,
Көкжал төрө Манасты,
Алты хандын элинен,
Алты сапар көрдүм — деп,
Айттың эле ошондо.
Тең келе албай баарыбыз,
Теңдикти бердик ошого.
Бул да шумдук бир кеп ко,
Бир Гүлчоро көп десең,
Он төрт жерден көрүнүп,
Өттү бирдей төп десең!
Экөө эмес бир эле,
Алмамбеттин уулу эле.
Алмамбеттей сээрчиби?
Же эл айланар ченчиби?!
Асили кытай уругу,
Абайласаң тегини!» —
Деп, ошентип Коңурбай,
Нескара баатыр сынчысы,
Айтканына кошулбай,
«Жалгыз десем, көп болсо,
Көп эле десем, бир болсо.
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Киши билбес шер го ошо!
Алда кандай болот — деп,
Нескара жаза карабайт,

Көрүнгөнү ырас» — деп,
Кала берди о жерде,
Өзүнчө Коңур күңгүрөп.
Тескейге чыгып калың журт,
Чатырларын тигишти.
Гүлүстөн көкжал баатырың,
Эркечтей сурду миниши.
Кыдыра басып хандарды,
Калтырбай кабар ал салды.
«Бир кудайдан тилеймин,
Карды калың жаадырып,
Камалтып коюп каңгайды,
Айдап сүрүп ийейин».
Салакалуу түгөнгүр,
Аккан сууга барды эле.
Атакеси Алмамбет,
Койдон алган кызыл чаар,
Жай ташы анын бар эле.
Санжыргалуу Гүлчоро,
Салты башка жай ташты,
Салып сууга байлады.
Жерди төрт бурч ойдуруп,
Көмдү ошо орого,
Талкалатып тезекти,
Ободоку булутту,
Байлап ага бекитти.
Касийдени канча окуп,
Калмакча дуба нече окуп,
Аягынан куранды,
Өөдө карай терс окуп.
Түн ортосу мезгилге,
Булутту болжоп чакырып,
Ушалаган тезекти,
Бекем көөмп жаткызып.
Салган бойдон жай ташты,
Гүлчоро кетти бастырып:
«Ушу бүгүн өтөр түн,
Чатырыңды үч күбү.
Эки күбүп калганда,
Эңкейип чатыр жыгылат,
Карга башың тыгылат!
Экөө болсо жуурканың,
Бирөөн атка жапкының.
Чидер салып бутуна,
Чылбырын байлап казыкка,

Азыр болуп жаткының!»
Оор эл жатар мезгилде,
Ободон зыркаар жел жүрүп,
Өзөн ылдый зыркырап,
Басылып шамал кеткинче,
Жамгырлап кирди шыбырап.
Ок өтпөс олпок тон кийип,
Эликкен Сурду ал минип.
Он төрт хандын ордодон,
Кабар алып турду эле.
Айдап келген булуттар,
Борошолоп буркурап,
Аябай жаап койду эле.
Алдында камын кылгандар,
Чатырды эки күбүгөн,
Эрте менен тик турган,
Бир күбүгөн чатырлар,
Кар астында көмүлгөн.
Кызыл аяз дүрүлдөп,
Шамал жүрүп күрүлдөп.
Таңга жакын болгондо,
Кардын ишин басам — деп,
Кара нөшөр койдурат.
Таң саргарып атарда,
Тараза жылдыз батарда,
Ойрон болгон Гүлчоро,
Отуз эки дубаны,
Отуруп төптөп чечти эле.
Ободогу көп булут,
Оодарылып кетти эле.
Буркурап шамал айдады,
Булуттан неме калбады.
Аркырап шамал айдады,
Асманда неме калбады.
Күн көрүндү жарк этип,
Кар өлчөөсүн билем — деп,
Бастырды Гулүс шарт этип.
Чобур эмес тулпарды,
Жоого минчү баягы,
Жылкыдан чыккан бууданды.
Карга салып бастырса,
Колоңсодон тыгылып,
Үзөңгү карга чийилип.
Үч чыйыр болуп көрүнүп,
Бура тарта бергенде,

Төрт эли жери муз болгон,
Жайдын күнү кыш болгон.
Астынан эрип жааган кар,
Ат жүрө алгыс иш болгон.
Бура тартса тулпарды,
Чөлдүн кара шорундай,
Казандай болгон ак муздар,
Каңтарылып баса албай.
Ал аңгыча болбоду,
Жердин жүзү ачыла,
Күндүн нуру чачыла,
Каңгайга кылдым деп туруп,
Байкап көрсө Гүлчоро,
Башкача шумдук баштады.
Кыйналып келген кыргызды,
Кырып кое жаздады!
Эр Коңурбай кат жазып,
Элчилерин атказып:
«Кечикпей ылдам баргын — деп,
Катка жооп алгын — деп.
Кечендеп кийин калганда,
Балаага башың салдың — деп!»
Алп Коңурбай камдантып,
Алты киши жиберди.
Сактап турган сакчылар,
Четте турган кароолчу,
Жетип кабар кылды эле.
Гүлүстөн чыгып эшикке,
Баштап келип элчини,
Асыл үйгө түшүрүп.
Тазалап боюн жуудуруп,
Тарантып белин буудуруп.
Алды менен элчиге,
Май томуруп, эт берип,
Арт жагынан чай берип.
Баштап кирди ошондо,
Абасы Бакай карыя,
Падышалык тактада,
Элчилерге керебет,
Элден мурда келтирген,
Падышалык зыяпат,
Ал үйүндө бердирген.
Кытайча чыны жыйганда,
Жол жосунун кылганда.
Катты берип элчилер,

Калдайтып сунуп турганда.
Катты алып ошондо,
Хандан келген кат үчүн,
Кадимки калктын наркы үчүн.
Башынан алтын чачтырды,
Карып, мискин, начарлар,
Карк алтынга көмүлдү.
Калтасын жыртып каттын ал,
Калдайган мөөрдү көрдү дал.
Алп Коңурбай кат жазган,
Алда канча сөз жазган.
«Баракелди, Гүлчоро,
Шерлигиңе — деп жазган!
Мындан мурда жүргөмүн,
Жалгыздыр — деп,— Гүлчоро.
Акылдашар киши жок,
Карыгандыр хан Бакай,
Көөдөнүнө дарт толо.
Ойлогом журтум кеткиче,
Чоң Кең-Колдун үстүнө,
Томуктай булут келбейт — деп,
Оюмда түк жок эле,
Сени арам бербейт — деп.
Эр Гүлчоро баатырдын,
Өнөрүнө ыраазы.
Шерлигине кол койдум,
Эрлигине жол койдум.
Жалгыздыгы мына бу,
Чагы менен жаадырбай,
Кар жаадырып салышы!
Өнөрүң менден ашканда,
Жаадырсаң күндүз болбойбу?
Аткан мылтык ургаачы,
Ооз отуну суу кылып,
Калтарытсаң болбойбу?
Ойдуңда туулуп, түздө өскөн,
Аралап тоону көрбөгөн,
Ушундай биздин журтубуз,
Айдап сүрсөң болбойбу?
Талап кылдың сен мурун,
Кен-Колдун бердим тескейин.
Жибердим элчи мен бүгүн,
Кар ачылып, жер кургап,
Калк жайма жай болгунча,
Жайбаракат бололу.

Асаба жайып, туу тигип,
Анан уруш кылалы.
Уруштун ханы Нескара,
Кабар бизден бу дагы.
Башкарчу уруш ханыңды,
Кабар кылгын биздерге,
Мындан башка кебим жок,
Баракелди сиздерге».
Жазган каты ал экен,
Ал кыргызды башкарган,
Аксакал Бакай кары экен.
Кабылан Бакай кеп айтты:
«Хандар, уккун — деп айтты.
Эрлик менен шерликти,
Эки киши тең көрөт.
Эл башкарган эр үчүн,
Эр Гүлчоро кызматын,
Коңурбай баатыр эп көрөт.
Мурун Кең-Кол биздин жер,
Кечээ алдык суранып.
Элчилешип конушту,
Алп Коңурбай баатырдан,
Элчи келип турушу.
Азырынча Коңурдун,
Айтканын кабыл кылалы,
Бүтөт анын жумушу»,
Аксакал Бакай кат жазды,
«Уруштун ханы менмин» — деп,
Элчилерди атказды.
«Жүржүттүн ханы Коңурбай,
Илгертен сени билемин.
Бейжинди бузган оңдурбай,
Жериме тепсеп келгиндей,
Элимди бөлүп кеткидей,
Атаң жүржүт Алооке,
Сакалын анын жулдумбу?
Сен колдуу өлгөн эрлердин,
Же барып кунун куудумбу?!
Кыргызды чаап алам — деп,
Кандуу колуң сунгандай,
Чай тооңду тартып алдымбы?
Чатакты бизге салгыдай,
Иркитиңди төктүмбү?
Же эне-атаңды сөктүмбү?
Бурканыңды чактымбы?»

Буулумуңду чачтымбы?
Не келесиң тийишип,
Сен, тирүүлөй жандан кечтиңби?
Артыңды ойлоп, Коңурбай,
Чыга бергин жайма-жай!
Айдап келген колуңду,
Артып келген пулуңду,
Тартып алып, кайнатам,
Тарпчы жүржүт шоруңду!
Семетей баатыр төрөнү,
Коргонго камап алгансып,
Коржоңдобо, Коңурбай,
Канчоро, Гүлүс уулум бар,
Кайнаган кыргыз журтум бар,
Кошойдон калган тукум бар,
Талкалайм сени оңдурбай.
Өзүңчө чыгып кетпесең,
Соо болбойсуң, Коңурбай!
Алмамбет, Чубак шерлердин,
Музбурчак, Көкчө эрлердин,
Серек, Сыргак эрендин,
Ажыкем баштап бир канча,
Акылга дыйкан тереңдин,
Кунун бүгүн бересиң.
Бербеймин —деп, Коңурбай,
Кутулуп кантип кетесиң?!
Сен короого кирген карышкыр,
Кутулар жериң калбады,
Бергели ырас келипсиң,
Нескара баштап хандарды.
Абалтан элим макалы,
Айылдуу жоо жеңдирбес,
Угуп алгын жакшылап,
Арам жүржүт, жөн жүрбөс!
Ойлосом артын, Коңурбай,
Тууңду эртең жык — деди.
Өжөрлүк кылсаң, Коңурбай,
Өзүң мурун чык — деди.
Каңгайдан келген канча хан,
Манжудан келген мынча хан.
Балакет баскан бул Коңур,
Каныңды суудай агызган,
Көз каранды болосуң,
Өлсөңөр боло намыстан!
Оюн эмес, чын айтам,

Оюмдакы ишти айтам.
Нескара менен Мурадил,
Коңурду ээрчип өлбөгүн,
Менден кордук көрбөгүн!
Айдалып жүрүп жүржүткө,
Алда качан эр өлдүң.
Жакшылык андан көрбөдүң,
Колума түшсөң кокустан,
О дүйнөнү көргөнүң,
Бул менин, силерге көңүл бөлгөнүм!»
Карыя Бакай ушинтип,
Чокудан алыс таш уруп,
Катты алып колуна,
Элчи чыкты баш уруп.
Элчилер чыгып узашып,
Бурулбастан барышты,
Бакайдын катын беришти.
Чоң Коңурбай калчанын,
Молдолору кат ачып,
Аялдабай бат ачып.
Шабырата окуду,
Аягына чакканда,
Кептин баарын укканда,
Бузулуп өңү Коңурдун,
Казандын кара көөсүндөй,
Коңурдун айткан сөзүн көр:
«Сакалы күнгө агарган,
Карып көзүн кал баскан,
Бакайдын жазган катын көр!
Шамалдан бетер күбүрөп,
Өлүмүш болуп бүжүрөп.
Жата калып шыйпактап,
Кырчаңгыдай кыйшактап.
Алдында мага кат жазып,
Жер сурадым, бергин — деп,
Алдаган Бакай турбайбы?
Алдынкы өткөн заманда,
Анжу, манжу, туңшага,
Атактуу Бейжин чоң шаарга,
Алпарган Бакай турбайбы?
Кар ачылсын, токто сен,
Эбине келген кез экен,
Сакалың бирден тербесем!
Тиши жок калган Бакайды,
Жүлмүш ээк кылбасам!

Коргонуңду талкалап,
Коргодор кыргыз жери жок,
Жыпжылма, түптүз кылбасам!
Бу бадырек Бакайдын,
Коргошун куюп оозуна,
Кыргызды такыр кулданам,
Өлгөндөрдүн доосуна!
Жамгырчы, Бакай дегенин,
Гүлчоро менен Канчоро,
Эрдемсиген немесин,
Алмамбет менен Чубактын,
Аркасынан жиберип,
Анан жаным тынбасам!
Мен Таластан кечпесем,
Айбан баскыс кор кылып,
Өрттөп таштап кетпесем.
Бакайдан баштап баарынын,
Уйдаи мурдун тешпесем.
Жетелеп алып буларды,
Бейжинге алып кетпесем!
Гүлчоро деген неменин,
Көрүнөө кардын жарбасам.
Жүрөгүн сууруп албасам, .
Ачуу чыктап, кууруп жеп,
Мен кумардан чыкпасам!
Кытайдан безген кызталак,
Атасынан баласы,
Кыргызда жүрөт кыйшаңдап.
Нескара менен Мурадил,
Уктуңарбы экөөңөр,
Мени жүржүт дегенин.
Куу сакал Бакай баштаган,
Баарысы бокту жегенин!
Ичин жарып, боор жеймин,
Уругу кыргыз дегендин!
Жеринен айдап баарысын,
Таштаймын белге карысын!
Уландарын кул кылып,
Кыз, катынын күң кылып,
Жерин өрттөп, күл кылып.
Жан бастырбай бетине,
Күнөөлөп жерин салбасам,
Чоң буйрукту бир кылып,
Кең-Колдун суусун бурбасам.
Кыргыздын борбор жери — деп,

Кууратып жерин тынбасам!
Жайчыдан миңди тургузам,
Күн жаадырбай үч жылы,
Кең-Кол менен Таласын,
Күйдүрүп күнгө шор кылам!
Куу тулум асып мойнуна,
Ай ааламдын баарысын,
Нан тилетип кыдыртам.
Өлбөй тирүү турганда,
Айтканымды бир кылам!
Манастын көрүн ачпасам,
Айрыкчасы Бакайдын,
Жилигин бирден чакпасам!
Кутурган экен куу сакал,
Кулу Гүлүс экөөнүн,
Умачтай көзүн ачпасам!
Айтканым кылып Коңурбай,
Анан болот көөнүм жай!»
Сакалы тал-тал бириндеп,
Зор калча жатат күрүлдөп.
Көрүп турган каңгайлык,
Этек, жеңи дирилдеп.
«Жагла, буркун, жагла» — деп,
Сийдиги агып бүркүрөп.
Баш урушуп калышты,
Жай жайына жанышты.
Алты күн өрүүн алышты,
Айланып токтоп калышты.
Күн бешимге жеткенде,
Төбөдөн ооп кеткенде.
Кыргыз эли жабылып,
Мылтык октоп чыгышты.
Айтканбыз башта жамактап,
Кең-Колдун жери жагдайын.
Ак чалма, көпкөк таз кум — деп,
Кар сыйрылып, суу эрип,
Кызарып кыян акканы.
Кыргыздын кыраан балдары,
Тескейде катар турушту,
Кар көчүрмөк болушту.
Кыйкырышып чуу салып,
Куру дүрмөт урушту.
Үстүнөн күндүн ысыгы,
Астынан жердин ыдыгы,
Ала шалбырт болгон кар,

Шыпырылып сызылды.
Ойбут-ойбут ойдундар,
Сай, коктунун оозунан,
Сай-сайдан түшкөн кыяндан,
Кытайдын болгон зыяны,
Кырк миңден артык жан болду.
Чатырлары калкылдап,
Агып кетти кыянга,
Азыркысын учурап,
Алп Коңурбай зыянга.
Кырк миң өлсө алтымыш,
Келип жатат бирок да.
Муну мындай таштайлы,
Кызыл кыргын, кан согуш,
Жомогунан баштайлы.

КЕҢ-КОЛДОГУ КЫЗЫЛ КЫРГЫН

Жер тоборсуп бузулса
Болуп калган чагы эле.
Асаба таштап, туу тигип,
Эр сайышар чагы эле.
Алып келди ортого,
Кабылан Бакай, Нескара,
Башкарчу уруш хандары,
Катар койгон тактага,
Жумшак мамык пахтага.
Хандар келип олтурду,
Баштоочу уруш кернейди,
Бир тарапка койдурду.
Токтотчу уруш сурнайды,
Бир тарапка койдурду.
Илгертен бери хандардын,
Кыла турган жолу ушу.
Манастын кызыл желегин,
Бир азамат көтөрдү.
Кара байрак, алтын туу,
Алп Коңурбай туусу бу,
Бир азамат көтөрдү.
Мурункунун наркы экен,
Абалтан берки шарт экен.
Туу сайган мыкты жигитти,
Аңдып мерген эр чыгып,
Атып кетчү салты экен,
Муну «туу кандамай» — дешчү экен.

Каңгайдан чыккан мергендин,
Аты экен Эртике.
Кыргыздан чыкты Гүлчоро,
Туу тутканды мээлешке.
Кылдат мерген Гүлчоро,
Жаага кыйын, колу шок.
Сарыдан кийим шымданып,
Ак калпак кийип кырданып.
Сан кыргыздын ичинен,
Баатыр чыгып ылганып.
Туусун тигип жатканда,
Мелжеген кыйын мергенин,
Белдүү кыйын эренин,
Экөөнү катар бир атып,
Жер жазданып сулатып.
Келгенде баатыр Гүлчоро,
Оң экен — деп — ишибиз,
Алаштын болгон баласы,
Кубанды катар чуу тартып.
Как ошондон калган шарт,
Туу сайган ким — деп жыгылса,
Алдында жеке ал чыгат.
Ал Кең-Колдун ичинде,
Бир көпкөк дөбө келатат.
Ойноп жүргөн Кең-Колдун,
Учуучу тоосу жок эле.
Балакеттүү бир тоосу,
Пайда болуп калганы.
Тообу десе, дөбөдөй,
Дөбөбү — деп караса,
Каңгайдан чыккан төрөдөй.
Казактардын Бердике,
Кылгара атты кындыйтып,
Салып кирип келди эле.
Элчиге өлүм жок экен,
Жекеге чыккан баатырдан,
Айтып кабар берди эле.
Алоокенин чоң уулу,
Атактуу баатыр чоң Коңур,
Алтымыштын кенжеси,
Жаңы баатыр Ороккыр,
Ал Ороккыр деген эр экен.
Өзү алгыр шер экен,
Он сегиз менен он тогуз,
Ортосунда неме экен.

Ат көтөрбөй, керки жок,
Пил миничүү эр экен.
Алты кабат темир тон,
Демейде муну кийинген,
Үч жүз кез найза колунда,
Жети кабат калканы,
Мүрүсүнө илинген.
Алты кабат туулга,
Алмадай башка кийилген.
Үйдөй болгон чоюнбаш,
Оң далыга асылуу.
Жаңыдан чыккан Ороккыр,
Жабдыктын жайы мына ушу,
Жыйырма беш кез бою бар,
Жер жүзүнүн баарысын,
Жутамын деген ою бар.
Согушкан бенде соо калбай,
Соолгон жандан ажыраар.
Бердике айтып жиберди,
Эл жыйылган көпчүлүк,
Чуркурашып калышты,
Ким экенин ким билет,
Бирөөнүн айтып салышы:
«Жоо кадырын, жоо билет,
Гүлчоро менен Канчоро,
Буга беттеп ким кирет?»
Айтып сөзүн болгунча,
Ачкан оозун жумгунча,
Корккон эмес чын ушул,
Коржоңдогон Канчоро,
Оолугуп сүйлөп жиберип,
Алдындагы Каралат,
Ооздук тиштеп нидерип,
Ачууланса Канчоро,
Чөйчөктөй болуп көз жайнап,
Көпчүлүккө карата,
Күпүлдөп баатыр сөз баштап:
«Барыбыздын башчыбыз,
Баатырың турса коргондо.
Те, калдайдын уулу чоң Коңур,
Анжунун ханы Нескара,
Кыргыз шаанын Мурадил,
Чыгып калса кокустан,
Гүлчоро менен Канчоро,
Ал экөөнөн башка адам,

Ким беттешет ошого?
Тоо экен — деп, — жазганбай,
Чоң экен — деп, — апкаарбай,
Кыргыздан бирөөң бар — деди!
Кызыталак намыссыз,
Кылычташып кал — деди!
Жети кыраан журтуна,
Алптык аты жетелек,
Дептерге аты түшө элек.
Сүлкүлдөп бою чоң экен,
Не тосуласың мындан — деп?»
Канчоро турду күүлөнүп,
Айтканга карап сүйлөнүп.
Канчоро кебин укканы,
Калгандар карап турбады.
Уларбоз атын аргытып,
Ак сакалын жаркытып.
Жүз жыйырма төрт жашы бар,
Эр Жамгырчы келгени:
«Курбалдашым, Бакай хан,
Өмүрүмдүн акыры,
Мындай уруш мага жок,
Бир беттешип көрөйүн,
Муну мага бер деди!»
«Ушунча кыргыз чогуудан,
Чыкпайт бекен бир адам?» —
Деп, хан Бакай болбоду.
Кошойдун уулу Жалгызек,
Жалманбоз минген аты бар,
Тартынбас жоодон салты бар.
Коңурбайга чыксам — деп,
Ойлонуп жүргөн дарты бар.
Жамгырчыны көргөндө,
Кантип токтоп тартынар?!
Жалманбозду чуратып,
Кабылан Бакай алдына,
Камчысын сүйрөп чубалтып,
Келип түшө калды эле,
Уруксат сурап барды эле,
Кабылан Бакай муну айтты:
«Койгун балам — деп айтты.
Сенин атаң эр Кошой,
Саңоору алтын, жез эле,
Түн ичинде уктабас,
Ал кең пейил киши эле.

Ошондон калган тукумсуң,
Кийин барчы» — деди эле!
Ал аңгыча болбоду,
Аягынан көп колдун,
Бозжорго минип чеп болгон,
Бакайдын уулу Байтайлак,
Жаңы мыкты эр эле.
Алдында атын камчылап,
Салып жетип келди эле.
Камчысын салып мойнуна,
Атакесин айланып:
«Уруксат бергин — деди эле.
Сенин балаң менмин — деп,
Алоокенин кичи уулу,
Алтымыштын кенжеси,
Ороккырга теңмин — деп.
Өз теңтушум табылды,
Уруксат мага бергин — деп,
Кыргыздан чыккан сиз да хан,
Калмактан чыккан Алооке,
Ал экөөңөр окшош хан.
Ошого чыгып алсам — деп,
Уруксат сурап мен жатам».
Баланын жайы мамындай,
Бата берип ийе албай,
Токтолуп калды эр Бакай.
Көпчүлүк карап турабы,
Ылайык келген убагы.
«Омийин, балам, баргын — деп,
Кол көтөрүп чуулады.
Ошондо Бакай: — токто, — деп,
Чечип берди чепкенин,
Кийип чыксаң окшойт» — деп.
Өзү төөнүн жүнүнөн,
Өз үйүндө тигилген.
Жыл он эки ай күндөрдө,
Өмүр көрсө Бакай хан,
Алты айы үйдө өткөргөн.
Алты ай күнүн жан көрбөй,
Акка кулдук кылам — деп,
Атикепте өткөргөн.
Ошондон кийин чапанын,
Чечип берген чагы бар.
Гүлүстөн тууган Гүлчоро,
Бозжоргону мингизип,

Күрөкө менен олпокту,
Кабаттап ага кийгизип.
Ээрчитип алып бастырып,
Насыятын тапшырып:
«Сен кыйгактуу найза ала элек,
Кыйкырып жоого тие элек.
Жабдыктуу найза ала элек,
Качырып жоого тие элек,
Жарактын жайын биле элек,
Сенин, барчу жайың эңкейиш,
Анын келер жагы өр тартат.
Өзүнөн мурун камынып,
Минген пили оп тартат.
Эң алдына сен баргын,
Мурдун шылый чапкының.
Амал кылып урушсаң,
Айла кылып турушсаң,
Ажыратып ием —деп,
Амал менен жетемин,
Анын, эсебин таап кетемин». —
Деп, ошентип Гүлчоро,
Узатып кое берди эле.
Казак, кыргыз салты экен,
Атадан калган нарк экен.
Жүрөгү жалын от экен,
Эчтемеден жанбаган,
Кайраты бар шер экен.
Урушка мурун кире элек,
Оолукма чунак бала экен,
Каныкпаган чала экен.
Жекеге мурун чыкканга,
Көпкөлөң чалган чагы экен.
Эми эле айтса Гүлчоро,
Унутуп калып тим эле,
Алыска таштап караанды,
Тай жарышкан балдардай,
Тайы күлүк болгондор,
Жеткирбей кетип калгандай.
Улак тартчу немедей,
Жабдыгы жок колунда,
Найзасын жанга сүйрөтүп,
Жорго менен жойпутуп,
Кетип барат ченебей.
Күйгөндүн баары буркурап,
Жаш агып көздөн дыркырап.

Кайгы жеп турат баарысы,
«Найзасына капырдын,
Илинип калар бекен» — деп.
Ал Бакайдын уулу Байтайлак,
Өзү баатыр неме эле.
Самаркандын сыртында,
Алты жылдан бер жакка,
Атакеси Бакай хан,
Мингизип алып боз тайга,
Маш үйрөтүп жүрчү эле.
Ал кезекте эрлердин,
Салтанаты бир башка.
Эки колдо кош балта,
Найза кагар кол балта,
Башка чабар чоң балта.
Шамдагай бала эң шылуун,
Кол балтаны имерип,
Бар келтирип уңгусун,
Найзаны кагып жиберип.
Найзага балта тийгенде,
Белинен кетти үзүлүп.
Күчтүү экен Ороккыр,
Кое бербей түк сабын,
Койбоду жерге түшүрүп.
Машы чыккан түгөнгүр,
Укуруктай найзаны,
Оңдоп кармап алганы.
«Табарсыктын башы — деп,
Алдында ээрдин кашы — деп.
Чарайнанын чети — деп,
Буга окшогон калмактын,
Өлөр жери ушу» — деп.
Болжоп найза имерип,
Алдындагы Бозжорго,
Ооздук тиштеп нидерип.
Аккаңкыга бек такап,
Ат күүсү менен койду эле.
Көргөнгө кызык дүмөктүр,
Кийинкиге жомоктур.
Тоодой болгон Ороккыр,
Жыгылып пилден сойлоптур.
Алдындагы Бозжорго,
Уруштуу күнү көп минип,
Машык болгон маш Жорго.
Чылбырын ийе тарттырбай,

Тизгинин силкип кактырбай.
Ээси түшүп калгандай,
Окуранып кишинеп,
Бута атым ыраак өтө албай.
Имерилип тартты эле,
Кылчайып артын караса,
Кызыталак чоң калмак,
Төрт аяктап такандап,
Кара жерден кооп жатат.
Туулга кеткен артына,
Казандай болгон кара баш,
Сооттон чыгып жылаңач,
Орто карта боз үйдөй,
Оңолуп кетип баратат.
Байтайлак баатыр жаш экен,
Жаш да болсо Байтайлак,
Чабендес өзү маш экен.
Жазылыгы төш жары,
Жалаң болот испанды,
Кармай алып сабынан,
Сууруп алып кабынан,
Моюнга тартып жиберип,
Оң колун тартып алганда,
Сол колу жетти кулакка.
Кулагынан алды эле,
Үзөнгү боого бек басып,
Нескара менен Бакайдын,
Ортосуна алып барып:
«Мынаке, баатыр башы» — деп,
Таштап кетип калды эле.
Дени калды майданда,
Тартынып бала жетпеди,
Тартынган киши жоо албайт,
Бир курсактан туушкан,
Тар курсакта тебишкен,
Талашып эмчек эмишкен.
Асырап бала ордуна,
Баккан экен инисин.
Алп Коңурбай баатырың,
Айбаты сүрлүү капырың.
Сөзүнө турбас ант ургур,
Ач арстан кутургур.
Ким чыгат — деп, — карабай,
Караганга жарабай.
Алп Коңурбай зор калча,

Бастырды өзү жайма-жай.
Өлүп кетсе иниси,
Күйүтүнө чыдабай.
Мунун сүрүн көрүңөр,
Сакалы саадак кабындай,
Сан миң кара кыргызды,
Сапырып ийип тыңгыдай.
Көзү көлдүн буткулдай,
Көрүнгөндү жуткундай.
Муруту балта сабындай,
Көзүнөн чыккан учкуну,
Көөрүктөн чыккан жалындай.
Мурду тоонун кыр таштай,
Кабагы кашат чабындай.
Аркасында айдары,
Тору айгырдын жалындай.
Бели кындай, бети айдай,
Белдүү чочко Коңурбай.
Үпчүлүгү бир тогуз,
Үксөңдөгөн чоң доңуз.
Топчулугу бир тогуз,
Тоодой болгон бул доңуз.
Алгара минип койкоюп,
Көк жеке бутта чойкоюп.
Кабыландай караган,
Каары катуу жаралган,
Көргөн бенде жадаган,
Алгарасын моюндап,
Бат атарын коюндап.
Ок өтпөс буулум шым кийип,
Багалеги балкылдап,
Алгара минип алкылдап.
Чок табылгы жайлаган,
Жоо дегенде шайлаган,
Чоң Кара атын байлаган.
Алдындагы Кара атты,
Найдай кылып жаратып,
Асман, көктү каратып,
Көргөн жанды жадатып.
Албарс жанда жалтылдап,
Ар кандай киши калтырап.
Найза колдо зыңгырап,
Айбалта белде кыңгырап.
Кетелек белде кеңгиреп,
Мас болгон нардай зеңгиреп.

Көргөн бенде эндиреп,
Чыдай албай күйүттөн,
Эзилип жүрөк делбиреп.
Тиктебей көзү мелтирер,
Каарын көргөн Коңурдун,
Акылын таппай темтирер.
Кайраттанып белсенип,
Кан ичүүгө эңсенип,
Мас болгондой теңселип.
Туулга башта чатылуу,
Чарайна белде тартылуу,
Калканы жондо артылуу.
Кытайча кызыл доолбас,
Чымын тийсе кыңгырап,
Күңгүрөнүп кылдырап.
Капаланып кыжырап,
Тиштесе тиши кычырап.
Караса көзү чачырап,
Калмагынча балдырап.
Күндөн бетер күркүрөп,
Көргөн бенде тура албай,
Сийдиги агып бүркүрөп.
Асаба көктө калкылдап,
Айнектей көзү жалтылдап.
Чоң балта артып мүрүгө,
Чоң Коңур басты калкылдап.
Көрүштү баатыр караанын,
Коркпой кимдер карасын?!
Баатырлар баары карашып,
Айбатынан жадашып.
Алдына минген Алгара,
Алп Коңурбай жарашып.
Алтын ээр калмакча,
Атка чыңдап токунуп.
Баса минип тулпарга,
Басалек тоодой олтуруп.
Желип чыкты бөлүнүп,
Желмогуздай көрүнүп.
Көзү көрбөй күүгүмдөп,
Көшүгөндөй күлүңдөп.
Көрбөгөндөр күбүрөп,
Өзгөчө жаман түрү — деп.
Жүрөгү тайкы адамдар,
Корголоп аттын артына,
Жөө түшүшүп бүжүрөп.

Бастырганда жел чыгып,
Аркасында дүрүлдөп.
Айран калды көпчүлүк,
Айбатына дүүлдөп.
Султан Алмаң баатырдан,
Бала жолборс Гүлчоро,
Боз ала шумкар болпону,
Боз карчыга солтону.
Коңурбайды көргөндө,
Көшүлүп бою чечилди,
Эбедени эзилди.
«Келиптир менин багым — деп
Семетей тышта болгондо,
Тийбейт эле чагым» — деп.
Жан жагына карады,
Чымылдап чери тарады.
Бастырганда байкаптыр,
Баатыр жолборс баланы.
Чоң дөбөдөй көрүнүп,
Түгөнгүрдүн карааны.
Кабаттап темир соот кийип,
Суркоен сындуу ат минип.
Шаңданып найза карманып,
Шашылбай чоро камданып.
Карап турат калың журут,
Гүлчорону жарданып.
Чарайна белге тартынып,
Сом темирди артынып.
Мусурканып, мурчанып,
Муздай темир курчанып.
Бүтүн темир кийинип,
Бир кудайга сыйынып.
Кылыч белде кыңгырап,
Найза колдо зыңгырап.
Ачалбарс жанда жалтылдап,
Асаба көктө калкылдап.
Ок өтпөс буулум шым кийип,
Багалеге балкылдап.
Өзүнүн боюн жыйнабай,
Ашыгып турат далпылдап.
Өрттөй көзү кызарып,
Сунса мойну узарып.
Суктанса суусун кандырып,
Бар кайратын жам кылып.
Жүржүткө кыргын салчу кул,

Кылычтын мизин кан кылып,
Кылымды жеңчү балбан кул.
Кең көкүрөк сом далы,
Туткандын чыгар далдалы.
Туруп бенде бет албас,
Бул замандын балбаны.
Чыкмакчы болду быяктан,
Эр Гүлчоро сардары.
Коргошундай козголбос,
Уюткан чоюн салмагы.
Аркасында кайрат, күч,
Канчоро бар балбаны.
Тайманбастан түгөнгүр,
Чоң балта колго алганы.
Жамгырчы, Бакай баш болуп,
«Тура турчу, баатыр», — деп,
Бүтүн кыргыз чур этип,
Курун салып мойнуна,
Манасты алып оозуна,
Бата берип калганы.
Коңурбай көздөй бет алып,
Өрттөй ичи тутанып.
Тиктесе көзү чачырап,
Азуулары качырап.
Айбалта салып ийнине,
А дагы басып жөнөдү,
Көргөндүн бою дүркүрөп,
Бүркөлгөн күндөй күркүрөп.
Банга ылайык башы бар,
Жыйырмадан артык жашы бар.
Жаткан иттей кашы бар.
Таноосу тектир сеңирдей,
Теңдешсе жоодон эринбей.
Теңдешкен душман бар болсо,
Тентип жүрө бергиндей.
Аты да бар бир тоодой,
Аташканын куткарбай,
Анча-мынча кишини,
Ат-тону менен жуткундай.
Өзү да бар бир тоодой,
Өчтөшкөнүн куткарбай,
Өжөрлөнсө кишинин,
Өзүн бүтүн жуткундай.
Өкүм өткүр сөзү бар,
Өлүмдөн коркпос өзү бар.

Кызыл нурлуу жүзү бар,
Алмадан ширин сөзү бар,
Жалындан кызыл көзү бар.
Кыйыгына тийгенде,
Кысталышкан жер болсо,
Кызыл кыргын кылгыдай,
Кырып салып тынгыдай.
Как ушундай жулкушту,
Ар кандай жерде кылгыдай!
Карды салык, мойну кез,
Минген аты тайган төш.
Коңурбайдын алдынан,
Каршылашып болду кез.
Качырышты баатырлар,
Кыргыз, кытай, калмактар,
Карап турду болуп жар.
Бет алышып качырса,
Бетинде бенде тура албай.
Кабагын салып бүркөлүп,
Капаланып муңайбай.
Бет алышып күркүрөп,
Беттей албай эч бир жан,
Эси чыгып бүжүрөп.
Чоң майданда беттешип,
Ортого күлүк ат сүрүп,
Маңдайлашып баратса,
Кандай жан тиктейт аларга?!
Бала жолборс ант ургур,
Баатырлыгы башкача,
Балбандыгы бир канча.
Чоң экен — деп кенебей,
Тоодой Коңур баатырды,
Бучкагына теңебей.
Атасы Манас жанында,
Бирге турган немедей,
Мелтиреп көзүн ирмебей.
Кан ичмеден сүрдөбөй,
Алдындагы Сур атты,
Айлантып кайта имерип,
Бекемдеп кармап балтаны,
Балага кары теңби — деп,
Беттешип бала барганы.
Беттешип келген эки дөө,
Кебетесин көргөндө,
Бири бүркүт, бири шер,

Сапырылып кетерби,
Мына бу турган кара жер?
Деп, ойлошуп калың журт,
Дудуктай тили байланып,
Кускусу келип, көөнү айнып.
Туралбай башы айланып,
Жыялбай эсин баатырлар,
Нес болушуп далдайып.
Баатырлар минтип турганда,
Жаны чыгып кетчүдөй,
Аскерлер калды шалдайып.
Балакеттүү Коңурбай,
Кандим болгон бүркүттөй,
Алгарасын камчылап,
Аркасынан чаң чыгат.
Карап турган кыргыздар,
Кара жал жолборс жеңилсе,
Каңгайга айдап кетер — деп,
Калың журт анда нетер — деп?
Түпкө такыр жетер — деп,
Боло албай шайы турганда,
Алгара минген Коңурбай,
Атынын башын бурганча,
Арыстандын баласы,
Карап көрсөң ушунда,
Ана-мына дегинче,
Ачып көздү жумгунча,
Аркасынан чуратып,
Отуз беш коюп өткөнү,
Өтпөгөндө неткени?
Өйүздө турган тетиги,
Нескара, Уушаң, Мурадил,
Опколжуп жүрөк кеткени.
Жалдуу шерди көргөндө,
Каргаларча каңкылдап,
Калмагынча баркылдап.
Кылым бурут ушул журт,
Канаттуу уя сала албас,
Караңгы токой чер экен.
Токойго бөрү киргизбес,
Алмамбет уулу шер экен!
Чоросу мындай болгондо,
Буруттун, төрөсү кандай неме экен?
Балакеттүү Коңурбай,
Баштап келип бул жерге,

Түгөтмөкчү кеп экен!
Түгөнүп калган Гүлчоро,
Уясын баккан шер экен.
Ушундай эрден айрылган,
Эсен хан менен Коңурбай,
Акылы жок кер экен!
Коң төрөнү коморуп,
Майып кылып кетерби?
Тыптыйпыл кылып Каңгайды,
Жер бетинен жоготуп,
Өчүрүп атын нетерби?!
Деп ойлонуп турганда,
Дажал Коңур куулдап,
Алдындагы Кара аты,
Ок жыландай шуулдап.
Оңтоюна келтирип,
Обу жок баатыр Гүлүстү,
Чокмор менен чака-чак,
Онду чаап жиберди.
Ошол кезде кыргыздар,
Оюнда ойлойт бул кепти.
Камоодо калган канкорун,
Калың кыргыз эстешти.
«Ушундай оор күндөрдө,
Буурул ат менен буластап,
Чыгар күнү болсочу!
Соруп кетчү жылаанга,
Сордурбай койчу кыргызды,
Султан мында болсочу!» —
Деп, ойлонуп турганда,
Өөрчүп турган Гүлчоро,
«Кайратым мындан кемби — деп,
Жер менен жексен кыламын,
Таамай чапсам сени — деп.
Талкалансам мейли» — деп,
Маңдайлашып калганда,
Баатырларды карасаң,
Беттешип балта кармаган.
Кими каман, кими шер,
Киши билбей таң калган.
Бирөө кары Коңурбай,
Бирөө бала Гүлчоро.
Намыс үчүн эгешип,
Майданга чыккан жер ошо.
Баланын атын караса,

Бактысына жараша.
Ашкере күлүк Суркоен,
Кууп калса кишини,
Куткарбастан жеткиндей.
Куюн минип качса да,
Качып калса душмандар,
Кутулуп качып кеткиндей,
Карылгач болуп кууса да.
Азыраак айбы бар экен,
Оозу катуу, тоң моюн,
Ошондойроок мал экен.
Көрүп Коңур бар жайын,
«Жандап өтө берсем — деп,
Алдымдагы Алгара,
Кайра айланып келгенде,
Айры шили, кара куш,
Айбалта менен нетсем — деп.
Аркасынан Манастын,
Жиберсем белем муну» — деп.
Балта жетпес кыйгачтап,
Басып өтө берерде,
Кара күчкө беттешип,
Качып өтө берерде,
Билбей бала калган жок,
Билгич жанда мындай жок.
«Мени кудай урганда,
Буурул атты минбей — деп,
Бул жолумду билбей — деп.
Өтпөйт эле Буурул ат,
Ыктайт эле буга — деп.
Алдымдагы Суркоен,
Оозу катуу, тон моюн,
Жел өпкөрөөк мал эле.
Желмогуздай Коңурбай,
Куткарбайт мени тегеле.
Бекер кое бергиче,
Кыйрынан барып тиейин,
Жалпагы менен балтанын,
Карыга чаап ийейин».
Жандап өтө берерде,
Сол бутунда үзөңгү,
Чыгарып буттан жиберип.
Алдынкы ээрдин бек тиштеп,
Тили менен имерип.
Оң жагына такандап,

Жалпагы менен балтанын,
Жандап бара жатканда,
Оң мүрүгө чапты эле.
Гүлчородой түгөнгүр,
Мына ушундай мыкты эле!
Колунда балта шылп этип,
Колу сынып шылк этип.
Жаза чаппай, таамай чаап,
Батакай чаппай, жазгай чаап.
Каржиликтен кыйратып,
Оң колун анын сындырды,
Жарым жан кылып тындырды.
Алдындагы Алгара ат,
Өтө берип бурулду.
Бурулган менен айла жок,
Найза саяр колу жок.
Колу сынган Коңурбай,
Кайрат кылар алы жок.
Гүлүстүн аты Суркоен,
Көпчүлүк көздөй бет алып,
Күүлөнүп кетип баратат.
Эки колдоп тизгинге,
Тартып кетип баратат.
Бура кайра ал тартып,
Кылчайып артын караса,
Камалаган капырлар,
Капырлардын калкында,
Канча түрдүү баатыр бар.
Курчалышып Коңурду,
Ортосуна алыптыр,
Камалашып калыптыр.
Бала жолборс Байтайлак,
Баш байланып барганда,
Баатыр туулган Гүлүстөн,
Куру кайта барышы,
Калкына кыйын намыстыр.
«Манастап» ураан чакырып,
Ат коюп жөнөп калыптыр.
«Манастап» ураан бат коюп,
Аламан кылып ат коюп.
Суркоенду секиртип,
Гүлчоро кирди шарт коюп.
Канча жылдан бер жакка,
Кармашарга душман жок.
Буулугуп калган кыргыздар,

Карап булар турчубу?
Карап туруп алганда,
Буларды кудай урчубу?!
Баарысы кирди жаркылдап,
Асаба колдо калкылдап.
«Манастап» ураан чакырып,
Жамгырчы баштап баркылдап.
Аралашты эки кол,
Айтууга арман сөзү мол.
Эндекей кара аскердин,
Амалы кетип катты шор!
Күн көрүнбөй тумандап,
Күүгүм кызыл чаң чыгат.
Жерге токтоо кыла албай,
Көккө учуп топурак.
Күндүз, түнү билинбей,
Күүгүмдөп көзгө илинбей.
Кыргыз, кытай эрлери,
Белдүүдөн канча шерлери.
Кызыл канга боелуп,
Кырып жүрөт эрлерди.
Кечкирип жарык күн батса,
Жарыкты күүгүм түн басса.
Падышалык өкүмдөн,
Жаркырап чырак жагылат.
Жерге түшкөн жабдыктар,
Анда кайдан жашынат?
Болотко болот тийгенде,
Үйдөй чоктор чачырап.
Жазайыл мылтык, жаа тартып,
Уруш болуп тарсылдап.
Жаракка жарак тийгенде,
Сыныгы жерде жалтылдап.
Кылычтын баары кыйрады,
Найзанын көбү сынганы.
Калкандары быркырап,
Туулгасы жарылып,
Түк билинбейт караңгы,
Кызыл ала кан болуп,
Кыргыз, кытай таанылып.
Жашыл ала өнгөн чөп,
Кызыл ала кан болуп.
Топурак жок Кең-Колдон,
Күн көрүнбөс чаң болуп.
Олпоктун баары кырчылып,

Ок өтпөс тондор жыртылып.
Калкандын баары быркырап,
Аткан октор чыркырап.
Онтоп жаткан андан көп,
Колдор сынып зыркырап.
Буту сынган андан көп,
Болбой шайы буркурап.
Ээленген баатыр эрен көп,
Электеп булар эр кырат,
Кара аскерде айла жок,
Эми булар не кылат?!
Аралашкан аскерлер,
Ылайыгын караша,
Бирине бири беттешип,
Жабдыгына жараша.
Найза саяр ыктуулар,
Сайышка чыкчу мыктуулар.
Сабы менен кошулду,
Сайышып найза тартыша.
Шаркырап аккан кызыл кан,
Аккан сууга жошулду.
Кылычка маш кыйындар,
Кыйыгын бузбай кошулду.
Томолонуп кайран баш,
Топуракка кошулду.
Чокморчулар чогулуп,
Чоюнбашты күүлөшүп,
Карсылдашып салышып,
Калбай баары дүүлдөшүп.
Балталуулар кездешип,
Баатыр эрлер кектешип.
Бет маңдайга келгенде,
Күч ортосун чектешип.
Олпоктуулар бир катар,
Уруш күнү мамындай.
Сооттуулар жанаша,
Бирин бири караса.
Жарагынан ылайык,
Жабылышкан жараша.
Канжарлуулар кармашып,
Карсылдашып жалмашып.
Канды суудай агызып,
Кара жерди майлашып.
Менменсиген баатырды,
Алы жетсе жайлашып.

Аралашып кеткени,
Араң алты күн болду,
Түндү кошуп санаса,
Он үч күнгө нак толду.
Нескара менен Бакай хан
Элди байкап караган.
«Таратсакпы элди» — деп
Кеңеш кылды эки хан.
Буйрук берсе эки жан,
Эбегейсиз көпчүлүк,
Эли кайдан бөлүнсүн?
Илгертен калган чоң шарт ко
Өкүмүнө көнүшүп,
Башында айтып угузган,
Сурнайдын үнү зыркырап,
Кыргыз менен кытайлар,
Катар тартып үн кошуп,
Бөлүндү аскер чуркурап.
Олпогун сүйрөп жүргөн көп,
Өңүрү кетип жыртылып,
Далай тону бул элдин,
Дал-дал болуп тытылып.
Жарагы жок колунда,
Калган нечен кыйындар.
Неченди көргөн мурунтан,
Тартынбай турган кыйын бар.
Падышалык өкүмү,
Сурнайдын үнү чыкканда,
Баары уруштан тыйылар.
Балтасы сынып жарылып,
Басып жүргөн андан көп.
Башынан канын агызып,
Шашып жүргөн мындан көп.
Жыгылып, кооп баса албай,
Жылып жүргөн сандан көп.
Ажырап калып атынан,
Азып калган андан көп.
Эми кандай кылам —деп,
Эсин таппай эндиреп,
Эстен танган мындан көп.
Колу-буттан айрылып,
Көкүрөктө жан калып,
Ат тепсеп жерге тапталып,
Антип жаткан андан көп.
Жетелеп атын жөө басып,

Мине албай жүрөк апкаарып,
Минтип жүргөн сандан көп.
Найзасы сынып белинен,
Ажырап калып деминен,
Бөлүнүп калып элинен,
Буркураган андан көп.
Өзүнүн элин табалбай,
Чуркураган андан көп.
Чылбырын сүйрөп бош кетип,
Ээсиз аттар сандан көп.
Ээн калсын шум жалган,
Элдин баары кайгы жеп,
Кими кырым, ким кытай,
Билерге акыл жетпеген.
Асабадан белгилеп,
Эл ортосун чектеген,
Алты күндө бөлүндү.
Ажырабай жүргөн бар,
Айрылып элден кетпеген.
Сурнайды тартып, үн коюп,
Эл бөлүнүп чыкканы,
Таамай жети күн болду.
Түнүн кошуп санаса,
Дагы он төрт күн болду.
Күндү эсепке алганда,
Он төрт күнгө так толду.
Жарым айлык аламан,
Жаман кыргын эл болду!
Азууларын аркайтып,
Аргымак жатат ар кайда.
Туяктары чарадай,
Тобурчак жатат көп жайда.
Кара чобур жылкылар,
Калкып жүрөт кандарда.
Кандай адам кезиккен,
Как ушундай чаңдарга?
Уккан айран калгыдай,
Ошондогу жаңжалга.
Мунчалык кыргын болгон жок,
Бейжинге кыргыз барганда!
Чоң баатырлар жулкунуп,
Болгон экен мамындай.
Бир чапканда кулатып,
Кырк-элүүнү сулатып,
Нескара жүрдү кыйратып.

Калмак Уушаң баатыры,
Калктан канча кыйратты.
Кардын жарып нечендин,
Ичегисин чубалтып,
Кырмызы шаанын Мурадил,
Кызыл атын чуратып.
Каруулуудан неченин,
Кара жерге сулатып.
Эленкыр деген бир баатыр,
Болжолу жок чоң капыр.
Үйдөй чокмор колго алып,
Үйүлгөн жыйын топ болсо,
Ошону көздөй чуратып.
Жете барып чапканда,
Жетимиш, сексен адамды,
Жер жазданып сулатып.
Келген экен алп Коңур,
Баатырларын дуулатып.
Калмактын көрдү казабын,
Манжунун тартты азабын.
Андан башка эрлердин,
Кара калмак каңгайдын,
Калкындагы шерлердин,
Кайсы бирин айтайын?
Элөөрүгөн Гүлчоро,
Элкин баатыр Канчоро,
Кошойдун уулу Жалгызек,
Коркпой турган Байтайлак,
Короолуу койду бөрү айдап,
Эн талаага баргандай,
Сай бойлотуп кыргандай,
Кытай, калмак журттарын,
Кырып салды ушундай.
Нөшөрлөп жааган жаандай,
Ителги тийген таандай,
Имерип айдап чогултуп,
Чогууларын суюлтуп.
Кылычты тартып алганда,
Шорголоп канын куюлтуп.
Болжолсуз баатыр Эленкыр,
Учурады ошондо,
Олуя Кошой уулуна.
Күрзүсүн булгап кезгерди,
Жалгызекке ушунда.
Жалгызёк кайдан аянды,

Чокморун колго кармады
Кеңеш сөзүн салышты,
Кезектешип калышты.
Эр Эленкыр баатырың,
Кезекти мурун алышы.
Кара зоодой Эленкыр,
Чачырап көздөн от күйүп,
Жалгызекке барышы.
Үйдөй болгон күрзүнү,
Опколжуп келип салышы.
Быркырады калканы,
Туулганын чыкты талканы,
Сынып кетти ошондо,
Алдында темир саптары
Жайнады жерге жалын чок,
Жанына барган киши жок.
Быркырап кийген туулгасы,
Жер жүзүнө жабылды.
Бир чапканда тоздурган,
Ким көргөн мындай баатырды?
Колундагы күрзүнү,
Түкүрүнүп карманып,
Келе жатат Эленкыр,
Чабууга кайра айланып.
Жалгызек анда кеп айтат:
«Абалкы кезек сеники,
Эмики кезек меники.
Эрлигиңди танбасаң,
Туруп бериш сеники!»
Шартын булар буза албайт,
Эленкырга окшогон,
Башына кармап калканды,
Арка кылып туулганы.
Ат үстүндө калдайып,
Майданда мунун турганы.
Эр Жалгызек жаш бала,
Күчүнө жок эч дабаа.
Качырып келип салды эми,
Калкан менен туулгадан,
Кымындай неме калбады.
Түкүрүнүп колуна,
Тунжур куштай айланып,
Орой төбө как башка,
Катуу чаап түгөнгүр,
Каар менен өткөндө,

Калкандын баары быркырап,
Үйдөй болгон кызыл чок,
Учуп көккө чыркырап.
Кызыл буурул минген ат,
Тизеден жерге батканы.
Теминип көрсө Эленкыр,
Түгөнгүр бутун тартпады.
Козголо берип кеткиче,
Кошойдун уулу Жалгызек,
Кош колдоп дагы чапканы.
Чаап чокмор тартканда,
Кара зоодой капырды,
Кара жерге жастады.
Көрүп туруп Кыз Сайкал,
Көмөскө көздөй качканы.
Көтүнөн кууп Жалгызек,
Ал канчыкты таппады.
Кайраттанган Жалгызек,
Кандай адам беттешет?
Каарданып кылыч шилтесе,
Так сексенден баш кесет!
Кытайды союп кыйратып,
Калмактын калкын какшатып.
Өлтүрүп элди сулатып,
Сурнайдын үнүн укканда,
Чогуудан чыкты чуратып.
Гүлүстөн менен Канчоро,
Күжүрлүү күчтүү эр чоро.
Бет алган жакты коркутуп,
Күйгүзүп өттү жалынды.
Утуру келген буларга,
Өлүмдүн үйү табылар,
Каршы келсе маңдайга,
Мындан качып кетчү ким?
Баатырлар жүрсө маминтип,
Кытай, кыргыз эки журт,
Каны агып чубурар.
Так он төрт күн болгондо,
Бөлүнүп чыкты ушулар.
Кара байрак, алтын туу,
Айчыгы алтын кызыл туу.
Эки элге чеп болгон,
Баш ийдирген ушу туу.
Желектерин көтөрүп,
Жеринен хандар козголду.

«Туусун жыксам белем» — деп,
Жалгызек муну ойлонду.
Бөлүнүп баса бергенде,
Кара байрак, алтын туу,
Ал Нескара баатырда,
Ошону көздөй ат койду.
Жетер жетпес болгондо,
Пейилин көрдү капырлар.
Калмак, кытай элинде,
Белдүү канча баатырлар.
Каршы алдында кездешип,
Калмак Уушаң учурар.
Камгактай сайып Уушаңды,
Ат үстүнөн учурду.
Оңолуп кобо бергиче,
Оңдонуп атка мингиче,
Аркасында Байтайлак,
Башын кесип салганы.
Эленкыр менен Уушаңды,
Болумдуу баатыр дөөлөрүн,
Куткарбай муну жайлады.
Кабылан Кошой баласы,
Жалгызек сындуу балбаны,
Ороккырды өлтүргөн,
Байтайлакты карачы!
Эрлик кылып бул жолу,
Эки хандын баласы.
Ажырашып бөлүнүп,
Арылды элдин санаасы.
Элчилешип сүйлөштү,
Тил алышып тарашып.
Өлүк жыйнап, көөмп алмак,
Беш күн болду карасы.
Капырлар жыйып өлүгүн,
Сары жон кылып үйүштү.
Сары кыр саны отуз бир,
Айтып элге угузду.
Кыргыздардын өлүгү,
Он сары кыр болуптур.
Өлгөн жандын эсебин,
Ортого булар коюптур.
Ор каздырып көөлөтүп,
Кыргыз жыйып өлүгүн,
Жоолуу күнү болгондо,
Өлүк көммөк жайы ушул.

Шейит деп атын аташты,
Жаназа намаз кепинсиз,
Жарма көргө жайлашты.
Калмак, кытай эки журт,
Угузган элге өлүктү.
Өжөрлүгүн көрүнттү,
Дары төгүп, май чачып,
Өрттөп ийди өлүктү.
Кең-Колдун дайра сууларын,
Адам эмес айбан мал,
Ичпей калды ошону.
Карга, кузгун жол бербей,
Кызыл канга чогулуп,
Кызык болду Кең-Колго,
Ортого дары төгүштү,
Эки тарап ошондо,
Сасык туман кетсин — деп,
Карга, кузгун жоголуп,
Жер ордуна келсин — деп,
Отту коюп ийишти.
Күйүп кетти кыпкызыл,
Көгөрүп чыккан кие жок,
Күйүп Кең-Кол арыды,
Кызыл күлгө айланды,
Кетирем — деп сасыкты,
Кыргыз кайдан пайда алды?
Эртеңки күнү уруш — деп,
Эл билгендин баарысы,
Эми башы айланды.
Муну мындай таштайлы,
Кыргыздардын кытайды,
Жеңгенинен баштайлы.

КОҢУРБАЙДЫН АТАКТАГЫ
БААТЫРЛАРЫНАН АЖЫРАП КАЙРА КАЧЫШЫ

Падыша Бакай баш болуп,
Эштектердин Жамгырчы,
Салтанаттуу Гүлчоро,
Акыл, айла кошучу,
Асыл тукум Канчоро,
Кошойдун уулу Жалгызек,
Жезкемпирдин жети уулу,
Бакай хандын Байтайлак,
Баш кошуп баары чогулду.

Жагып коюп чырагын,
Жанаша булар олтурду.
Жалдырап карап кеп болбой,
Канчалык кылса аярлык,
Уруштун жайы эп болбой.
Жан кыйналып жатканда,
Жанына келди асылдан,
Айчурөктөй асыл жан.
«Келгин, жеңе, келгин — деп,
Кеңешиң айтып бергин — деп,
Келберсиген абамдын,
Кеңешин угуп келдиң» — деп.
Гүлчоро сурап калганда,
Анда Чүрөк кеп айтат,
Кеп айтканда муну айтат:
«Силер атка мингели,
Асаба аштап, туу сайып,
Басташып жоого тийгели,
Он сегиз күнгө нак толду.
Байтайлак майдан чыгарда,
Ороккырды жыгарда.
Ороккырды өлтүрүп,
Жаш бала көөнү тынарда.
Как ошонун тушунда,
Желбегей Семең олтурган,
Сыр коргондун кырында.
Атадан калган коргондун,
Оорагы кыйла бар эле.
Топурагы коргондун,
Көз ооруга дары эле.
Болот салса өтчү эмес,
Бузулуп коргон кетчү эмес.
Балта чапса кесчү эмес,
Ошол коргон кырында,
Силерди карап олтуруп,
Жулугунан батты, абаң.
Ошол күндөн бер жакка,
Козголбостон жатты, абаң.
Желбегей олпок жамынган,
Эки жеңи салынган.
Жанына жакын барбадым,
Жанымда жаткан эримдин,
Каарынан коркуп абыдан,
Көргөн бенде калтырайт,
Көзүнөн чыккан жалындан!

Кайгы тартып күнүндө,
Кап — деп, каңкор эстесе,
Коргондун өйүз бетине,
Каптап кетет түтүнү.
Эр болбой куруп калсамчы,
Буурул аттан айрылып,
Канатым жок калгынча,
Бу көрөктө өлсөмчү.
Мындай төрө болгунча,
Акыретти көрсөмчү!
Арак ичпей, суу ичпей,
Тамак ичпей, чай ичпей,
Он сегиз күндөн бер жакка,
Олтурду бейим ошондой.
Башкага сабыр кылчу эле,
Насбайды тартпай турчу эмес
Эки күндөн бер жакка,
Насбай салып чакчага,
Алып келип он убак,
Олтурганда маңдайга,
Насбайга көзүн салбады,
Чакчаны колго албады.
Үшкүрүнүп муңайып,
«Атым жок» — деп зарлады.
Ачуу басты акылын,
Ушу бүгүн бешимде,
Алдына барып акырын,
«Мен абама барам — деп,
Ыраактан туруп кеп салдым.
Абакем аты чыкканда,
Угар бекен» — деп салдым.
Күңгүрөндү ошондо,
Күдүңдөп тили билинбейт:
«Абама барсаң барып кел,
Аларга кабар салып кел.
Аз сандуу кыргыз элимди,
Аламан уруш ал кылып,
Кыргын кылды канчасын.
Дагы уруш кылууга,
Таппагандыр айласын.
Эртең менен эртерээк,
Күн чыкпастан эртелеп,
Жалгызек менен Байтайлак,
Гүлчоро менен Канчоро,
Белдүү эрлер бул төртөө,

Алып келсе Буурулду,
Он беш асый болгунча,
Мени күйгөн Тайбуурул,
Актабай антын койбойт ко!
Аккаңкыны токусун,
Чылбырын кармап чырмалбай,
Башын аттын бош койсун.
Канчоро менен Гүлчоро,
Аттын жүрсүн алдында.
Байтайлак менен Жалгызек,
Аттын жүрсүн артында.
Эптеп мага жеткизсин,
Тайбуурулга мингизсин.
Мендей атсыз төрөнүн,
Пайдасын элге тийгизсин.
Тил албаса ушулар,
Калганын өзү билишсин!»
Абаңдын айткан кеби бул,
Айласын таппай жаткан журт,
Абдан кеңеш экен деп,
Акылына тундурду.
Абакеси Семетей,
Алыста туруп кеп айтып,
Айтканына көндүрдү.
Айчүрөк жана кеп айтат,
Кеп айтканда эп айтат:
«Айланайын, Гүлүстөн,
Кулагың салчы — деп айтат.
Кагылайын, Канчоро,
Канкорум укчу — деп айтат.
Камалды бузган кайраттуу,
Анткорум укчу — деп айтат.
Камап келген каңгайлык,
Катуу зыян тартышты.
Башчысы болуп жаралуу,
Башы айланып катышты.
Ушундай иштен пайда алып,
Тийгизгиле намысты.
Кытайдан элчи келгиче,
Камынгыла эртерээк,
Аралап мындан жүрсөңөр,
Эси ооган жакырлар,
Кача берет капырлар.
Ара жолду кең кылып,
Ача берет капырлар.

Көрүнүп турган коргонго,
Күндүз сени киргизбейт,
Кызматың журтка тийгизбейт.
Жети катар сап болгон,
Темирден курчап карк толгон,
Тостуруп койгон жолу бар.
Ар бир саптын алдында,
Үч кабат темир тору бар.
Ар бир сапка баш болгон,
Бирден баатыр зору бар.
Жазайыл мылтык тобу бар,
Кызыталак кытайдын,
Ороп койгон тору бар.
Көптүгүнө көз жетпейт,
Уругун төккөн кору бар.
Учураган кишинин,
Маңдайында шору бар!
Бейлиңди салып бек байкап,
Айткан сөздү угуңар.
Күн төбөдөн кеткенде,
Бешимге чукул кездерде.
Тордогон торго жеткенде,
Жазайыл мылтык ок атат,
Жамгырдай кылып жаа тартат.
Мөндүрдөй кылып топ атат,
Дүңгүрөтүп көп атат.
Кыйкырып кулак тундуруп,
Кызыталак каңгай журт,
Кыйналтып жанды чыйралтат.
Соолгон жанды кубантат,
Оюн көрсөң буларды,
Суудай каның чубуртат.
Суудан бетер агызып,
Кыпкызыл кылып куюлтат.
Антип сени жеткизбейт,
Антип-минтип олтуруп,
Күн батып, күүгүм түн кирет.
Сааты бар сасык албарсты,
Азыр менин жолдошум.
Куйруктуу жылдыз кубултуп,
Аны асманга коём ойлорсуң.
Кайсы жакка бурулса,
Атыңды бурап толгорсуң.
Катын да болсом Айчүрөк,
Жардамым менин шол болсун».

Айтып кеңеш кептерин,
Айчүрөк жеңе кетти эми.
Таң атканча уктабай,
Таңданткан журтту баатырлар,
Таңга араң жетти эми.
«Барып кирсең коргонго,
Токумун кайдан оңдойт — деп.
Оңдоп токуп койбосок,
Тайбуурулду болбойт» — деп.
Алдынкы кашы карк алтын,
Кийинки кашы чылк күмүш.
Эки каптал эн темир,
Эптеп кылган Аккаңкы ээр,
Тайбуурулга чак Каңкы ээр.
Качкан элик чокулуу,
Тайбуурулга токуду.
Көргөн бенде жараткан,
Үзөңгү куйма алтындай.
Жабыдыгы көздү уялтып,
Жаркыны көккө тартылган.
Олоңдору оймо алтын,
Уюштуруп токуган,
Куюшканы куйма алтын.
Куюштуруп токуган,
Көмөлдүрүк баары алтын,
Тумарчасы сары алтын,
Жагоолору сом алтын.
Ат жабдыгын карасаң,
Азы күмүш, көбү алтын.
Манаттан кылган көрпөчө,
Кош басмайыл тарттырып,
Бош агытып Буурулду,
Калмактарча жасанып,
Канчоро менен Гүлчоро,
Алдына кирди бастырып.
Жалгызек менен Байтайлак,
Артында атка жанашып.
Ажал менен иши жок,
Эл намысын талашып.
Өлүмдө түк бир ой жок,
Өткүр баатыр жолборс ко,
Өзүнчө булар жанашып.
Ызырынып айкырып,
Канчоро менен Гүлчоро,
Ачуудан күйүп жаны ачып.

Таң эртеңден эртелеп,
Эл турбастан эртерээк.
Жөнөдү булар энтелеп.
Жеңекеси Айчүрөк,
Элинде бирге тургандай,
Эр Коңурбай баатырга,
Биригип кеңеш кылгандай.
Бардыгы ырас келди го,
Айткан экен билгендей.
Бөлүнүп чыккан беренге,
Кыргыздан чыккан эренге.
Бетине киши чыккан жок,
Беттешип буга эзелде.
Ара жолду кең кылып,
Ача берди капырлар.
Бетине келбей бурула,
Баса берди каңгайлар.
Коргону жабык жерде эле,
Койгулап жүрүп тулпарды,
Жеталбай жүрөт тегеле.
Көчө кылып чубуртуп,
Кыдыртып койду элди эле.
Күн бешимге жеткенде,
Темир тор тартып сап түзгөн,
Сап аскерге келди эле.
Алдында темир үч катар,
Арсайып зымдар тартылган.
Артында чокмор карманган,
Ар сабы миңден артылган.
Жолой деген бир каңгай,
Жүргөн жерин чаң кылган.
Ошол өңдүү Жолойду,
Ушул сапка баш кылган.
Эрибеген капырдын,
Эзелден боорун таш кылган.
Капырда мындай урган жок,
Туюнуп калып буларды,
«Бурут экен, карма», — деп,
Үйдөй чокмор булгалап,
Ат коюшуп, атты топ.
Тегеректеп келишти,
Теминишип киришти.
Ойлоп турат капырлар,
Төрт берендей баатырды,
Тебелетип ийишти.

Баатыр кирсе бакырып,
Үйдөй чокмор көтөрүп,
Калгандары качырып.
Качырып кирсе баатырлар,
Бакырып кирсе капырлар,
Карсылдап кулак тундуруп.
Сандоолун топтор атылып,
Ушундай уруш баштады,
Утур келген капырлар,
Баштаса уруш качпады.
Алдында келген Жолойду,
Гүлүстөн туулган Гүлчоро,
Күмжам кылып таштады.
Ээ болгонун өлтүрүп,
Эшигин тордун ачканы!
Кылычтап эрди кыйратып,
Кыйрын бузбай сулатып.
Чокморлууну чогултуп,
Чогуусу менен сулатып.
Экинчи торго жетишти,
Аттарын булар чуратып.
Экинчи тордо найзалуу,
Кезгерип колдо кармалуу.
Кез келген жанда кетер жок,
Тирүү андан кутулуп.
Минден-миңден жабылып,
Сундуруп найза салынып.
Күңгүрөнгөн Канчоро,
Күүлөп чокмор камынып.
Алдына кирди булардын,
Анык билди Канчоро,
Айла менен турарын.
Жалгыз жанды кездебей,
Булгаган чокмор кезкербей.
Оюна келген иш кылып,
Акыл жок сараң нестердей.
Кыйрынан барып кыйратып,
Кыйыгын бузбай сулатып.
Айдаган койдой чубуртуп,
Чокмордон канын куюлтуп.
Намаздигер болгунча,
Экинчи торду суюлтуп.
«Экөөнү бузуп өттүк — деп,
Бешөөнөн кантип кеттик — деп
Жалгызек алды нөөмөттү,

Үчүнчү торго жеттик» — деп.
Үчүнчү тор балтачан,
Желмогуздай түрү бар,
Жан койбостой сүрү бар.
Балтасынын курчу бар,
Бүткүл манжу журту бар.
Жабылып ат коюшуп,
Жайнап чыкты ушулар.
Кошойдун уулу Жалгызек,
Кайраты толук түгөнгүр,
Буга ажалдуу бенде учурар.
Балталуунун башында,
Баары туулга кийинген.
Баатырлыгы бул элдин,
Байкап көрсө билинген.
Андай жоону көргөндө,
Ал Жалгызек сүйүнгөн.
Көптү көргөн Гүлчоро,
Көрүп туруп түңүлгөн.
Эр көкүрөк Жалгызек,
Эркин өсүп керилген,
Эрдиги артык теминген.
Кайраты жок эр беле,
Хандын уулу Жалгызек,
Качып калчу шер беле?
Качырып кирип баргандй,
Калың манжу эрлери,
Каптап кетти тең эле.
Кармашты булар балтаны,
Жазгырып уруш салучу,
Биз айталы балбанды.
Бала жолборс Жалгызек,
Көк түпөк кызыл найза алды.
Баатыры бар алдында,
Баш болгон бирден алар да.
Бура тарта берерде,
Көмө сайып салды эле,
Жоодон кегин алды эле.
Жабылышкан манжулар,
Балталашып калды эле.
Эрин сайып түшүрүп,
Эрдиктин ишин бүтүрүп.
Кылычты алды колуна,
Алаканга түкүрүп.
Жалындап бала күйүгүп,

Жанына жалгыз жан турбай,
Жайнай берип түрүлүп.
Жазыла берди манжулар,
Ээлеген саптан сүрүлүп.
Үчөөнү бузуп өтүшүп,
Күч, кайраты кетишип.
Эми булар нетиптир,
Күүгүм кирип кетиптир.
Эр Гүлчоро баатырдын,
Эки көзү асманда,
Мурун андай жок эле,
Куйруктуу кызыл чоң жылдыз,
Пайда болду асманга.
Куйругу кайда бурулса,
Бура тартып тулпарын,
Ээрчип барат ушуга.
Таң аткыча урушуп,
Кайрат менен турушуп.
Таң саргарып атканда,
Таанылып киши жатканда,
Жок болду жылдыз баягы,
Көрүнбөй калып асманда.
Жеңеңдин кылган өнөрү,
Далдаланып калбастан,
Айтылып калды дастанда.
Буларда дарман калган жок,
Бузуп салып басканга.
Төртөө турат дапдаяр,
Төрт сапта мылтык ок да бар.
Бирөөндө кылыч колу бар,
Кайраттанса бул төртөө,
Ошону бузар оңу бар.
Муну бузуп өтсө да,
Бешинчи сапка жетсе да,
Очогор мылтык, топ турса,
Кайда качып кутулар?
Кайрат кылып кеталбай,
Кылычтуу саптан өтө албай.
Намыс кылып артынан,
Кайра жанып кеталбай.
Кылчайып туруп Гүлчоро,
Жаш балдарга кеп айтат:
«Иним, менин Байтайлак,
Ишенгеним, Жалгызек,
Кетенчиктеп баскыла,

Аттарды кийин тарткыла.
Канчоро өзүң бастыр — деп,
Алдыңдагы Каралат,
Баспай калса камчы ур —деп.
Буурулду бош таштады», —
Гүлчоро жолду баштады.
Кыя тартып ооз менен,
Калмакча сүйлөп жазгырып,
Гүлчоро өтүп жатканы.
Кырда туруп Семетей,
Кыялдында байкады.
Атадан калган сандоолун
Эшикке туура койду эми.
Кыл менен ичин жышыды,
Ичин майлап түздү,
Колу менен сүрдү эми.
Канча таар дарыны,
Как оозуна куйду эми.
Коло, чоюн, коргошун,
Аралаш куюп уюткан.
Атканда дүйнө солк этип,
Ааламды бүтүн куруткан.
Кунан уйдай жаткан ок,
Копуруктап салды эми.
Куржун башы дарыны,
Ооз оту кылды эми.
Дарбазанын ичинде,
Асмандап чыккан терекке,
Аябай мыктап таңды эми.
Дарбазаны ачтырды,
Милтеге чокту жактырды.
Шыкаалабай кароолун,
Сүмбө менен от берип,
Сандоолунду аттырды.
Ак милтеден чок жетти,
Ааламды бузчуу ок кетти,
Атканда дүйнө солк этти.
Курма тамдар кулады,
Уктаган бала ыйлады,
Утур оозго келгени,
Кыйырын бузбай сулады.
Бузулбаган бек чеби,
Бута атым жери жок болду.
Жерде киши калган жок,
Темир тоскоол кылган жок.

Дарынын чыккан түтүнү,
Көк тумандай уюду.
Кылчайып Гүлүс караса,
Алты жүз койдун ордундай,
Кара жерге түшкөн ок,
Кара туман куюну,
Кылт этип кирип баратат,
Дарбаза аттап арыштап,
Тайбуурулдун куйругу!
Бура тартты, Гүлчоро,
Жанында баатыр Канчоро.
Жалгызек менен Байтайлак,
Илгери тартып баратат.
Төрт бута жери түз болгон,
Курчалып каңгай жеткинче,
Ат коюп жетти коргонго,
Көздөп келген болжолго.
Тайбуурул колго тийгенде,
Өткүр Манас тукуму,
Өөрчүгөн канкор Семетей,
Дарбазаны көрсөттү,
«Ачкының-деп-ушуну!»
Атасы Манас кабылан,
Аккула минип алгандай,
Алмамбет, Чубак эки арстан,
Азыр келип калгандай.
Серек менен Сыргагы,
Серпишкен жоону чыйрагы,
Тирилип келип калгандай.
Сүйүнгөндөн Семетей,
Кабаттап темир соот кийбей,
Олпокту жалаң кийинип,
Атасына сыйынып,
Белин бекем буунуп,
Бетинен тери чубуруп.
Аккелте мылтык асынып,
Ак болот темир артынып.
Сырнайза колго карманып,
Сырттан баатыр шаңданып.
Айбалта байлап белине,
Аянбай тиер пейли бар,
Ал калмактын элине.
Кылычты сууруп кынынан,
Салмакчы кыргын чынында.
Семетейдей эр жок — деп,

Айтылып калган кылымга.
Көк жеке бутта чойкоюп,
Сырнайза колдо койкоюп.
Ачалбарс байлап белине,
Жанбай турган мүнөзү,
Жаман келип калганы,
Карай албай эч бир жан,
Кабыландын бетине.
Каарданган канкору,
Кара кыргыз камкору.
Кабыландын баласы,
Кара мүртөз түгөнгүр,
Сомо темир, сом балта,
Бөлөкбай соккон Айбалта,
Сунуп колго кармашып,
Жоо дегенде шайланып.
Оюндагы иш кылган,
Кара көңүл кутургур,
Тайбуурул сындуу атына,
Куйма таман үзөңгү,
Теппей ыргып минди эми.
Асаба колдо калкылдап,
Ачалбарс белде жалтылдап.
Айбалта белде кыңгырап,
Сырнайза колдо зыңгырап.
Кирген нардай күркүрөп,
Көргөндүн бою дүркүрөп.
Бастырып чыга бергенде,
Коңурбай айтат көп элге:
«Ой, Нескара, Мурадил,
Айта турган сөзүм бил,
Калган ишти өзүң бил!
Уушаң менен Ороккыр,
Жолой менен Эленкыр,
Союлду кыргыз колуиан.
Көп аракет кылдыңар,
Кол жайкашып турдуңар.
Көргөнүмдү мен айтсам,
Канкордун жайы мамындай:
Кечээ, чоң Бейжинге басканда,
Аралдан жылкы чапканда.
Чоң-Ингендин боюнда,
Айкын түздө жатканда.
Алгара менен алкынтып,
Мен кездешкемин арстанга

Аккула минип арстаны,
Айбаты менден ашканы.
Көрүнүп турат көзүмө,
Соорума найза батканы.
Капталга найза мылгытып,
Кан агызып чубуртуп.
Манас келе жатканда,
Байкабаган атты анда,
Алгараны ал алса,
Соёт эле мени анда.
Алгара күлүк жаныбар,
Ар кимдин сүйгөн малы бар.
Аккулага жеткизбей,
Ашыра чуркар чагы бар.
Жаралуу болгон менденби,
Же болбосо ошондо,
Жайдары Манас баатырдын,
Колдоочусу келгенби?!
Акылым кетип, нес болуп,
Адашкандай эмесмин.
Көп эле жандан Манастан,
Көрдүм эле элесин.
Эми байкап карасам,
Семетей чыкса коргондон,
Кошо чыкса ээрчитип,
Колдошуучу немесин.
Кайрат кылар колум жок,
Качып жолго түшөмүн,
Ошол менин керээзим.
Көрүнбөсө сиздерге,
Билинбесе биздерге.
Амал кылып урушуп,
Айла менен турушуп.
Курчалышып көрөлү,
Алып калсак Кең-Колду,
Олжого малын бөлөлү.
Чатырдын чыгып кырына,
Байкайлы, Семей, төрөнү!»
Коңурдун сөзүн макулдап,
Кошулушту баатырлар.
Чатырдын чыгып кырына,
Олтурушту баатырлар.
Ошол кезде карасаң,
Эр Семетей баатырың,
Коргондон чыкты кылт этип,

Алтын така, күмүш мык,
Төрт аякта жылт этип.
Минген аты Буурулдун,
Көкүлүн көккө шүйүлтүп,
Куйругун ача түйүлтүп.
Туягын жерге мылгытып,
Тумарын көккө ыргытып.
Кулжадай башы кылтылдап,
Арам өлгөн союлгур,
Анын кундуздай жүнү жылтылдап.
Баладай жалы балкылдап,
Арандай оозу ачылып,
Жолум үйдөй көбүктөр,
Катуу жолдо жүргөндө,
Жол боюна чачылып.
Чарадай болгон чоң туяк,
Жерди басып тартканда,
Кемегедей казылып.
Ээси эмес, аты да,
Калган окшойт ачынып.
Эшиктен чыга бергенде,
Алты жашар баладай,
Кызыл бала жылаңач,
Чылбырына асылып,
Эки түгөй сур бөжөк,
Үзөнгүгө жабышып.
Кара чаар кабылан,
Ат колтукта кабышып.
Көсөө куйрук көк даңгыт,
Көт жагында жарышып.
Он бештен кулжа калдаңдап,
Эки жакта чаң салып.
Жалгыз Буурул табышы,
Алтымыштай даң салып.
Боз ала чаар чоң жылан,
Семетейдин белине,
Үч айланып курчалып.
Оң айланып, сол болуп,
Сол айланып, оң болуп.
Найзадай тили эки ача,
Кулагынан артылып.
Бермети жерге төгүлгөн,
Шөкүлөсү көрүнгөн.
Кара тору кызыл кыз,
Калктан ашкан узун кыз,

Анын колдоочусу ушул кыз.
Эки ийнин басып таянып,
Арка жагын калкалап,
Ат сооруга жабышып.
Учкаша минип жанашып,
Учкашса да сулуу кыз,
Семетейге жарашып.
Колдоочунун баарысы,
Кошо чыкты жанашып.
Алдындагы Буурулдун,
Көкүлүндө шам күйүп,
Төрө жолборс Семендин,
Төбөсүндө от күйүп.
Тайбуурулду чуратып,
Коргондон чыкты чубалтып.
Жалгыз Коңур көргөн жок,
Баарысы көрүп чуулашып.
Коңурдун өңү бузулуп,
Заманасы куурулуп.
Келгенине бушман жеп,
Мында кайдан келдим — деп.
Калкына карап кеп кылды:
«Бейжинге жанып кеткин — деп.
Алгара минип чуу койду,
Азыр өзүм кеттим» — деп.
Анын жаралуу болгон жайы бар,
Жаман сынган кар жилик,
Бүтө элек абдан чагы бар.
Коңурдун үнүн укканда,
Ачуусу келип Семетей,
Күңгөрөндү ченебей:
«Азыраак кыргыз эл — деди,
Артынан кууба сен — деди.
Ашмура башы жети бел,
Душман ашса бул белди,
Кара аскерде кебим жок,
Калк башкарган бегинин,
Башын алам мен» — деди.
Айтканга сабыр кылчубу,
Карап булар турчубу?
Качкан жоону кубалап,
Калбай эли чубурду.
Жоону алса ким алды,
Жоболоңдуу каңгайды
Сайып кыргыз эл алды.

Душманды алса ким алды,
Согушкан кыргыз эл алды.
«Семетей сайып алган» — деп,
Түпкү атагы аа калды!
Алактаган Коңурду,
Азганып келген доңузду,
Өзүнчө келип баштаган,
Өрүштө жаткан бул элге,
Опсуз жаман согушту.
Каңкордун уулу Семетей,
Качырып жоону курутту.
Сайып алды кыргыздар,
Калмак, кытай көп журттту.
Алактап Коңур качыптыр,
Арстан төрө Семеңдин,
Арбагы андан ашыптыр.
Суусамырдан Ач-Белес,
Кубалап Семең алыптыр.
Качып барат Коңурбай,
Калганына карабай.
Кууп барат Семетей,
Аркасынан чаадалай.
Гүлчоро туруп толгонуп,
Көөнүндө акыл ойлонуп:
«Анжунун ханы Нескара,
Калды белем мага — деп?
Тирүү бойдон кетирбей,
Соеюнчу аны — деп.
Таарынып жүрөт Канчоро,
Тору айгырды олжо алып,
Кылайын тартуу ага» — деп.
Бура тартып жалт коюп,
Бу да түштү артынан.
Бейжинди көздөй бет албай,
Коңурбайдын дартынан,
Ооганды көздөй бет алып,
Үргөнчтү көздөй чет алып.
Кетип барат Нескара,
Колуна кылыч карманып.
Такат кылар айла жок,
Токтолуп уруш ал салып.
Алдында минген Тору айгыр,
Учуп барат закымдап.
Адырмактуу жер келсе,
Арстан туулган Гүлчоро,

Анда жетет жакындап.
Кара жаак айбалта,
Күнгө келсе жалтылдап.
Атактуу баатыр Нескара,
Качып барат шалкылдап.
Нуркаптын суусун кылаалап,
Алдындагы Тору айгыр,
Баскан сайын жубаңдап.
Кайра тартып оролуп,
Дөбөттү көздөй толгонуп.
Киргит, Түтөк бел ашып,
Каргалык көздөй бет алып.
Кара жанды калкалап,
Качып барат чаңдатып.
Кууп барат Гүлчоро,
Көргөн элди таңдантып.
Жеркендин кечти суусунан,
Куюндай болгон Суркоен,
Жете келди ушунда.
«Эми айлам кетти — деп,
Эр Гүлчоро жетти — деп.
Сайрамдын кезип сайына,
Кум куржунду жарайын.
Ажалым жетсе көрөйүн,
Азапты мындан тарткынча,
Жыгылып аттан өлөйүн».
Санаага бул жеткени,
Шашканы эмей неткени?
Чын акылы кеткени,
Канжарды албай колуна,
Карбаластап Нескара,
Кылычты колго алганы.
Эп келбей узун кылычы,
Куржунду жара албады.
Кылычты кынга салгынча,
Канжарын сууруп алгынча.
Кандуу жолборс Гүлчоро,
Карууга кагып кеткени.
Колу сынып шалк этип,
Эси ооп эндиреп,
«Эми өлдүм белем» —дсн,
Эр чырагы эки көз,
Маңдайында алаңдап,
Эки жагын каранып,
Алактады кайран эр.

Күчү ашкан Гүлчоро,
Кара жаак балталап,
Катуу чапты жапшырып.
Аманат жанын чочконун,
Баруучу жерге тапшырып.
Тору айгырды жетелеп,
Олжого алып кетем — деп,
Жетелесе баспады,
Канжарласа жылбады,
Ат соорусу олжо — деп,
Тору айгырды сойду эми.
Шиш кебеп кылып эт кактап,
Аябай чороң тойду эми.
«Аттанып жолго салам — деп,
Учураган чоңдорун,
Эл башкарган зорлорун,
Айдап алып аралга,
Элчиликке келишти.
Эп келишип калың журт,
Ар жылына бир сапар,
Жыйырма чейрек алтынга,
Жай кат кылып беришти.
Калдайтып мөөр басышты,
Катты алып жанышты.
Кайра келип Таласка,
Түлөө чырак кылышты.
Арбагына Манастын,
Кол куушуруп, бата окуп,
Сыйынышты баарысы,
Үч күндөн кийин Канчоро,
Калдайып жетип барышы.
«Кайда барып келдиң» — деп,
Калгандар сурап калышты.
Канчоро анда кеп айтат:
«Кагылайын, абаке,
Барып келдим Казанга,
Кырмызы шаанын Мурадил,
Салып келдим бушманга.
Катуу каран күн салып,
Өлтүрүп келдим душманды.
Өзүңүз Коңур баатырга,
Кубалап түштүң ушунда.
Гүлчоро кетти энтелеп,
Нескарага бет алып.
Мага калды дедим да,

Мурадил жалгыз чет алып.
Мурадилди беттедим,
Аталар канын кектедим.
Кууп жүрүп капырды,
Казандын жазы талаада,
Артынан араң жеткеним.
Чакчарылып ошондо,
Кырмуз шаанын Мурадил,
Колуна алды найзасын.
Кетиремин — деп, — ойлоп,
Жалгыз келген чоронун,
Ушул кезде айласын.
Найзалаштык бир далай,
Кармашып калдык аянбай.
Качып берди Мурадил,
Кармашка бардаш бере албай.
Жеткизбей бара жатканда,
Көк чыбыкты колго алдым,
Сүмбө уруп, ок салдым.
Ээрчип аттым шыкаалап,
Аткан мылтык жаңылды,
Жанымды тирүү койгун — деп,
Мурадил мага жалынды.
Бейкут элге баргының,
Берейин, — деп — тагымды.
Тил албасаң сен ага,
Коңурду кармап берейин,
Койгунуң — деп — жанымды.
Башын кестим баатырдын,
Канын ичтим капырдын,
Кайра жанып келишим,
Бүтүрүп келген бул ишим».
Муну мындай таштайлы,
Керимбайдын чыккынчы,
Кесиринен баштайлы.

КЕРИМБАЙДЫН ЧЫККЫНЧЫЛЫГЫ

Чоң Бейжинде урушта,
Опсуз кыйын жулкушта,
Манжулардан өлгөндө,
Кайрылып келбес чын жайды,
Кайран киши көргөндө.
Аташканы Агеркеч,
Боюнда калып үч айлык.

Төрөй турган мезгилде,
Кун оору болуп кыйлага,
Сөөк калып ичинде,
Он беш жыл жүрүп сөөк өсүп,
Үмүтөйдү төрөдү.
Он төрт жашар кезинде,
Казактарга хан болгон.
Кайран чечен эр Үрбү,
Казактын бийлеп көп элин,
Акыретке жөнөдү.
Алмамбет келип казакка,
Он жыл турган Алтайда,
Азмунке деген бар эле,
Эр Көкчөнүн бийи эле.
Алмамбетти жектеген,
Алтымыштын бири эле.
Азмунке өлүп жок болгон,
Азмунке уулу Керимбай,
Жашы жетип эр болгон.
Хан Үрбү өлүп калганда,
Ичтен киши топтоду..
Сүйлөсө оозго кеп жукпай,
Ок эле кыйын шок болду.
Үйүндө жатып Керимбай,
Хандыктын жолун ойлоду:
«Бакайга барып азалап,
Бата окуп Манаска,
Семетейге сырдашып,
Хан болсом деп казакка,
Аным да болбос иш экен,
Агеркеч көзү барында,
Каныкей аны бурбайбы?
Көкчөдөн калган Үмүтөй,
Он төрт жашта баланы,
Хан көтөрүп тынбайбы?
Азырынча казактар,
Акылын таппай калышты.
Шиберди жайлап келгин —деп,
Мен айдайын казакты.
Алдап-соолап алпарып,
Казактын малын чачайын.
Нескара уулу Мадыкан,
Бели катуу мыкты —дейт,
Пул менен көөнүн утайын.
Улуу инген, кичи инген,

Конуш берсе каңгайлар,
Бөлүнүп кетип алаштан,
Казакты сурап жатайын.
Талдан кыркып сал байлап,
Кырк миң алтын пул жайлап.
Куюшунан Амырдын,
Тентип жүргөн жай таппай,
Жапанга кечип барайын.
Кабары катуу угулат,
Кызылуюк чоң дөөнү,
Пулга сатып алайын.
Мадыканды кошо алып,
Эби келсе Таласта,
Семетейди чабайын.
Хан Манастын өзүндөй,
Атагы алаш болгонго,
Чоң хан болуп калайын».
Бул акылды ойлонуп,
Хан болгондой эми эле,
Дарбып үйдө оштонуп,
Өзүнүн бузук кыялы,
Эми эле келип калгандай,
Эстеген сайын кош болуп.
Үч-Каркыра түзүндө,
Жыйылып казак топ болуп.
Шиберди жайлап келүүгө,
Убадасын токтотуп.
Көчүп берди казактар,
Көөрүктүү жайлап жата албай,
Көк-Жаңгакка бата албай.
Амырдын барды боюна,
Эки ай көчүп дем албай.
Эрте жазда көчкөн эл,
Теке айында барышты.
Айдап кара көпөлөк,
Азапка казак калышты.
Жылкы багып, мал чардап,
Ак карлуу тоодо жүрүүчү,
Баягы Карагулду табышты.
Карагул арам капыр кул,
Каталдын уулу чочконун,
Абалтан жылкы багуучу,
Анын иши мына бул.
Керимбай менен сүйлөшүп,
Кеп-кеңешке бүтүшүп.

Тул катынга жалпы айгыр,
Соолгон көлгө бака айгыр.
Азып барган казакка,
Карагул болду чоң айгыр.
«Керимбай, сенин кылганың,
Кеңешти сонун курганың.
Бүтүн казак элинен,
Билерманды жыйнадың.
Далайлар өттү менменсип,
Кеңешти сендей кылбаган,
Кошулдум сенин кебиңе,
Кош болдум, баатыр, өзүңө.
Сен да кулак салгының,
Мен Карагул сөзүнө.
Сенин тапкан кеңешиң,
Бек жарады өзүмө.
Күрпүлдөктүн куюшун,
Мен бошотуп берейин.
Алды жагы Көөрүктүү,
Көк-Жаңгактын кырына,
Жылкыны айдап жетейин.
Оорукта калган Агеркеч,
Окусунан кыргызга,
Кабар салып угузса.
Киши келсе аяктан,
Бир азгырып кетейин.
Сен кечикпей, Керимбай,
Кызылуюк кыйын дөө,
Батыраак ага жөнөгүн.
Ал жапанда туруучу,
Көзүнө барып көрүнгүн.
Кайра жанып келерде,
Мадыканга учура,
Азыркы күнү Мадыкан,
Чаңбай тоонун оюнда,
Чакташып киши жеңгисиз,
Баатырлык бар колунда.
Кызылуюк дөө келсе,
Кырк миң аскер кол келсе,
Кылымда киши тең келбес,
Мадыкан экөө бирлешсе». —
Деп, айтканда Карагул,
Кабыл алып Керимбай,
Камын жеди жаталбай.
Камынганда Керимбай,

Казактын баарын калтырба
Жыйнап келди айлына.
Алдыртан салды кеңешин,
Атагы бар жандарга.
Миң алтындан пул салды,
Катардагы байларга:
«Байыртан казак башынан,
Касиет калка тушунан,
Калмак менен биригип,
Короолош болгон эл элек.
Малың арбып, баш арбып,
Байлыгың элге таанылган.
Аралап киши өтө албай,
Жайыттагы малыңдан.
Жыргап жаткан чагыңда,
Кытайга батпай Алмамбет,
Бейжинден келип айлыңа,
Калмактарды какшатып,
Малын кошту малыңа.
Орозойдун Жакыптан,
Ойрон Манас туулуптур.
Ою менен иш кылып,
Каңгайдан сени бөлүптүр.
Музбурчак менен Үрбүнү,
Хан көтөрүп коюптур.
Айдаркандын Көкчөсүн,
Жол тостуруп салыптыр.
Алдап барып кош кылып,
Аларды колго алыптыр.
Алданып жүрүп кыйындар,
Кечээ Бейжиндеги урушта,
Эбегейсиз жулушта,
Эрлердин баары өлүптүр.
Манастан туулуп Семетей,
Жетим калып атадан,
Барбаган жери калбады.
Кара мүртөз капырың,
Хан Жакыпты жалмады.
Абыкени аймады,
Көбөштү көргө киргизди.
Чынкожону чыңыртып,
Чын дүйнөдөн кетирди.
Батыш менен түштүктүн,
Арасында чеп эле.
Жедигердин Толтоюн,

Житирип жерге жоготту.
Коргонго барып Коңурбай,
Арбын дүйнө мал берди.
Ата наркын кубалап,
Андан бизге бербеди!
Айдатып барып урушка,
Казакты кырып жиберди,
Сыр коргондо урушта.
Казактан кошун аларда,
Катарда бар киши — деп,
Качан сага кат жазды?
Онго жашы толо элек,
Үмүтөйгө — деп жазды.
Жаш Үмүтөй төрөнү,
Мана минтип алдады.
Агеркеч кылып бийликти,
Бердикени баш кылып,
Беш миң киши атказды.
Теңдикке албайт, Семетей,
Тең болушка кандайсың?
Атаңдын жолун издеп таап,
Он алты жашар Үмүтөй,
Атагы казак журтуңа,
Ээ болушка кандайсың?
Эсиңди таппай баратсаң,
Эс табучу мен бармын. —
Оюнда турат Керимбай,
Куру сөзгө кубантып. —
Көкчөдө алтын көп эле,
Үмүтөйдү алдайын,
Букарга кетти Агеркеч,
Төркүнүмө барам —деп,
Агеркеч кайта келгиче,
Ар шумдукка көндүрүп,
Аябай муну булгайын.
Жеңдирип ийсең кокустан,
Үмүтөйдүн иши — деп,
Үмүтөйгө шылайын.
Оңунан кетсе жумушум,
Хандыкты алып тынайын»...—
Деп, ойлонуп Керимбай,
Көөдөнсүз акмак Үмүтөй,
Көндүрүптүр мамындай.
Аксакалын казактын,
Алдында эчак колго алган.

Акмактык кылып Үмүтөй,
Керимбайга алданды.
Баштан аяк баарысы,
Байкоосуз торго байланды.
«Жата бериш болбойт» — деп,
Керимбай эми камданды.
Жыйырма миң сээр алтынды,
Үмүтөй берип салганы.
Ашпаздык келген колунан,
Анжу, манжу, калмакча,
Анча-мынча тил билген,
Төрт жигитти бир алды.
Манжу менен чамалаш,
Анжу менен аралаш.
Шибе, калмак короолош,
Баарынын тилин Керимбай,
Бала күндөн жат билет.
Жапандын тилин жай билет,
Араптын тилин ал билет.
Ногойдун тилин бүт билет,
Кытайдын тилин көп билет.
Кыргыз, казак тилдерин,
Кыйын билет баарыдан.
Чала билген тили көп,
Баш аягы Керимбай,
Он бештен артык тил билет.
Төрт кишини котчу алды,
Алты нарга дилде артты.
Азык арткан он төөгө,
Экиден төөгө бир киши,
Баары жогу көп киши.
Азыркысын казакка,
Керимбай болду билгичи.
Амурдун суусун бойлоду,
Күнү-түн тыным болбоду.
Күн чыккан суунун бетинен,
Күн баткан суунун четинен,
Бир жерге жетти болжолу.
Деңиздин бою бүт киши,
Алардын баарын башкарган,
Узун бойлуу бир киши.
Күбүрөшүп Керимбай,
Күдүңдөп кепке келиши.
«Өткөзүп суудан койгун» — деп,
Алты нарды бериши.

Алты нар алган ал киши:
«Кызылуюк чоң дөөгө,
Алпарамын мен —деди.
Ээрчип келген кишиден,
Чоролордун ичинен,
Ылгап алды төрт киши.
Он бир төөдө нан калды,
Пулу оор буулумдан,
Бүтүн жибек дудундан,
Карала менен суп тондон,
Арбын калды ошондон.
Он төөнү жакшы бак — деди,
Дүйнөнөрдү асырап,
Беш киши мында жат — деди.
Бат келемин кечикпей,
Жаткыла сиздер эрикпей». —
Деп, тапшырып Керимбай,
Суучулду таап алганда,
Эми болду көөнү жай.
Камыштан байлап сал кылды,
Кылбаган шумдук ал кылды.
Суу билүүчү нар алган,
Камыштан кылган немесин,
Сууга салып айдаган.
Шайтандын колдоп арбагы,
Кургакка чыкты ар жагы.
Айдап жүргөн немесин,
Жээкке бекем байлады,
Керимбай көөнүн жайлады.
Узун бойлуу нар алган,
Керимбайды баштады.
Кызылуюк чоң дөөгө,
Эки күндө алпарды.
Жапандын жайы мамындай,
Камыштан салган кепелер,
Тентип жүрчү немелер.
Казактар баккан жылкыдай,
Доңузду жейт ушундай.
Байкап көрсөң чоң Уюк,
Аюудай катын алыптыр,
Алтымыш кулач ажыдаар,
Эсиргенден Уюк дөө,
Аны багып жатыптыр.
«Үлпүлдөк бергин мага — деп,
Бербесең кылам сага» — деп,

Жебесин тартып асманга,
Дүмөктү салып атыптыр.
Жандан тойгон Керимбай,
Кызыл дөөнүн аралга,
Тууралап барды жазганбай.
Жолдо жүргөн жапандык,
Суучулду тааныйт баарысы.
Жибей-сибей салышты,
Кобурашып калышты.
Суучулдан угуп кабарды,
Эки неме жүгүрүп,
Өз чоңуна барышты.
Жолчунун чоңу укканда,
Салбоордо жаткан Чоң дөөгө,
Кабар айтып барышы:
«Эшикке келди алты жан,
Бирөө биздин адамдан.
Бешөө башка эл экен,
Учурашып сиз менен,
Бир көрүшүп кетем — дейт.
Беш кишинин башчысы,
Керимбай деген бар экен.
Кабыл кылсаң тилегин,
Киргизели, Кызыл дөө,
Тилегин кабыл кылбасаң,
Кетирели жолуна.
Куру келген киши эмес,
Куржундары жонунда.
Дүйнөсү анын мол окшойт,
Талканы бар колунда». —
Деп, айтканда сакчысы,
Угуп туруп Кызыл дөө,
Оюна алды ушунда.
Эсен хан менен Коңурбай,
Калба салды бар элге.
Бекеринен бенделер,
Келбейт эле бул жерге.
«Кылдым кабыл тилегин,
Баштап келгин», — деди эле.
Жапаны чыгып эшикке;
«Оң келди, киши, ишиң — деп,
Уруксат кылды кирсин — деп.
Өз каадамча киргизем,
Жаныма менин келгин» — деп.
Керимбайды жанына,

Чыкырып сакчы алганы.
Башындакы чачынан,
Таманынан батекти,
Такыр тинтип карады.
Керимбайдын көзүнчө,
Суучулун кошуп өзүнүн,
Беш шордууну кармады.
Эки колун артына,
Керимбайды байлады.
Каскаксыз найза колго алып,
Эки жапан айдады.
Эңтеңдетип жүгүртүп,
Кызылуюк чоң дөөгө,
Керимбайды алпарды.
Эшик ачып кирерде,
Мойнуна кынжы салганы.
Урматтабай чочкону,
Убай менен айдады.
Мойнун ийип сол жакка,
Бетин кылып төр жакка,
Таазим кылып турганда,
Баш-аягы чогулуп,
Аш кайнамдай убакта.
Кызылуюк капыр дөө,
Акырая карады.
Алайып көзү укмуштуу,
Алыстан келген Керимбай,
Эс-акылы калбады.
Эндиреп барып оңолду,
Эсине келип ошондо,
«Эки ооз кепке келтирбей,
Эбимди таап коебу?» —
Деп, элеңдеп турганда,
Карап калды Кызыл дөө,
Көз айырбай бир далай.
Аңгычакты бир талпак,
Алып келди бир малай.
Бар кийимин кийгизди,
Өз каадасын билгизди.
Көтөрүп келген талпакка,
Керимбайды мннгизди.
Жер жемишке тойгузду,
Ар кайсы жерде көп жүрүп,
Ар жорук көргөн Керимбай.
Артында ишке карабай,

Жемишти жеди жайма-жай.
Дасторкону териден,
Тазалап алып кеткенде,
Тамылжыган Кызыл дөө,
Ошондо сөзгө келди эле:
«Кайдан келген кишисиң?
Ой, эргежээл, сен мага,
Дайнын айтчы ишиндин!
Качкынсыңбы бир жактан?
Куугунсуңбу ыраактан?
Же элчисиңби бир хандан?
Же ченчисиңби жер чалган?
Тирүүлөй жеймин тим эле,
Сөзүңөн чыкса бир жалган!.
Жалган айтсаң өлөсүң,
Караңгы жайды көрөсүң!
Буруп айтсаң өлөсүң,
Бул дүйнөдөн жөнөйсүң!
Кайдан келген жан болсоң,
Чыныңды айткын сен өзүң!»
Деп, Кызыл дөө айтканда,
Кара күчкө Керимбай,
Көзүнүн жашын агызып,
Бурчактатып тамызып.
Тура калып ордунан,
Көк түтүн чыгып оозунан.
Кайкая түшүп бүгүлүп,
Катындарча жүгүнүп.
Аптыгып жүрөк туралбай,
Керимбай айтты мамындай:
«Жерге киши жаралып,
Жер бетине таралып.
Адам атка конголу,
Алтын шаар Бейжинди,
Алган киши болбоду.
Жакыптын уулу жаш Манас
Кыргыздын уулу жойлоду.
Бейжин эмес ал Манас,
Ооган, Маңгыт, Коконду,
Өз ордуна койбоду.
Черченден алып Ташкенди,
Темселетти баары элди.
Анжу, манжу, калмактан,
Айрып салды казакты.
Бейжиндеки урушта,

Казакка салды азапты!
Манас өлсө уулу бар,
Анын аты Семетей.
Бүтүн жерде бендени,
Көзүнө илбейт кенедей.
Кишинин баарын чөп ойлойт
Бучкагына теңебей!
Кордук салды баарыга,
Кол салып киши баралбай,
Коркуп калды барууга.
Калмактан Коңур козголду,
Эл тааныган эренден,
Отуз эки алп болду,
Санаты жүз лөк кол болду.
Коркпой туруп Семетей,
Коморуп алды ошону.
Качып барган кытайдан,
Сорандыктын Алмамбет.
Жалгыз уулу Гүлчоро,
Бели катуу чоросу,
Беттешип кирип чорого,
Жеңген киши болбоду.
Каңгайдан алды алманды,
Кайгыны элге бир салды.
Ырайы жок, боору таш,
Мал, пулуна карабай,
Баарынан кесип баш алды.
Орто Асия, Түркистан,
Кан ичме жинди атанды.
Оозуна кирет эң мурун,
Калдайдын уулу Коңурду,
Жеңгемин — деп — айтарды!
Чыдай албай кордукка,
Чын кыйналып зордукка.
Чыкырып келдим алдыңа,
Көчүрүп келдим казакты,
Амурдун агын боюна.
Куру келбей, Кызыл дөө,
Кырк миң алтын тартуум бар.
Кыйналыптыр эл десең,
Кымбат баалуу өзүң бар.
Кызыталак кыргызды,
Кыйратып таштап баарысын,
Алдыңа келген Керимбай,
Хан көтөрүп мени сал!

Арзыбасаң алтынга,
Атагы казак журтумдун,
Төрт түлүктүү малы бар,
Болушунча айдап ал.
Кыргыз, казак бир тууган,
Как ошондой сыягы,
Болоюн сага бир тууган!» —
Деп, Керимбай айтканда,
Кыя карап Кызыл дөө,
Кыялданып ошондо:
«Кыргыз Манас баатырың,
Келгени анын Бейжинге,
Жалганы жок ыраспы?
Кылымга салса чуулган,
Кызыталак Алмамбет,
Ал кытайдан туулса,
Алмамбет, Манас биригип,
Бейжинге келип кол салса,
Аны кайдан мен туйдум,
Эсен хан кабар кылбаса?
Ал экөөнүн балдары,
Семетей менен Гүлчоро,
Калгандын баарын жалмаса.
Таласына барбасам,
Таптакыр талап албасам.
Тоо текедей тарп кылып,
Талаада ичин жарбасам!
Кызыл дөө атым курусун,
Миң батман күрзү таягым,
Такымга кысып алайын.
Таш талканын чыгарып,
Көмө чаап салайын!»
«Эки күн жаткын, Керимбай,
Кырк миң аскер колум бар,
Чакыртып келе калайын.
Орто Асия, Түркистан,
Бүтүн баарын чабайын.
Алтының калсын бул жерде,
Кыйратып кызыталакты,
Төрт түлүктүү малыңды,
Андан кийин алайын!» —
Деп, ошентип Кызыл дөө,
Эки күнү камынып,
Минерине пил алып,
Жыгачтан кылган желкенин,

Сан санаксыз көп алып.
Кырк миң аскер кол менен,
Күн батышка бет алып.
Деңиздеги жол менен,
Токтобой жүрүп олтуруп,
Суудан чыкты кургакка.
Амырдын суусун жээктеп,
Күрпүлдөктүн боюна,
Үмүтөйдүн айлына,
Келип түштү Кызыл дөө.
Көргөндүн баары диркиреп,
Сийдиги чыгып бүркүрөп.
«Алда кандай адам — деп,
Муну менен беттешкен,
Балаага башын салар — деп.
Бул чочкону чакырып,
Үмүтөй менен Керимбай,
Пайданы кайдан табар» —деп.
Күдүндөшүп турганда,
Коноктун камын кылдырды,
Эр Үмүтөй камына,
Семизин тандап ириктин,
Жалгыз Кызыл дөө үчүн,
Сексен койду сойдурду.
Чала-була бышыртып,
Он койдун эти бир чара,
Сегиз чара жанаша,
Аш жегени капырдын,
Албан түрдүү тамаша!
Сөөгү менен иши жок,
Ирик койдун жилиги,
Кекиртекке такалып,
Токтоп калган жери жок.
Сегиз салды оозуна,
Тойбой калды жутуна.
Сексен кара нан жеди,
Андан кийин чай эди.
Жылуу менен муздактын,
Ортосунда мелүүндөн,
Сегиз чара суу ичти.
Оңолуп чочко кырданды,
Узатып бутун суналды.
Кор-шар этсе кой үркүп,
Коңуруктап уктады.
Муну кое туралы,

Эл бүлүнтүп журт бузган,
Керимбайдан угалы.
Жыгач келгеи сал менен,
Суудан чыгып Керимбай,
Кызыл дөөгө кош айтып,
Кичи-Инген көздөй жол тартып,
Төрт жигитин котчу алып.
Бир укмушка жолукту,
Тоо аралап келатып.
Чыга калса капыстан,
Үстү кашат жапыздан.
Маңдайында жалгыз көз,
Жалпак мурун, жайдак ооз,
Жазы маңдай, жайык төш,
Мойну кыска, кортек бой,
Туурасы келет он кучак,
Алтымыш бөрү, кырк илбирс,
Отуз аюу, он жолборс,
Сексен кулан, беш бөкөн,
Арбайтып ача мүйүзүн,
Төрт бугуну өңөргөн,
Кебетеси, ыраңы,
Жайкы чөптөй көгөргөн.
Башында темир туулга,
Кабагына көмөргөн.
Кабат-кабат темирден,
Сегиз кабат тон кийген.
Чарайнасы көөдөндө,
Өткөзө укмуш көрөргө.
Калканы жонго тартылган,
Жолборстугу таанылган.
Ат минбеген, уй минген,
Ую дагы көк экен.
Маңдайында жалгыз көз,
Ысык-Көлдөн чоң экен.
Өгүзү, өзү биригип,
Ак чамбыл таштай тоо экен.
Бутуна кийген көк жеке,
Өңгө элден эрекче.
Ал сыяктуу кишиге,
Алыстан келген Керимбай,
Учурап калды белесте.
Качып берер чара жок,
Токтолуп турар дабаа жок.
Түшө калып атынан,

Таазим кылбай айла жок.
Көргөндө түшүп Керимбай,
Калтылдап турат кеп кылбай.
Алдындакы көк бука,
Эки кулак шалактап,
Төрт аягы шарактап.
Аттан бетер жүгөндөп,
Өз белине таңыптыр,
Уйдун мурдун танаптап.
Минген ээсин, бар жүгүн,
Токумунча элебей.
Желе басса шартылдап,
Артынан кууган жел жетпей.
Жанашпай шамал бөлүнүп,
Үстүндөгү жалгыз көз,
Жан алчудай көрүнүп.
Каарынан жадап көргөн жан,
Коркуп жандан түңүлүп.
Утур чыккан адамды,
Тааныбады Керимбай,
Анын өзү Мадыкан,
Бука минип келаткан.
Буканын мурдун тартканы,
Бул чочконун айтканы:
«Атың жадап арыктап,
Алыстан келген окшойсуң.
Санатың беш кишисиң,
Мени көрүп токтолдуң.
Калтырбай айткын билгениң,
Кечикпестен бат болгун!»
Удур-будур сүйлөдү,
Өтө жаман түрдөндү.
Күңгүрөнүп сүйлөсө,
Чагылган күндөй үндөндү.
Үнүн угуп Керимбай,
Ушундай бенде болобу?
Алдындагы Кызыл дөө,
Мадыкандын жанында,
Анча-мынча окшонду.
Таазымда турган Керимбай,
Какшанып сөзүн козгоду:
«Өзүм казак элимин,
Күрпүлдөктөн келемин.
Мында келиш ишим бар,
Издеп жүргөн кишим бар.

Издеген кишим дайындуу,
Нескара уулу Мадыкан.
Элимде жатып кеп уктум,
Эр Мадыкан баатырды,
Эбегейсиз — деп уктум.
Издеген кишим табылса,
Ички сырым айтамын,
Андан кийин кайтамын.
Катуу тарттым душмандын,
Калбалаңдуу зардабын». —
Деп, Керимбай айтканда,
Көк букачан жалгыз көз,
Отурайып көп тиктеп:
«Мен Мадыкан боломун,
Сөздүңдү айткын — деп тиктеп.
Атамдын аты Нескара,
Кыргыздан өлдү — деп угам.
Кең Сайрамдын сайында,
Мен окууда жүргөн чагымда.
Коңурбай баштап баарысы,
Кең-Колго барган чагында.
Кейишти салып кыргыздар,
Кыйратыптыр барганды.
Кылкандай кылып эр сайып,
Кыйла олжо алганбы?
Барайын — деп — жүрөмүн,
Кылга байлап бир жанды.
Издегениң мен болсом,
Жүр аттангын сен дагы!» —
Булт эттирип букасын,
Бурулуп жолго салганы.
Бука менен бултулдап,
Жүрүп берди шартылдап.
Казактан ылгап, минген ат,
Тең жүрө албай уй менен,
Опоң-чычаң салпылдап.
Аңгычакты алдынан,
Көрүндү чатыр жаркылдап.
Жаркылдаган чатырга,
Чукул жетти жакындап.
Чатырдан киши көп чыкты,
Мадыкандын алдына,
Баары калбай топ чыкты.
Аюу, бөрү, илбирсин,
Бугу, бөкөн, жолборсуң,

Таап барган олжосун,
Чатырга алып киришти,
Бөлүп алып элдери,
Жай-жайына илишти.
Өзү албады бирин да,
Чай-тамакты белендеп,
Алып келип алдына
Керимбай баштап беш киши,
Чакыртып алды жанына.
Керимбай кирип караса,
Жамгырчынын Шайымбет,
Чай ташып жүрөт ушунда.
Бирок дагы бул экөө,
Тааныштык бербей турушту.
Чай тамагын ичкен соң,
Ал Мадыкан кеп айтат:
«Казактан келген мени издеп,
Атың ким сенин» — деп айтат?
Өзү минтип сураса,
Керимбай айтпай турабы.
Айтар сөзүн Керимбай,
Акылга салып курады:
«Атыңды угуп мен ашык,
Артыңдан жүрөм, Мадыкан.
Учураштык талаада,
Эми абдан таанышам.
Эрикпей кулак саларсың,
Арзымды айтып наалысам.
Кыдыртып айтып келейин,
Кыйла ишти башынан.
Калмак менен казактар,
Алооке, Шоорук тушунда,
Айыл-апа коңшу жүрүптүр.
Кыргыздан Манас туулуп,
Кылым түрктү бөлүптүр.
Орто Асия, Түрктөрдөн,
Калмакты сүрүп ийиптир.
Аз келгенсип анысы,
Сорандык уулу Алмамбет,
Кыргыз менен дос болуп,
Кылым алаш козголуп,
Анжу, манжу, маңгулду,
Калмак, шибе буларды,
Бейжиндин койбой шаарына,
Баарын айдап чыгарды.

Берекелүү Коң төрө,
Бели катуу чоң төрө,
Кытайдан чыгып бөлүнүп,
Кокту каттай шаар салды.
Жилин, Чаңбай жерлерин,
Анжу, манжу алганы,
Эр Жолойду баш кылып,
Кытайларды кемситип,
Тоого айдап салганы.
Өлүптүр Манас, Алмамбет,
Улугум баатыр Мадыкан,
Көрбөгөмүн, уккамын,
Айталбаймын жалган кеп.
Эр Манастан Семетей,
Эрен чыкты кыргыздан.
Менден башка эр жок — деп,
Эч нерседен кенебей.
Өз, жат дебейт түгөнгүр,
Кара мүртөз ченебей.
Чоң атасы Жакыпты,
Эки уулу менен жалмады.
Өмүрүндө тынч жаткан,
Эр Толтойду өлтүрүп,
Жедигерди чаап алды.
Мен куда — деп — эр Көкчө,
Мен куда — деп — Чынкожо,
Кыйышпай жүргөн Чачыкей,
Орто жерден аны алды.
Баарын угуп Коңурбай,
Мурадил, Уушаң, Нескара,
Чогулуп баары бир барды.
Өзү өлтүрбөй Семетей,
Мурадил, Уушаң, Нескара,
Чоролордон жайланды.
Сенин атаң Нескара,
Башын кескен Сайранда,
Алмамбет кулдун баласы.
Душманга кылып тарчылык,
Тууганды аяп калбады.
Калың казак биздин эл,
Талаалап калдык ар кайда.
Көз каранды эл болдук,
Тул катын, жетим балага!
Ичине батпай арманым,
Иле кылып сөз курап,

Көчүрүп алдап казакты,
Күрпүлдөккө алпардым.
Кыйын — деп — угуп кабарын,
Жандан тоюп, суу кечип,
Кызылуюк чоң дөөгө,
Жапандарга мен бардым.
Барбайт элем жапанга,
Укпапмын, баатыр, кабарың.
Жапандан уктум сени эр — деп,
Ал үчүн келдим мен издеп.
Кызыл дөө кетти жол менен,
Күрпүлдөктүн куюшка,
Кырк миң аскер кол менен.
Канатташ жүргөн калкыма,
Кайнаган анжу, манжуга,
Айтпасам сырым бекер деп.
Укпаган үчүн жапанга,
Өтүп кетип калыпмын.
Өзүм барсам алдына,
Күнөөйүмдү Мадыкан
Күмөнү жок кечер — деп
Сурадың баатыр Мадыкан
Жол жүргөн жайым ушул — деп
Барыдан жаман да бир кеп
Жеңдиргенде Коң төрө,
Мурадил, Уушаң, Нескара
Өлтүрткөндө Коңурбай,
Кат жазып мөөр басты — дейт
Жылында алман берем — деп.
Алмамбет качып кытайдан,
Коңурбай кордук кылды — деп.
Казакка барып баталбай,
Кыргызга барып жөн жатпай.
Бейжинге кайра келгенде,
Куураган кытай Эсен хан,
Эр жөлөгү Айжаңжүн,
Эки кытай элебей,
Эки кызын бергенде.
Анжу, манжу, калмакка,
Ошондо токтоп кылыптыр,
Үйүндө жаткан кытайга,
Золаң даек берерге.
Анжу, манжу, калмактар,
Кытайга алман бир берсе,
Кыргызга дилде, пул берсе,

Упурак болгон элдердин,
Убалы сендей эрлерге,
Андан кала бергенде,
Тил билги киши мендейге!
Чайчың экен Шайымбет,
Канча болду келгени?
Атасын таштап карганда,
Канчоро кулдун зарынан,
Качып кетти — деди эле.
Эми келип карасам,
Энтелеп жүрөт бул жерде.
Жүрөгү өлгөн чородон,
Түз кеби жок төрөдөн.
Ошол үчүн Шайымбет,
Атасын таштап жөнөгөн.
Мен укканда мындай кеп,
Айтыптыр дейт Шайымбет.
Жамгырчыны жүрү — деп,
Барбаймын башка жерге — деп,
Жамгырчы болбой койгон — дейт.
Айткандыр сизге Шайымбет,
Баштан аяк бар кебин.
Манастын уулу канкордун,
Кара мүртөз анткордун.
Бар кыялын, жоругун,
Бар элге кылган зордугун.
Кайсы бирин айтамын,
Арзымды айтып кир жуудум
Эми кайта кетемин.
Ураксат берсең, улугум,
Мен жапанга барарда,
Кара калпак калмактан,
Каталдын уулу Карагул,
Күрпүлдөктүн боюнда,
Жылкы багып жатыптыр,
Ага дагы жолуктум.
Карагул мага кеп айтты:
«Бара турган жериңе,
Такыр баргын —деп айтты.
Күрпүлдөктө сен тургун,
Көк-Жаңгак менен Көөрүктүү,
Мен ошого барам —деп айтты.
Кабар угуп Семетей,
Казактын эли качты — деп,
Агар алтын, ак күмүш,

Арбын дүйнө чачты — деп.
Келип калса окустан,
Сен чогулуп болгунча,
Айла кылып, ыгын таап,
Өткөрбөймүн» — деп айтты.
Кызылуюк чоң дөөгө,
Кылымдан ашкан Мадыкан,
Кымбат баалуу сиздейге,
Эркин барып келишке,
Эр жолумду ал ачты.
Дагы бар жана бир сөзүм,
Семетейди жайласаң,
Атаңдын кунун кууп алып,
Гүлчоро башын байласаң.
Канчородой жиндини,
Шайымбетке карматсаң.
Бакайдын ишин бүтүрсөң,
Арманым калбайт Керимбай,
Алаштын ханы болду — деп,
Калың элге угузуп,
Андан кийин өлтүрсөң!
Абалтан хандын уулу — деп,
Үмүтөйдү хан кылсаң.
А көрөкчө, Мадыкан,
Маа окшогон эмени,
Ушул жерде өлтүр сен!
Атаңдын кунун сен алсаң,
Алаштын элин мен алсам.
Андан кийин Мадыкан,
Ар жылына алаштан,
Куржун, куржун пул алсаң.
Ага ыраазы болбосоң,
Кыргыздын кызы эң сулуу,
Каалашыңча дагы алсаң.
Армандан чыгып кетесиң,
Акундун кызы Айчүрөк,
Ал Семетей катыны,
Олжо кылып аны алсаң.
Шаатемир кызы Чачыкей,
Жез оймоктун узу — дейт.
Үмүтөйгө алдырсаң,
Күлчоронун катыны,
Акбаланы мен алсам,
Айткандын баары бүткөндө.
Анда бизде не арман?!

Күнүмдүк берип мал пулдан,
Кызыл дөөнү узатсам!» —
Деп, ошентип Керимбай,
Кыйла-кыйла кеп айтып,
Шолоктоп ыйлап калп эле,
Көзүнүн жашын тыя албай,
Каңырыктап бир далай.
Ал Керимбай баатырың,
Кебин айтып бүттү эле.
Атасынын өлгөнү,
Мадыкандын көөнүнө,
Ушул жерде түштү эле:
«Шайымбет мында келгели,
Далай жыл болду бул жерде.
Биздин элде жүргөлү,
Азап тарткан күндөрүн,
Эмне үчүн айтып бербеди?
Шаарым менин Жилинде,
Тагым менин Жилинде,
Тамаша кылып аң уулап,
Жүрүпмүн Инген тоосунда.
Атамдын кунун аламын,
Болуп турган чагымда!
Үч жылдан бери карата,
Кыштай жатып шаарда,
Элүү күнү жол тартып,
Ушул жерге келчү элем.
Жыл келген нооруз айларда,
Кайра жанып кетчү элем.
Кыргыек учкан маалда,
Ойнодум үч жыл аң уулап,
Тоолордо жүрдүм мен дуулап.
Илбесин алдым ар түрдүү,
Маа жамандык кылбаса,
Кылым жердин бетине,
Болуптур кыргыз каргаша.
Табалбас кыргыз эч даба,
Менин жайылдыгым кармаса!
Анжу, манжу, калмакты,
Кытай менен каңгайды,
Кайдан жыйнап жүрөйүн?
Каспанда жүз миң аскер бар,
Калтырбай айдап сүрөйүн.
Кызылуюк кошулду,
Кызыталак алашты,

Калтырбай кырып ийейин!
Кайра келип жериме,
Калың манжу элиме.
Туңшанын минип тагына,
Карып калды — деп — угам,
Калмактардын Коңурбай,
Чакыртайын алдыма.
Анжу, манжу, кытайлар,
Шибе, чиден далайлар,
Ал Коңурбай чочконун,
Капташыптыр каарына,
Чакыртып алып келейин,
Так өзүмдүн алдыма!
Анжу, манжу, бул элден,
Кытай, чиден, шибеден,
Булардан өлгөн эрлерден,
Бейарман өлгөн көп элден,
Баарынын кунун бергин —деп,
Жазасын анын бербесем!
Каардансам каңгайды,
Аштык бышпас, чөп чыкпас,
Такырга айдап салбасам.
Каптап кирип кытайга,
Өмүр бою былк этпей,
Хан болдум — деп, — жай жаткан,
Эсен ханга барбасам!
Эндиретип кытайды,
Эбин мунун таппасам!
Сен жатып тур, Керимбай,
Жилинде жаткан Каспаңда,
Аскерге кабар салайын.
Болжоп коюп түз жолду,
Жолдон таап алайын! —
Деп, Мадыкан күүлөнүп, —
Кыргыз, кытай, киденди,
Шибе менен чиденди,
Каңгай, калмак буларды,
Каракалпак, түркмөндөн,
Күн чыгыштан күн батыш,
Ортосунда бар жанды,
Калтырбайын бир жанды!
Жапандан келген Кызыл дөө,
Камалып жүрөт тар жерде,
Баш кошсо мага ар жерде.
Калмактар ээлеп жаткан жер,

Баарын ага берейин.
Баш койбосо эгерде,
Талпагын ташка керейин.
Аралда жапан элдерин,
Талап алып келейин!
Төгөрөктүн төрт бурчун,
Түгөл такыр алганда,
Кыйынсыган кытайдан,
Кылым ханы Эсен хан,
Кол куушуруп алдыма,
Келбегенин көрөйүн!» —
Деи, күүлөнүп Мадыкан,
Жыйылып жаткан аскерге,
Жүз миң аскер баарысы,
«Аттансын — деп — кат жазды. —
Шайымбетке көтөртүп, —
Чоң сууну бойлоп баарыңар,
Улуу Инген тоо менен,
Күрпүлдөк баргын» — деп жазды.
Келер күнүн болжолдоп,
Кичи Ингенден аттанды.
Кылкылдактын суу бою,
Аскер менен табышты.
Ал Керимбай сүйүнүп,
Күрпүлдөккө барбаспы!
Жүз миң аскер Мадыкан,
Кырк миң аскер Кызыл дөө,
Он миң аскер казактан,
Камын жешип үч урук,
Даярланып жатышкан.
Каталдын уулу Карагул,
А дагы хандык кылууга,
Алты сан жылкы айдатып,
Көөрүктүүнүн боюна,
Көк-Жаңгактын кыйрына,
Кыялында Карагул,
Наамды өзү аларга,
Хан болуп жатып каларга.
Түк туйгузбай Карагул,
Күлли калмак журтуна,
Хан Коңурдай улукка,
Ойлогону мына бул:
«Кызылуюк, Мадыкан,
Кыргызды талап алат — деп,
Семетейди чыңыртып,

Күлчорону күйгүзүп,
Канчорону каргантып,
Хан Бакайды байлатып,
Каныкейди айдатып,
Айчүрөктү зарлантып,
Жалгызекти саргартып,
Байтайлакты ыйлатып,
Баарын булар алат — деп.
Кызылуюк, Мадыкан,
Соога — деп — андан сурасам,
Казакка мени хан кылар.
Калкына кылган жамандык,
Өзүнө кылган арамдык.
Керимбай менен Үмүтөй,
Ал экөөнү нан кылар» —
Деп, Карагул өзүнчө,
Жылкыда жатып хан болду,
Кыялы менен семирип,
Кылымдан ашкан бай болду.
Муну мындай таштайлы,
Карагулдун кара нээт,
Өлүмүнөн баштайлы.

КАРАГУЛДУН ӨЛҮШҮ

Кең-Кол ата Таласта,
Ак калпак кыргыз элиңдин,
Салакасы бир башка.
Эр Күлчоро, Канчоро,
Жанына алып көп чоро,
Ташкендин үстү Боз белден,
Бугу атып, чөө атып,
Ийри моюн төө атып,
Жолборс атып токойдон,
Илбирс атып тоолордон,
Бөрү атып бөксөдөн,
Аюу атып төрлөрдөн.
Түлкү кагып коосунан,
Теке атып зоосунан.
Аркар атып, кулжа атып,
Адырдан атып кайыпты,
Элик атып бадалдан,
Марал атып аралдан.
«Боз белдин жайы бейпаян,
Ошол жерде көп деген,

Жан билбеген көп айбан.
Жандар атып алардан,
Кара кулак шер уулап,
Киши кийик анда бар,
Кармап алып көрөбүз,
Тамаша кылып талаада,
Кайберендин сонунун,
Кармап алып келебиз.
Кулан кармап сазынан,
Кур семирген чаарынан» —
Деп, сүйлөшүп ал экөө,
Кырк-элүүдөй котчу алып,
Байтайлакты кошо алып,
Жүрүп кеткен аттанып.
Канчоро менен Гүлчоро,
Боз белге кеткен маалда,
Эки киши келиптир,
Семетейдин айлына.
Келгендер кыргыз уругу,
Казактын жүргөн айлында.
Конок болуп Семеңе,
Кобурашып олтуруп,
Келгендер кепке кирди эле.
Бирине бири кеп салып,
Көчүп кеткен казактар,
Баргандыр кайда — деп салып.
Эрмектешип коноктор,
Эр Семетей кырданып,
Жан алчудай сурданып.
Кулакка кирген сөздөрдү,
Куп санады өзүнө.
«Казакка барып аттанып,
Кабар алып келсем, бейм,
Четинен казак көчкөнбү?
Чет жакты карап өткөнбү?
Казакты кудай урганбы?
Кангайга барып тынганбы?
Же жарма уулап жүргөн булардын,
Айткан кеби жалганбы?
Жандатып кабар айттырып,
Билдирет эле өзүмө,
Агеркеч өлүп калганбы?
Жайлоого көчүп эл кетсе,
Жаман айтып кыргыздар,
Же ушак кылып алганбы?» —

Деп, ойлонуп Семетей,
Эртең менен болгондо,
Тайбуурул минип аттанды.
Карыя Бакай, Каныкей,
Акундун кызы Чүрөккө,
Айтып кебин салбады.
Акылдашар жанында,
Канчоро менен Гүлчоро,
Айлында болбой калганы.
Көөдөктүк кылып, каракөк,
Жолунда жаткан Жалгызек,
Жооптошуп албады.
Эң курбаса түгөнгүр,
Алматы, Алтай, Сары-Арка,
Шаар ичине барбады.
Бир үйгө түшүп конбоду,
Эрте басып, кеч жатып,
Далай күндөр өткөндө,
Көөрүктүүнүн оюнда,
Көк-Жаңгактын боюнда,
Көп жылкыга жолукту.
«Казактын эли бул жерде,
Жаткан экен жайлап — деп,
Эн жерге жылкыны,
Салган экен айдап — деп.
Кечкурун барам айылга», —
Деген кыял ой менен,
Тайбуурулду каңтарып,
Тердик төшөп башына,
Ээрди башка жастанды.
Жөлөңкөгө чалкалап,
Көк шиберге жатканы.
Талаада уктап жатканда,
Кара мендер басканы!
Уктап калган Семетей,
Эч нерсени элебей.
Чоң уйкуну салганда,
Каталдын уулу Карагул,
Как ушул учур маалда,
Үстүнө келген мына бул.
Буурулду байлап кыр ташка,
Өзү жаткан ойдуңда.
Ойдуңда жаткан төрөнү,
Ал Карагул көрбөдү.
Кырчакта турган Буурул ат,

Чылбырын үзүп жөнөдү.
Ооздук менен чөп чалып,
Өрдө жүргөн Буурулду,
Ант урган чочко көргөнү.
Буурулду келип кармады,
Каталдын уулу түгөнгүр,
Буурул ат колго тийгенде,
Алдында минген кер бээден,
Ыргып атка минди эле.
Жетпеген ажал себеп бар,
Көптү көргөн Карагул,
Артын карап из чалбай,
Кыя тартып бөксөлөп,
Кырга чыкты чуу коюп.
Элкинге чыгып олтуруп,
Эс акылын толтуруп.
«Бу, Семетейдин Тайбуурул,
Кайдан келип калгандыр?
Керимбай киши жиберип,
Уурдатып муну алгандыр.
Келе жаткан уурусу,
Мени көрүп калгандыр.
Кармаса союп салат — деп,
Качып жолго салгандыр.
Же болбосо Буурулду,
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Минип келсе бул жерге,
Тутамынан чылбырын,
Чыгарбайт эле тегеле.
Чубактын уулу Канчоро,
Буурлуду минип келгенби?
Кырчакка байлап элебей,
Адырдан көрүп бугуну,
Уулап кетип калганбы?
Азуулуу чыгып бир жерден,
Атка кастык кылганбы?
Октос берип үрккөндө,
Чылбырын үзүп алганбы?
Адырда жүрүп чөп оттоп,
Учурап мага калганбы?
Же Бакайдын уулу Байтайлак,
Жаш бала минип келгенби?
Коржоңдогон Буурулду,
Корк этип кетсе, жалт берип,
Чокуга чаап ийгенби?»

Чыгып кетип колунан,
Кырча басып чылбырын,
Кырчак ташка тилгенби?
Жамгырчынын Шайымбет,
Канчоро менен кас эле,
Маанайы анын бас эле.
Эки жылдын алдында,
Учурап мага кетти эле.
Алы келбей төрөгө,
Мындай кылсам кантер — деп,
Буурулду минип келгенби?
Кокту-Каттын шаарында,
Куу сакал болгон чагында,
Коңурбайга бергенби?
Темирден кылган кадага,
Теке кайыш шукшурма,
Бекем байлап салганда,
Чыйратып үзүп алганбы?
Чын чатакты табууга,
Бу Таласка жөнөп калганбы?
Таалайы качып Семетей,
Талабына ат жетпей,
Учурап калып талаада,
Мен, Буурулду кармап алдымбы?
Көп ойлонуп турбайын,
Кайсы жактан келди экен,
Кедерги изин кубайын» —
Деп, ойлонуп жатканда,
Эми түштү оюма,
Семетей кебин айтарга.
Семетей келип ойдуңда,
Жатканы болгон сегиз күн.
Чочуп кетип элеңдеп,
Кирпик ирмеп караса,
Тайбуурул сындуу буудан жок.
«Кайда кеткен Тайбуурул?
Мен эми эле жаттым» — деп,
Байлаган ташты карады.
Күрмөгөн жерден үзүлгөн,
Чылбырынын калганы.
«Оттоп кеткен экен — деп,
Каңтарылуу жылкыны,
Түздөн караш бекер» — деп.
Аттын изин карабай,
Анын акмактыгы мамындай.

Жоо жарагы, шайманы,
Такыр алып жөө басып,
Кырга чыгып барганы.
Кырчактын чыгып башына,
Кыя карап олтурду,
Каңшаар кара ташына.
Алды жагын караса,
Тайбуурул менен бир жылкы,
Экөө турат кайкыда.
Эки аттын нары жагында,
Карагул калды далдада.
Душманды Семең элебей,
Мунун көөдөктүгү ченебей.
«Гүлчоро менен Канчоро,
Экөө келип аркамдан,
Айтпай сырын кетти — деп,
Атымды алып алганбы,
Булар, тамаша кылып салганбы?»
Ошого кетип санаасы,
Же аттын түрүн карабай,
Каңгайдын жүрүп жеринде,
Душмандан кастык санабай.
«Үнүмдү укса келет — деп,
Күдөрүн үзүп чоролор,
Кантип менден кетет — деп.
Гүлчоро — деп бакырды,
Канчоро — деп чакырды!»
Арстандын үнүн укканда,
Ач кыйкырык чыкканда.
Каталдын уулу Карагул,
Кобо албай кала жаздады,
Токтоло түшүп далбайып,
Эсин ойлоп тапканы.
Кер бээни ээн таштады,
Буурулду минип качканы.
Көрүнөө менен баспады,
Көмөскө менен качканы.
Көмөскөгө киргенде,
Керимбай менен сүйлөшкөн,
Сөздү эсине алганы.
«Келип калса Семетей,
Азгаштырып турам — деп.
Айттым эле мен мурун,
Тартып алдым талаадан,
Алдында минген Буурулун.

Каңгайды көздөй баспайын,
Жылкымды кантип таштайын?
Күн батышка бет алып,
Көз көрүнөө баспайын.
Көөдөк экен Семетей,
Жылкыга барбайт аралап.
Минүчүдөй кейпи жок,
Жылкыдан тандап ат кармап.
Кер бээни минип салпаңдап,
Мени кууйт талпаңдап.
Көрүнүп коюп ар кайдан,
Көп күнгөчө алдайын.
Мылтык менен атпасын,
Көрүнөө жерге барбайын.
Керимбай кетти жапанга,
Таласты барып талашып,
Учурайын алдынан,
Ошолор кайра жанганда» —
Деп, ойлоду Карагул,
Карагул айткан немедей,
Семетей жайы мына бул.
Кер бээни кармап мингени,
Кементай болуп кийгени.
Карагулду тааныбай,
Канчоро —деп билгени.
«Боз белден кайтып келгенде,
Урушта көөнү көп калган.
Гүлчоро муну жиберди,
Жолдо жүргөн калмактан,
Тартып бээни мингенби?
Душман болсо башкадан,
Талаада оттоп жаткандан,
Менден кайдан ийменди?
Бу Таласты көздөй жөнөдү,
Булардын бар көрөрү!
Артынан жүрүп барайын,
Жөөлөтүп менден ат алган,
Канчоро менен Гүлчоро,
Кошулган болсо Бакай хан,
Баарынын башын алайын!
Бою узун, бели ичке,
Поруму башка көрүнөт.
Уккан белем Жалгызек,
Семетей Алтай кетти — деп.
Жүрү — деп, айтпай койду — деп,

Ошол келип ат алып,
Же жүрөбү ойноп, бокту жеп?» —
Мындан башка оюна,
Семетейдин түк кирбейт.
Ойлонуп көкжал арстаның,
«Мен кайсы жерде жүрөм» — деп.
Кер бээ менен салпылдап,
Жолго түштү темтеңдеп.
Же аттын изин карабай,
Анжудан күмөн санабай.
Буурулдун изин карабай,
Же калмактан күмөн санабай.
Бурулбай жолго салганы,
Таласты көздөй бет алып,
Үч күндүк жерге барганы.
Көрүнүп калды алдынан,
Буурул аттын карааны.
«Ким болсо атып салам» — деп,
Бузулуп көөнү карарды.
Аккелтесин алганы,
Андан мындан элестеп,
Көрүнүп жүргөн Карагул,
Мунун кыялын билип калганы.
Атты таштап далдага,
Мааналап өзү бир ташка,
Бакырыкты салганы:
«Ой, абаке, Семетей,
Мен Канчоро кулуңмун.
Атаң менен тең жүргөн,
Баатыр Чубак уулумун.
Гүлчоро менен Бакай хан,
Жалгыз кетип калды — деп,
Жиберген сенин артыңдан.
Тили менен алардын,
Ажыраттым атыңдан.
Мен барбаймын алдыңа,
Таап алгын Таластан.
Бакай канча кеп айткан,
Тилиңди албайт Семетей,
Уурдап алып Буурулду,
Качып келгин —деп айткан.
Бузулуптур казак — деп,
Уккан экен Бакай хан.
Казактар айткан кеп экен,
Аралда жаткан жапанда,

Кызылуок дөө деген,
Кылымдан чыккан эр экен.
Жилиндин жаткан шаарында,
Нескара уулу Мадыкан,
Бу дагы мыкты неме экен.
Казактарың аларга,
Мал, пулун берип жалдаптыр.
Карын бөлөң Үмүтөй,
Аны кудай каргаптыр.
Алдыңкы кеткен жазында,
Казакты түгөл көчүрүп,
Амурду көздөй айдаптыр.
Анжу менен жапанда,
Кылайып эркек калбаптыр.
Кырабыз кыргыз элин — деп,
Казагың белин байлаптыр.
Ошол үчүн калмактар,
Жер биздики болду — деп,
Көөрүктүүнү жайлаптыр.
Мен барбаймын атыңды,
Айттым уккан дартымды.
Түз Таласка баралы,
Чогулуп кыргыз калалы.
Чогулушкан дөөлөргө,
Чокчоңдошту салалы. —
Деп, жиберген Бакай хан,
Кош эмесе» — деп коюп,
Кайра тартып жөнөдү.
Карагулдун калбады,
Көңүлүндө күмөнү.
«Бул Таласка кетет — деп,
Буурул менен койгулап,
Күрпүлдөктүн боюнда,
Керимбайга жетсем — деп.
Менден кабар укканда,
Буурулду көрүп чын анда,
Күрдөлүү кол аттанса,
Семетейге жетпейби,
Таласына жеткирбей,
Ак-Сайдан наркы Арпада».
Кыялында ойлонуп,
Арамзада ал калча.
Каталдын уулу Карагул,
Айласы бар мамынча.
Кепти укканда Семетей,

«Таласка кетти чоро — деп,
Болбойт мага жоро — деп.
Бакай айткан кеп экен,
Бул айтканың ырас — деп.
Ылдам жүрүп жол басып,
Уйкуну коюп, түн катып.
Мен Таласка барайын,
Буурулду алып чородон,
Көгүчкөндөй мойнунан,
Толгоп үзүп алайын.
Айтканымды кылбасам,
Адам болбой калайын!» —
Деп, оюна алганы,
Семетей жөнөп калганы.
Азгырып ийип Карагул,
Ал итте кыял мына бул.
«Аркасынан барайын,
Айласын мунун табайын.
Эти калдач минген бээ,
Баспай калат беш күндө.
Бээси баспай калганда,
Бир беттеше кетейин.
Эр Семең башын кесейин,
Берейин колго эсебин!
Эшектей кардын жарайын,
Семетейди Карагул,
Жалгыз сайып алган — деп,
Даң чыгарып салайын.
Байланып башын баатырдын,
Коңурбайга барайын.
Бер жагы Алтай тоосунан,
Асты жагы Тыян-Шан,
Түштүк жагы Памырдан,
Батыш жагы Оролдон,
Түндүк жагы Муз деңиз,
Ушулардын арасы,
Орто Асия жер тегиз.
Ойротто жок хан болуп,
Оюн ойноп жатайын.
Коросон менен Оогандын,
Жедигер менен Испандын,
Букар, Чайчүй, Шаңкайдын,
Өчүрөйүн аттарын.
Кыргыздын жери — деп жазган,
Ташка оюп таштаган,

Жок кылайын каттарын!
Семетей өлүп калганда,
Кол салар мага аз калар,
Аз турмайлык жок калар.
Ар канча кыйын болсо да,
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Айбатымдан жазганар?!
Кырымдын жерин кыдырсам,
Каракалпак, түркмөндү,
Черчен, ногой элдерди,
Семетейге ар жылы,
Учурашкан эрлерди,
Кошойдун уулу Жалгызек,
Белине таңуу беренди,
Бакайдын уулу Байтайлак,
Бала баатыр немени,
Каныкей менен Чүрөктү,
Калкка салган дүмөктү,
Куу сакал Бакай карыны,
Чубактын уулу Канчоро,
Кан ичме жинди капырды,
Ырайым кылбай буларга,
Баарынын башын алдырсам.
Орто Асия борбор — деп,
Кыштын күнү кар жаабас,
Кар жааса да көп жаабас.
Кочкорго шаарды салдырсам,
Хандыгымды тойлотуп,
Калайыкка даңк кылсам!
Бул акылым өзүмө,
Ок эле жакшы жарады.
Болбойт экен карасам,
Семетейдин артынан,
Сая кууп барбасам.
Сары-Аркага барганда,
Шалпылдап баспай калат бээ,
Ошондо сайып албасам!» —
Деп, ойлонуп Карагул,
Каны тарткан жинди кул.
Коңурбайга баралбай,
Конуш берген, жер берген,
Казакка кабар сала албай.
Семетейдин артынан,
Бура тартты мына бул.
Семетей кетти жол менен,

Карагул түштү токтобой,
Сайып алып Семенди,
Баатырлык кылыш ой менен.
Кызылуюк кыйын дөө,
Жалгыз көздүү Мадыкан,
Үмүтөй менен Керимбай,
Күрпүлдөктүн куюшта,
Булар жатат кол менен.
Буларды таштап жаналы,
Боз белге кеткен аң уулап,
Гүлчоро менен Канчоро,
Алардан кабар алалы.
Боз белге барып баатырлар.
Тоо аралап, таш басып,
Ар түрдүү айбан көп атып,
Жолборстон атып сегизди,
Аюудан атып семизди,
Алтымыш айры бугудан,
Андан атты жүз бирди.
Кулжадан атты миңчелик,
Эчки-теке, аркардын,
Санатын анын билбедик.
Илбирстен атты сексенди,
Куландан кырк беш атылды,
Канча жылдан бер жакка,
Элкин жаткан айбандын,
Тилегин мунун катырды.
Ийри моюн төө атты,
Бөрү менен чөө атты.
Суусар, түлкү, сүлөөсүн,
Көп атылды булардан,
Таңдырып төөгө жүктөттү,
Бөкөндөн бешөө атылды.
Марал менен эликтен,
Бадалда шорун катырды.
Азуулуудан, айбандан,
Көп оттогон ар жандан,
Атылып кетти далай жан.
Кабыландан экини,
Шерден атты жетини.
Көлдө жүргөн жандардан,
Аккуу менен каркыра,
Тоодак менен турнага,
Кыйын болду аларга.
Каз, өрдөктөн көп алды,

Жулдуруп андан жүн алды,
Мамыкка жумшак салгалы.
Шамдагай кыйын жылтылдак,
Бир жерде турбас кылтылдак,
Сары арстан атышты.
Ууга барган Боз белде,
Төрт ай, он күн жатышты.
Такыр сонун териден,
Эки жүз сексен төрт төөгө,
Жүк чыгарып артышты,
Таласты көздөй кайтышты.
Алты айга толду күн саны,
Боз белде жаткан күндөрү,
Ары-бери басканы.
Баштап жүргөн аларды,
Шер Гүлчоро кытайдан.
Энеси кытай кызынан,
Атасы Чубак кыргыздан,
Канчоро жайы мына бу.
Ортодон чыккан аргын жан,
Он сегизде жоо сайган,
Ороккырдай эр сайган.
Байтайлак баатыр бала арстан,
Арбын олжо мүлк алып,
Ар түрдүү сонун үптү алып,
Таласка келип калышты.
«Мага согат, мага» — деп,
Кыргыздар дүрбөп барышты.
Карылар аюу тери алды,
Калгандар бөрү, түлкү алды.
Кубаты начар эркектер,
Бугу мүйүз көп алды.
Өрүм билген чеберлер,
Бугу, марал, тоо теке,
Кайыш болчу тери алды.
Манат тыштап, бөрк тигип,
Жарашат бизге сонун — деп,
Кыздар алды суусарды.
Бөрү менен кашкулак,
Бир ичикке жеттим — деп,
Жаштар жүрөт кучактап.
Ичикке жака салсак деп,
Жаш балдар булгун талашат.
Орто жаштар илбирс — деп,
Төрттөн санап жуп алып,

Бирден ичик кийдик — деп,
Сүлөөсүн, жолборс буларды,
Кабылан тери, шер тери,
Сураганга бербеди,
Же соогат — деп — бирөө келбеди
Алты шердин терисин,
Семетейге чыгарды.
Сегиз жолборс терисин,
Бакай менен Каныкей,
Төрттөн бөлүп алпарды.
Булгундан алды Байтайлак,
Сүлөөсүндү барынча,
Гүлчоро менен Канчоро,
Экөө бөлүп алганы.
Ак тайлактай чоң кууну,
Айчүрөккө арнады.
Белдемчиге кыюу — деп,
Катындар кундуз, арс алды.
Ал жерге барган кыз, келин,
Пар мамыкка салсак — деп,
Бөлүп, бөлүп көтөрүп,
Каз, өрдөктүн жүндөрүн,
Калтага салып алышты.
Соогат — деп — барган көп алды,
Барбагандар албады,
Ордодоку кишиден,
Чачыкей сулуу кур калды.
Алты шердин терисин,
Чоң аккууну көтөрүп,
Абакем чыкпай койду — деп,
Канчоро менен Гүлчоро,
Айчүрөктүн үйүнө,
Семетейге алпарды.
Айчүрөк бар үйүндө,
Семетейди таппады.
«Абакем, кайда, жеңе», — деп,
Эр Гүлчоро сурады.
Сураганда Айчүрөк:
«Үч айдан ашты абаңар,
Аттанып үйдөн кеткели.
Сиздерге кеткен белем — деп,
Жүрүчү элем оюмда.
Келипсиздер эки шер,
Абаңды билбей мен калдым,
Кай кеткенин» — деди эле.

Айчүрөк оозун жыйганча:
«Биз кеткели айылга,
Жат кишиден келдиби?
Келгенин, жеңе, билдиңби?» —
Деп, Гүлчоро алганы,
Күйүккөндөн Гүлчоро,
Оозуна даам албады.
«Биле албадым, уулдар,
Жат кишинин келгенин.
Эжекемдин үйүнө,
Барып жатты бир күнү.
Ошол бойдон аттанды,
Билсе эжем билгендир?»
«Эрке жеңем, Чачыкей,
Абамды сурап көрөлү.
Кеткен болсо бир жакка,
Артынан издеп жөнөйлү!» —
Деп, сүйлөшүп эки шер,
Чачыкейге жөнөдү.
Чачыкейге барарда,
Эсине түшүп ошондо,
Бирине бири күдүңдөн:
«Сооганы бөлгөн мезгилде,
Муну унутуп калыппыз,
Эми кандай кылдык?» — деп
Канчоро анда кеп айтат:
«Уялып кайдан жүрөлү,
Жүр, үйүнө кирели.
Унчукпаса, унчукпай,
Соогат десе, кокустан,
Сыр алдырбай, туйгузбай,
Сүлөөсүндөн берели». —
Деп, айтканда Канчоро,
Кайыл болду Гүлчоро.
Чачыкейдин ордого,
Баатырлар кирди ошондо.
«Амансыңбы, жеңе», — деп,
«Аман-эсен жатамын,
Келдиңерби аман —деп?
Олжо тапкан талаадан,
Уулдар соога кана» — деп?
«Сүлөөсүндөн, жеңеке,
Ылгап бөлүп койгонбуз,
Алып келип беребиз», —
Деп Канчоро айтты кеп.

Мостое түшүп чырт этип,
Тиктеп калып азыраак,
Шашыла сүйлөп батыраак:
«Тайлактай кууну көтөрүп,
Айчүрөккө баргынча,
Жүгүрдүңөр алдырап.
Абаңарды таба албай,
Билдиңби, кайда кетти — деп,
Келипсиңер жалдырап.
Эртеңки берчү куйруктан,
Бүгүнкү өпкө — деп айткан.
Бир мааниси болбосо,
Билбесе кары не айткан?
Сүлөөсүн алып нетемин?
Сүлөөсүн ичик кийгенде,
Кай муратка жетемин?
Эки катын алган эр,
Эки күн жатпайт бир үйдө.
Казакта жүргөн кыргыздан,
Экөө келген бул үйгө.
Казанчыга аш буйруп,
Олтургам келип мен төрдө.
Кыргыздар келген ошол күн,
Абакеңер бул үйдө.
Эки конок сүйлөшүп,
Казактын кебин салышты.
Элебей кебин мен калдым,
Эртең менен Семетей,
Жоо жарагын бүт алды.
Тышынан чыңдап курчанды,
Чай ичпестен аттанды.
Барасың, баатыр, кайда — деп,
Мен сурасам басарда,
Унчукпай койду сумсайып.
Айчүрөк андан сураса,
Айтат эле кеп салып.
Абаңар андай сумсайса,
Уулдар тапкан олжодон,
Эстен чыгып Чачыкей,
Эч нерсе жок кур калса»...
Чачыкей минтип жатканда,
Айчүрөк кирди аңгыча.
Тайлактай кууну көтөрүп:
«Семетейдин- үйү — деп,
Жети шердин териси,

Тайлактай болгон чоң кууну,
Уулдар алып келиптир.
Жети тери маа калсын,
Жолуң улуу, эжеке,
Кууну олжого сен алгын» —
Деп, Айчүрөк киргенде,
Бузулуп өңү кумсарып,
Ал Чачыкей сумсайып.
Буулугуп үнү токтолуп,
Кызыл өңү боз болуп.
Карап калып кыйлага,
Айчүрөктүн колунан,
Алып койду ар жакка.
Канчоро менен Гүлчоро,
Чыга берди аңгыча.
Уктабады Гүлчоро,
Таң агарып аткыча.
Эртең менен болгондо,
Карыя Бакай, Канчоро,
Кайраты артык Гүлчоро,
Астыртан кылып кеңешти,
Бир кишиге айтпады,
Аттанып үчөө бир кетти.
Адыр, күдүр, ой, дөңгүл
Ат аябай катуулап,
Желе, жорто бастырып,
Ала-Тоо бойлоп жол алып,
Сары-Арка көздөй келатат.
Кетечинин кара суу,
Келип калды үч баатыр.
Эр Гүлчоро караса,
Буурулдун изи дапдайын,
Аңтарылып чым жатат,
Алмамбет уулу алдырап:
«Айланайын, абаке,
Кагылайын, Канчоро!
Көрдүңөрбү, мабуну?
Аңтарылып жаткан чым,
Буурул аттын изи бу.
Ылайлуу жерде бир баскан,
Бир жылкынын изи бар.
Кез келген, бейм, абама,
Ичи заар бир душман?
Эртең менен кеткендей,
Туяктан чыккан топурак,

Чарпындынын белгиси.
Буурул аттан, абакем,
Айрылып калган белем, дейм.
Ат алган жаман кишиби,
Аңдып жүргөн бекен, дейм?
Мингени Буурул болгондо,
Абакем, тартына турган эр беле?
Төрт айдан ашып кетиптир,
Барбайт беле эмгиче?» —
Деп, Гүлчоро айтты эле,
Эңкейип карап Канчоро:
«Ырас айтат Гүлчоро,
Бир басып кеткен ылайга,
Эркек жылкы изи эмес.
Ургаачы жылкы изи экен,
Сүйрүсү жок туягы,
Тептегерек турбайбы?
Жүргөнүнүн дайны жок,
Жалпак туяк турбайбы?
Муну карап тургунча,
Абакем түшсүн изине,
Тескей менен күнгөйгө,
Экөөбүз чаап чыгалы.
Абакем жүрсө калкайып,
Буурул менен залкайып,
Учурашып калалы.
Ажырап калып Буурулдан,
Айласыз калса абакем,
Куткарып аны алалы!» —
Деп, Канчоро дуу коюп,
Күнгөй тоону бет алды.
Тескей бетке Гүлчоро,
Тайбуурулдун изин кууп,
Түзгө кирди Бакай хан.
Дигерге жакын мезгилде,
Көкөтөйдүн ашында,
Кайран Манас башында.
Каңгайларды камаган,
Кара суунун буткулга,
Кирип келди Бакай хан
Тескейинде Гүлчоро,
Күнгөйүндө Канчоро.
Күүгүм кирип баратат,
Кабылан Бакай караса,
Бастырбай атын жетелеп,

Семетей барат алдында.
Кыйгачынан качырып,
Бир киши чыкты аңгыча!
Качырган киши Карагул,
Каталдын уулу капыр бул.
Аңдып жүрүп канча күн,
Аты баспай Семетей,
Жөө басып эки күн.
«Шайы калбай калды — деп,
Кечке эле карап жүрөмбү,
Көмө сайып алам — деп.
Олпогун сыйрып чечем —деп,
Койдой башын кесем —деп!
Буурул атты аябай,
Таң аткыча жол жүрсөм,
Көөрүктүүгө жетем» — деп.
Бакайды калган байкабай,
Гүлчорону элебей.
Канчорону бейлебей,
Эч кимисин көрбөгөн,
Семетейди качырды,
Сундуруп найза ченебей!
Көрүп калган хан Бакай,
«Манастап» салды бакырык.
«Манастап» ураан чыкканда,
Сундурган найза күү менен,
Апкарыган Карагул,
Сая албады качырып.
«Гүлчоросу келгенби?
Өлөр чагым жеткенби? —
Деп, ойлонуп Карагул,
Боз жоргону көргөндө,
Суркоен экен тиги» — деп,
Күнгөй тоону бет алды.
Бакайдын үнү чыкканда,
Угуп калып Канчоро,
Бурулуштуу бир жерге,
Бугуп тура калганы.
Алдыраган Карагул,
Алдына кирип барганы.
Элебей келген Карагул,
Эби келди мына бул.
Эр Канчоро бир сайды,
Буурулдан ыргып бута атым,
Ачылып оозу ырсайды.

Ачууланган Канчоро,
Кеп сурабай чочконун,
Башын алып ошондо,
Кесип аны байланды.
Канчорону көргөндө,
Сагынган ээсин Тайбуурул,
Кулундуу бээдей ыйлады.
Буурулду алып жетелеп,
Үнүн улап Бакайдын,
Ойдуңга кирип барганы.
Алдындагы Бакайдан,
Тескейдеги Гүлчоро,
Теке жоомарт арстандан,
Алардан кабар алалы.
Семетейдин жанына,
Хан Бакай барса жаркылдап,
Бакайга айткан салам жок,
Семетей турду баркылдап:
«Кыйындыгың, абаке,
Кылымга салчу дүмөктү,
Жалгызыңа не салдың?!
Он эки жаштан бер жакка,
Ойрон болгон балаңды,
Отуз эки сынадың!
Мындай сының курусун,
Обу жок жаман кыйнайсың!
Канчоро кулду жиберип,
Буурулду неге уурдаттың?
Жөө бастырып канча күн,
Уулуңду не үчүн куураттың?!» -
Семетей муну айткыча,
Гүлчоро жетти аңгыча.
Гүлчорону көргөндө,
Көкжал төрө күүлөндү,
Көрсөтөм — деп, сүйлөндү.
Суу ордуна кан иччү,
Бал ордуна уу иччү,
Жан алчудай түрдөндү.
Түрүн көрүп Семендин,
Алмамбет уулу Гүлүстөн,
Асталап сүйлөп оолукпай,
Акыл тапкан ар иштен.
Мундай киши кем чыгат,
Жер жүзүндө билгичтен:
«Айрылып аттан, абаке,

Алдатканың, Карагул.
Карагулга алдатып,
Манастын уулу Семетей,
Жөө жүрөт — деп — темтеңдеп,
Жер жүзүндө бар элге,
Такыр шылдың болгонуң.
Аркамдан келип чоролор,
Айтпай бизге кетти — деп,
Ат алды — деп — ойлойсуң.
Бул энөөлүк сенден кетпесе,
Капташып Бакай жетпесе,
Катарда жок Карагул,
Качырып найза урганда,
Как ушул жерде сүйлөйсүң.
Көрүп туруп эми да,
Дагы кебиң койбойсуң!
Кетти — деп — угуп шашканбыз,
Алай, Арпа, Ак-Сайдан, —
Сары-Арка менен Каркыра,
Бетегелүү Кой-Таштан,
Чакыр-Корум, Тайгактан,
Тарагай менен Уландан,
Беш белди бир күн ашканбыз.
Кетечинин сазында,
Кемегедей казылган,
Келишкен Буурул күлүктүн,
Изин көрүп шашканбыз.
Уурдатканың атыңды,
Ошондо ойлоп тапканбыз.
Бээ экен — деп — мингени,
Изин көрүп айтканбыз.
Бет алып күнгөй адырын,
Канчоро тосту бурушту.
Тескейден киши кетирбей,
Теңдешкен жоого белдүүсүп,
Гүлчороң кылмак жумушту.
Өзөндүү түзгө салганбыз,
Абакем изди куушту.
Бүтүргөндөй көрүндү,
Канчоро баатыр урушту.
Абакем үнү чыкканда,
Адырга чыга чапкамын.
Ар тарапты байкадым,
Канчоро баатыр бакырган,
Калбалуу үнүн уккамын.

Кайгы жок душман өлдү — деп,
Кесип башын келди окшойт.
Каары катуу Канчоро,
Сурабай андан бир ооз кеп!»
Ар канча айтса Гүлчоро,
Кара мүртөз Семетей,
Жанычудай кейпи жок.
Жалбырактар карганып,
Кутулбай чоро эрки жок:
«Жалганы болсо кебимдин,
Саа жамандык ойлосо,
Жайнаган жарык күн урсун!
Калдайган кара түн урсун!
Олуя азиз Манастын,
Ак күмбөзү дагы урсун!
Энеден мурун оозанткан,
Каныкейдин сүтү урсун!
Олжодон каалап алдырган,
Мага мурас калтырган,
Өзүң берген мингин — деп,
Суркоендун күчү урсун!
Атакем атып жоо алган,
Ак келтенин огу урсун!
Сайган жоосун кыйшайткан,
Качырганда сумсайткан,
Хан Манастын күчү урсун
Тийген жери ырбаган,
Башка чапкан адамын,
Жакында өөдө кылбаган,
Атадан калган мурасың,
Айбалтаңдын мизи урсун!
Күдөрүм үзсөм сенден мен,
Көп акыл айттың мага сен,
Дасторкондо сөз урсун!
Ала-Көлдөн алдырган,
Артып келген туз урсун!»
Кан какшап турса карганып,
Ызырынып Семетей,
Булдурсун колго карманып.
Аңгычакты Канчоро,
Кирип келди шартылдап,
Карагул башын байланып.
Корккондон берки үчөөнүн,
Күндүзгүдөй түн жарык.
Семетейдин көзүнөн,

Кош чырактай от жанып.
Туйдурбай Бакай карыя,
Буурул атты көрсөтпөй,
Аркада турат ал барып.
«Соогага, аба, алгын» — деп,
Каталдын уулу чочконун,
Кайдасындай чоң башын,
Калдаңдап турду Канчоро,
Көтөрө чуркап ал барып.
Канчорону көргөндө,
Капасы артып өзгөчө:
«Карагулдун башы — деп,
Дагы азгырып мени сен,
Бекер канын төгүпсүң.
Убал кылып бирөөгө,
Мойнуңдан байлап кынжылап,
Кишиче байлап ээрчитип,
Кыдыртайын дүйнөгө!
Ал Карагул чын болсо,
Өлтүрбөй неге келбейсиң,
Амалың турса көрүнөө?!
Семетей муну билбейт — деп,
Көөдөктүн бирин сен дейсиң!»
Деп, канкоруң сүйлөнүп,
Кармап колго найзасын,
Жерден алды сүйрөлүп.
«Жутса жутуп иер» — деп,
Кайран баатыр Канчоро,
Чымындай жанга күч келип:
«Ар качандан бир качан,
Арамдыгың койбойсуң.
Канчоро менен Гүлчоро,
Кас кылат — деп — ойлойсуң!
Кайрылбаса эки кул,
Каралат менен Чынкожо,
Асманда октоп жүргөндө,
Как ошол күндө сойлойсуң!
Коңурбай келди алыстан,
Акылы артык даанышман.
Коргонго камап алыптыр,
Коркутуп сени айлыңдан.
Кутказып алды эки кул,
Ошондой күндө камалдан!
Каргантпай күндө бизди эле,
Сурасаң боло абамдан?!

Тирүүлөй кечип мен турам,
Чымындай кара бир жандан!
Ишенбесең сөзүмө,
Көрүнбөсө кызматым,
Абаке, сенин өзүңө,
Аркаңдан келип не пайда?
Карагулду сайгыча,
Каргышташып, антташып,
Каңгайга кетпей не пайда?!
Ишенсең боло, Семетей,
Кулдарың кылган кызматка!
Саа жамандык кылгандын,
Жаны аман калбады.
Гүлчоро менен Канчоро,
Абама жаман кылды — деп,
Жан аябай жалмады!
Айчүрөк алды шумкарың,
Ошондо эки кулуңдан,
Абаке, көрдүң бир жагын!
Он эки жашар чакта элек,
Тоодой Толтой, Чынокжо,
Тобокел кылып, бел байлап,
Туруштук бердик ошого!
Ар дайымдан бир дайым,
Алдыңда жүргөн биздерге,
Как ушундай кыласың,
Бизди кыйсаң кыясың,
Бакайды кандай кыласың?!
Бакайды кыйсаң кыясың,
Ок тиштешкен дос экен,
Атаңды кандай кыласың?!
Карсылдайсың бизге сен,
Карагулга алдаткан,
Катаңды кандай кыласың?!
Каныкейдин ак сүтүн,
Сен эмгенсиң алдында,
Биз эмгенбиз аркаңда.
Канынан чыккан ак көбүк,
Ак сүттү ал, абаке,
Канткенде сен кыясың?!
Бизди кыйсаң кыярсың,
Бөз айрышып шерттешкен,
Антты кандай кыларсың?!
Канчорону кыярсың,
Ак боз бээни мууздаттып,

Карыдан колду чылашкан,
Канды кандай кыларсың?!
Гүлчоро кыйсаң кыярсың,
Көк чырпыгын кыркышкан,
Талды кандай кыларсың?!
Асман алыс, жер жакын,
Абалкы сөздү мен айттым.
Эми ишенгин, абаке,
Каргышымды теги айттым!
Сага кылсам жамандык,
Ойлонсом сага арамдык,
Төшү түктүү жер урсун!
Төбөсү ачык көк урсун!
Дарыя, чалкар көл урсун!
Жайнаган жапан чөл урсун!
Жайылган жерде чөп урсун!
Агартып түндү жараткан,
Асмандагы ай урсун!
Жердин бетин жашарткан,
Жамгыр менен кар урсун!
Ата ордун сактаган,
Ала-Тоо кошуп дагы урсун!
Учса аппак калкылдап,
Көктө учкан куу урсун!
Күн чагылып жаркылдап,
Көтөргөн кызыл туу урсун!
Адамдын жанын эриткен,
Кантың урсун, бал урсун!
Чайкаган кымыз, чай урсун!
Кара элем мен жетим,
Эр кылып мени жетилттиң.
Атымды алдап алдың — деп,
Шайымды неге кетирдиң?!
Мындай күмөн кылгынча,
Көмө чаап чороңду,
Жайнаган жарык дүйнөдөн,
Кайрылбас жакка кетиргин!
Атабыз Манас эр өлүп,
Ак калпак кыргыз эл жүрөт.
Гүлчоро менен Канчоро,
Өлтүрүп салсаң, абаке,
Кыргыздын кылы корбойт!
Ак, караны ылгабай,
Ар качан айткан сөзүңө,
Абаке, ичим бек күйөт!

Аккелтеңдин милтесин,
Сууруп берчи, абаке,
Мен тиштейин учунан.
Мындай тирүү жүргүчө,
Кыямат кетсе ал жакшы,
Кызгалдактай кырчын жан!» —
Деп, зыркырап турганда,
Аркада турган Бакай хан,
Ак сакалын жайылтып,
Сөз баштады арылтып.
Алдында эки чоронун,
Абдан көөнүн агартып:
«Акмак иттер, баятан,
Аркада турсам унчукпай,
Адам айткыс сөздү айтып,
Э, Семетей, не болдуң,
Жаш балдарды каргантып?!
Өзүңдөн көрбөй жамандык,
Карагулга алдатып,
О, капырай кандай иш,
Жалгыз кете берипсиң,
Койбостон бир ооз сыр айтып?!
Кайраттуу баатыр эки уул,
Эр тиреги ойлонгун!
Эси жок киши кептенип,
Сен Семетей не болдуң?
Баатырлар кетти Боз белге,
Аң уулап ыраак бир жерге.
Кайдан айтам дедиңби,
Бакайдай кары эмеге?
Сага өпкө бүткөндө,
Башкага карын бүтпөппү.
Энеден туулуп, көз жарып,
Жарык жерге түшкөндө?!
Сен балдарга, Семетей,
Өктө кылар жолуң жок.
Өөн өзүңдө турганда,
Өкүрүп берер жөнүң жок!
Көкжал жолборс Семетей,
Өзүңдөн калдым мен Бакай,
Карыганда көөнүм сууп.
Эң эле кыйын сөдөр иш,
Элебей кете бергениң,
Элиңде Бакай мен туруп!
Душмандан калдың, Семетей,

Улум, азыр кутулуп.
Таарынсаң боло балдарга,
Баштан аяк кепти угуп!
Кетемин — деп — Таласка,
Жетемин — деп — түн катып,
Арбагы азиз Манаска!» —
Бурулду Бакай жулкунуп,
Боз жорго башын шарт буруп.
Заманасы куурулду,
Эр Семетей баатырдын,
Бакайдын кебин ал угуп.
Кайра тарта бергинче,
Кайрылып Бакай желгинче.
Кабылан камбыл Семетей,
Боз жоргону чылбырдан,
Бурултпай кармап алды эле,
Мамындай кебин салды эле:
«Таарынганың, абаке,
Жалганы жок, бары чын.
Азыраак сабыр кылгының,
Жалгыздын кебин уккунуң.
Үйдө жатсам бир күнү,
Казактын жүргөн элинде,
Эки кыргыз барышты.
Сурабадым алардан,
Казактар көчүп кетти — деп,
Өздөрүнчө кужурап,
Далай кепти салышты.
Казактар көчтү дегенде,
Карабапмын эч кайда,
Жарабапмын, абаке,
Жаныңа басып барарга.
Аттанып жүрө берипмин,
Казактан кабар аларга.
Алматы, Алтай, Сары-Арка,
Мен кирипмин шаарга.
Көөрүктүүгө барганда,
Буурулду байлап кыр ташка,
Калыпмын уктап талаада.
Ойгонуп кетсем Буурул жок,
Жөө Семетей туруу жок.
Жакын экен арасы,
Кырга чыгып карадым,
Буурулдун көрдүм караанын.
Гүлчоро менен Канчоро,

Бизге айтпай кетти — деп,
Буурулдун изин кубалап,
Аркамдан келген белем — деп,
Тамаша кылып акмактар,
Атты алпарып кайкыга,
Байлап койгон экен — деп,
Санаама келди мындай кеп.
Кыйып чоро кетпес — деп,
Кыйкырдым, аба, кебимди ук,
Буурулду алып келгин — деп.
Менин үнүм чыкканда,
Тура калды бир киши.
Буурулду минип бурулду,
Көмүскө ылдый чуу койду.
Ойноду эми чындап — деп,
Көңүлүмдө бул болду.
Келсем таштап кетиптир,
Мына бул турган кер бээни.
Ээр, токумун көргөндө,
Калмактан алган экен — деп,
Көңүлүмө бул келди.
Түштүм кырдан талаага,
Адырда жылкы көп жүрөт,
Ойносо чоро берет — деп,
Акылымда бул жүрөт.
Карабадым жылкыга,
Андан мындан элестеп,
Көрүнүп коет кээ-кээде.
Акмалап жүрүп олтурдум,
Баштап мени барат — деп,
Өздөрү жаткан жерине.
Үч күндүн алды жагында,
Чыгып кетти карасам,
Сары-Арканын белине.
Атайын — деп — ошондо,
Жамандык келди пейлиме.
Ийнимден мылтык алганда,
Кырда турган ал караан,
Кыйкырып кабар салды анда:
«Менмин, аба, Канчоро,
Жиберди Бакай, Гүлчоро.
Бакай кабар угуптур,
Казакты кудай уруптур.
Азмункенин Керимбай,
Казактын элин бузуптур.

Шиберге карай көчүптүр,
Азмункенин Керимбай,
Жапанга суудан өтүптүр.
Кызылуук чоң дөөнү,
Кырк миң аскер кол менен,
Күрпүлдөктүн куюшка,
Алып келип таштаптыр.
Андан кийин Керимбай,
Нескара уулу Мадыкан,
Бели катуу эң балбан.
Мадыканды алды — деп,
Казактын эли кошулуп,
Жөнөмөк болуп Таласка,
Камынышып калды — деп.
Абакем угуп мындай кеп,
Гүлчоро экөө биригип,
Жумшады мени баргын — деп.
Айтсаң абаң тил албайт,
Айла кылып Буурулду,
Ала качып келгин — деп.
Чогулушуп кыргыздар,
Бир дөбөдө болсок — деп.
Ачык айтсам ушул кеп,
Мен Таласка кеттим — деп,
Мындай таамай кеп айтты.
Үч күн удаа жол жүрсөм,
Кер бээ арып баспады.
Эки күн болду, абаке,
Жетелеп бээ баскалы.
Бүрүл кирер алдында,
Элебедим кишини.
Буурул менен найзачан,
Бирөө мени качырды.
Найзанын учу жеткинче,
«Манастап» катуу бакырып,
Абаке, үнүң чыкканы.
Энөөлүк кылсаң кандай — деп,
Келген экен, абакем,
Мага насаат кылгалы,
Деп оюма алгамын.
Качырган киши жок болду,
Капаланыш балдарга,
Как ушундай кеп болду.
Кайра кетем дегиче,
Касиеттүү, абаке,

Капка тоодой берекем,
Какбаш Жакып капырдан,
Бир өлүмдөн калтырдың.
Келгенимде уу берди,
Эми эки өлүмдөн калтырдың!
Кетер болсоң, абаке,
Эми кетем Семетей,
Манастын тандым арбагын
Деп ошентип айткының,
Андан кийин кайткының!»
Деп, Семетей муңайып,
Эки баатыр, Бакайга,
Энөөлүк кылып койгонго,
Эң эле жаман уялып.
Кара мүртөз Семетей,
Хан Бакай кетем дегенде,
Кара жерден каргышты,
Гүлчоро менен Канчоро,
Ал экөөнөн алганга.
«Туулупмун бекер — деп,
Тумшугу жок Семетей,
Ушул дүйнө жалганга». —
Бушайман кылып турганда
Алмамбет уулу Гүлчоро,
Сөөгүнөн өткөрүп,
Суук сөздү кылаарда,
Кыраакы Бакай карыя,
Кыялын билип ал чакта:
«Кызыталактар, талаада,
Кыйла жыйын кылдыңар.
Бүтө элек дагы силерде,
Алда эмине кебиң бар?
Буурулду минчи, Семетей,
Эрди сайган, Канчоро,
Башты мага байлап бер,
Бол, Гүлчоро, жол башта!
Ала жүргүн, Канчоро,
Карагер бээни таштаба.
Желе жортуп бастырып,
Батыраак жетип баралы,
Кетечинин жарына.
Карагул айткан баары чын
Семетейге алдында.
Алысын кууп, суу бойлоп,
Жылкы келип калгандыр,

Кетечинин сазына!» —
Деп, Бакай хан шашыла,
Жарлык кылды жалпыга.
Аш кайнамда барышты,
Ара күндүк алыска.
Муну мындай таштайлы,
Баатырлардын алдагы,
Кеңешинен баштайлы.

МАЗМУНУ

ГҮЛЧОРО МЕНЕН ТОЛТОЙДУН АЛГАЧКЫ БЕТТЕШҮҮСҮ.....	1
ЧЫҢКОЖО МЕНЕН ТОЛТОЙДУН ӨЛҮМҮ.....	37
ТОКТОСАРТТЫН САТКЫНДЫГЫ, КОҢУРБАЙДЫН ЧАБУУЛУ.....	73
ГҮЛЧОРОНУН ЧАЛГЫНЫ.....	97
ГҮЛЧОРО МЕНЕН КАНЧОРОНУН КАЙРАТЫ, КЫРГЫЗДАРДЫН КОЛ КУРАШЫ...128	
КЕҢ-КОЛДОГУ КЫЗЫЛ КЫРГЫН.....	159
КОҢУРБАЙДЫН АТАКТАГЫ БААТЫРЛАРЫНАН АЖЫРАП КАЙРА КАЧЫШЫ.....	181
КЕРИМБАЙДЫН ЧЫККЫНЧЫЛЫГЫ.....	198
КАРАГУЛДУН ӨЛҮШҮ.....	221